

Risale-i Nur Külliyatından

Lise Ders Kitabı

Bediüzzaman

Said Nursi

Risale-i Nur Külliyatından

Lise Ders Kitabı

ISBN: 978-605-81282-1-7

AĞUSTOS 2018

©Tüm hakları yazarına aittir.

Yazarın izni alınmadan kitabı tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, çoğaltılmazı yapılamaz.

Bediüzzaman

S A İ D N U R S İ

BASKİ

SONÇAĞ MATBAACILIK LTD. ŞTİ.

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48-49

İskitler 06070 ANKARA T: (312) 341 36 67

www.soncagyayincilik.com.tr · soncagyayincilik@yandex.com

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48-49

İskitler 06070 ANKARA T: (312) 341 36 67

www.soncagyayincilik.com.tr · soncagyayincilik@yandex.com

Risale-i Nur Külliyatından

Lise Ders Kitabı

Bediüzzaman

Said Nursi

DERLEME & DİZGİ:

Sait BAL

Ağustos, 2018

ANKARA

KİTABIN KÜNYESİ

KİTABIN ADI:

Risale-i Nur Külliyatından

Lise Ders Kitabı

YAZARI:

Bediuzzaman

Said Nursi

DERLEME & DİZGİ:

Sait BAL

İSTEME ADRESİ:

Atatürk Bulvarı Sanlı Han No:105/812

Kızılay/ANKARA

TELEFON:

0532 06 624 06

Ağustos, 2018 - ANKARA

İçindekiler

Kastamonu Lahikası 102. Mektup	4
Otuz İkinci Söz'ün Birinci Mevkifi,	5
Otuzuncu Lem'a'nın ism-i Adl ve Hakem Nükteleri,	19
Tabiat Lem'ası hâtimesine kadar,	29
Âyetü'l-Kübrâ'nın, "Evet, bu dünya memleketine ve misafirhanesine giren herbir misafir..." diye başlayan Birinci Makamın başından ilham, vahiy mertebeleri hariç kalıp, tâ On Sekizinci Mertebe olan kâinatın hudus hakikatı, tâ im-kâna kadar,	41
SÖZLÜK	65

Aziz, siddik kardeşlerim,

Evvelâ: Seksen küsur sene bir ömr-ü mânevîyi sizlere kazandıracak olan şuhur-u selâse-i mübarekeyi ve bilhassa bu geceki leyle-i Regaibi tebrik ediyoruz. Sizin beraatiniz ve mânen galebeniz zâlimleri şaşırkı. Cepheyi burada değiştirdiler. Düşmanâne taarruzzdan vazgeçip, dostâne hulûl edip, has talebeleri Risale-i Nur'un hizmetinden geri bırakmak için memuriyet gibi bir meşgale buluyorlar, veya terfian işi çok diğer bir memuriyete veya diğer bir meşgaleyi buluyorlar. Burada, o neviden çok vakıalar var. Bu taarruz, bir cihette daha zararlı görünüyor.

Saniyen: Burada, Lise mektebine tesirli bir nur girdi. O da;

Otuz İkinci Söz'ün Birinci Mevkîi,

Otuzuncu Lem'a'nın ism-i Adl ve Hakem Nükteleri,

Tabiat Lem'ası hâtimesine kadar,

Âyetü'l-Kübrâ'nın, "Evet, bu dünya memleketine ve misafirhanesine giren herbir misafir..." diye başlayan Birinci Makamın başından ilham, vahiy mertebeleri hariç kalıp, tâ On Sekizinci Mertebe olan kâinatın hudus hakikatı, tâ imkâna kadar,

yeni hurufla, bir ihtar-ı mânevîyle izin verdik. Daktilo (el makinası) ile kendilerine yazdılar.

Siz de bu dört parçayı birden cilt yapıp yeni hurufla ehl-i inkâra on ikilik top güllesi gibi atabilirsiniz.

Ben, bu sene çok zaif ve ihtiyar ve âciz bir halde bulunduğumdan, genç kardeşlerimden mânevî muavenetlerini bu mübarek şuhur-u selâsede rica ediyorum. Herbirisine birer birer selâm ve dâreynde selâmetlerine dua ediyoruz.

Said Nursî

Otuz İkinci Söz

Şu Söz Üç Mevkiftir

Yirmi İkinci Sözün Sekizinci Lem'asını izah eden bir zeyildir.

Mevcudat-ı âlem vahdâniyete şehadet ettiler elli beş lisandan—ki Katre risalesinde onlara işaret edilmiş—birinci lisânına bir tefsirdir ve لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا âyetinin pek çok hakaikinden, temsil libası giydirilmiş bir hakikattir.

Birinci Mevkif

2 لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا

3 لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْحَمْدُ يُخْبِي وَيُمِيزُ وَهُوَ حَىٰ لَا يَمُوتُ
بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَئِءٍ قَدِيرٌ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ

Dipnot-1

“Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.”

Dipnot-2

“Eğer göklerde ve yerde Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, ikisi de harap olup giderdi.” Enbiyâ Sûresi, 21:22.

Dipnot-3

“Allah’tan başka ibadete lâyık hiçbir ilâh yoktur. O birdir ve hiçbir şeriki yoktur. Mülk umumen Onundur; hamd bütünüyle Ona aittir. Hayatı veren de, ölümü veren de Odur. O, kendisine ölüm âriz olmayan Hayy-i Ezelîdir. Bütün hayır Onun elindedir. Onun kudreti herşeye yeter. Herkesin ve herşeyin dönüşü de Onadır.”

(Buhârî, Ezân 155, Teheccûd 21, Umre 12, Cihad 133, Bed’ü'l-Halk 11, Mağâzî 29, Daavât 18, 52, Rikâk 11, I'tisâm 3; Müslüm, Zikir 28, 30, 74, 75, 76, Vitir 24, Cihad 158, Edeb 101; Tirmizî, Mevâkit 108, Hac 104, Daavât 35, 36; Nesâî, Sehiv 83-86, Menâsik 163, 170, Îmân 12; İbni Mâce, Ticârât 40, Menâsik 84, Edeb 58, Dua 10, 14, 16; Ebû Dâvud, Menâsik 56; Dârîmî, Salât 88, 90, Menâsik 34, İsti’zân 53, 57; Muvatta’, Hac 127, 243, Kur’ân 20, 22.)

BİR RAMAZAN gecesinde, şu kelâm-ı tevhidînin on bir cümlesinin herbirinde, birer tevhid mertebesi ve birer müjde bulunduğu ve o mertebelerden yalnız Lâ şerîke lehu'daki mânâyı, basit avâmin fehmine gelecek bir muhavere-i temsiliye ve bir münazara-i faraziye tarzında ve lisan-ı hâli lisan-ı kâl suretinde söylemiştim. Bana hizmet eden kıymettar kardeşlerimin ve mescid arkadaşlarının arzuları ve istemeleri üzerine o muhavereyi yazıyorum. Şöyle ki:

Bütün tabiatperest, esbabperest ve müşrik gibi umum envâ-ı ehl-i şırkin ve küfrün ve dalâletin tevehhüm ettikleri şeriklerin namına bir şahıs farz ediyoruz ki, o şahs-ı farazî, mevcudat-ı âlemden birşeye rab olmak istiyor ve hakikî mâlik olmak dâvâ etmektedir.

İşte, o müddeî, evvelâ mevcudatın en küçüğü olan bir zerreye rast gelir. Ona rab ve hakikî mâlik olmakta olduğunu, zerreye tabiat lisaniyla, felsefe diliyle söyler. O zerre dahi, hakikat lisaniyla ve hikmet-i Rabbânî diliyle der ki:

"Ben hadsiz vazifeleri görüyorum. Ayrı ayrı her masnua girip işliyorum. Eğer bütün o vezâifi bana gördürecek, sende ilim ve kudret varsa—

"Hem benim gibi had ve hesaba gelmeyen zerrat içinde beraber gezip iş görüyorum. **(HASİYE-1)** Eğer bütün emsalim o zerreleri de istihdam edip emir tahtına alacak bir hüküm ve iktidar sende varsa—

"Hem kemâl-i intizamla cüz olduğum mevcutlara, meselâ kandaki küreyvât-ı hamrâya hakikî mâlik ve mutasarrif olabilirsen, bana rab olmak dâvâ et, beni Cenâb-ı Haktan başkasına isnad et. Yoksa sus!

"Hem bana rab olmadığı gibi, müdahale dahi edemezsin. Çünkü, vezâifimizde ve harekâtımızda o kadar mükemmel bir intizam var ki, nihayetsiz bir hikmet ve muhit bir ilim sahibi olmayan, bize parmak karıştıramaz. Eğer karışsa, karıştıracak. Halbuki, senin gibi câmid, âciz ve kör ve iki eli tesadüf ve tabiat gibi iki körün elinde olan bir şahıs, hiçbir cihette parmak uzatamaz."

HASİYE-1

Evet, müteharrik herbir şey, zerrattan seyyârâta kadar, kendilerinde olan sikke-i samediyet ile vahdeti gösterdikleri gibi, harekâtlarıyla dahi, gezdikleri bütün yerleri vahdet namına zaptederler, kendi Mâlikinin mülküne idhal ederler.

Hareket etmeyen masnuat ise, nebâtattan nûcum-u sevâbite kadar, birer mühr-ü vahdâniyet hükmündedirler ki, bulunduğu mekânı, kendi Sâniinin mektubu olduğunu gösterirler.

Demek herbir nebat, herbir meyve birer mühr-ü vahdâniyet, birer sikke-i vahdettirler ki, mekânlarını ve vatanlarını, vahdet namına, Sânilerin mektubu olduğunu gösterirler.

Elhasıl, herbir şey, hareketiyle bütün eşayı vahdet namına zapteder. Demek bütün yıldızları elinde tutmayan, bir tek zerreye rab olamaz.

O müddeî, maddiyunların dedikleri gibi dedi ki: "Öyle ise sen kendi kendine mâlik ol. Neden başkasının hesabına çalışmasını söylüyorsun?"

Zerre ona cevaben der: "Eğer güneş gibi bir dimağım ve ziyası gibi ihatalı bir ilmim ve harareti gibi şumullü bir kudretim ve ziyasındaki yedi renk gibi muhit duygularım ve gezdiğim her yere ve işlediğim her mevcuda müteveccih birer yüzüm ve bakar birer gözüm ve geçer birer sözüm bulunuyordu, belki senin gibi ahmaklık edip kendi kendime mâlik olduğumu dâvâ ederdim. Haydi, def ol git, sen benden iş bulamazsun!"

İşte, şeriklerin vekili zerreden meyus olunca, küreyvât-ı hamrâdan iş bulacağım diye, kandaki bir küreyvât-ı hamrâya rast gelir. Ona esbab namına ve tabiat ve felsefe lisanıyla der ki: "Ben sana rab ve mâlikim."

O küreyvât-ı hamrâ, yani yuvarlak, kırmızı mevcut, ona hakikat lisanıyla ve hikmet-i İlâhiye diliye der:

"Ben yalnız değilim. Eğer sikkemiz ve memuriyetimiz ve nizamatımız bir olan kan ordusundaki bütün emsalime mâlik olabilirsen, hem gezdiğimiz ve kemâl-i hikmetle istihdam olunduğumuz bütün hüceyrât-ı bedene mâlik olacak bir dakik hikmet ve azîm kudret sende varsa, göster. Ve gösterebilirsen, belki senin dâvânda bir mânâ bulunabilir. Halbuki, senin gibi sersem ve senin elindeki sağır tabiat ve kör kuvvetle, değil mâlik olmak, belki zerre miktar karışamazsun. Çünkü bizdeki intizam o kadar mükemmel dir ki, ancak herşeyi görür ve işitir ve bilir ve yapar bir zât bize hükmedebilir. Öyle ise sus! Vazifem o kadar mühim ve intizam o kadar mükemmel dir ki, seninle, senin böyle karma karışık sözlerine cevap vermeye vaktim yok" der, onu tard eder.

Sonra, onu kandıramadığı için, o müddeî gider, bedendeki hüceyre tabir ettikleri menzilciğe rast gelir. Felsefe ve tabiat lisanıyla der: "Zerreye ve küreyvât-ı hamrâya söz anlattıramadım. Belki sen sözümü anlarsın. Çünkü sen gayet küçük bir menzil gibi birkaç şeyden yapılmışsun. Öyle ise ben seni yapabilirim. Sen benim masnum ve hakikî mülküm ol" der.

O hüceyre, ona cevaben, hikmet ve hakikat lisanıyla der ki:

"Ben çendan küçükçük bir şeyim. Fakat pek büyük vazifelerim, pek ince münasebetlerim ve bedenin bütün hüceyrâtına ve heyet-i mecmuasına bağlı alâkalarım var. Ezcümle, evride ve şerâyın damarlarına ve hassâse ve muharrike âsaplarına ve cazibe, dafia, müvellide, musavvire gibi kuvvelere karşı derin ve mükemmel vazifelerim var. Eğer bütün bedeni, bütün damar ve âsab ve kuvveleri teşkil ve tanzim ve istihdam edecek bir kudret ve ilim sende varsa ve benim emsalim ve san'atça ve keyfiyetçe birbirimizin kardeşi olan bütün hüceyrât-ı bedeniye tasarruf edecek nafiz bir kudret, şamil bir hikmet sende varsa, göster; sonra 'Ben seni yapabilirim' diye dâvâ et. Yoksa haydi git! Küreyvât-ı hamrâ bana erzak getiriyorlar. Küreyvât-ı beyzâ da bana hûcum eden hastalıklara mukabele ediyorlar. İşim var, beni meşgul etme.

"Hem senin gibi âcız, câmid, sağır, kör bir şey bize hiçbir cihetle karışamaz. Çünkü bizde o derece ince ve nazik ve mükemmel bir intizam (**HASİYE-1**) var ki, eğer bize hükmeden bir Hakîm-i Mutlak ve Kadîr-i Mutlak ve Alîm-i Mutlak olmazsa intizamımız bozulur, nizamımız karışır."

HASİYE-1

Sâni-i Hakîm, beden-i insanı gayet muntazam bir şehr hükmünde halk etmiştir. Damarların bir kısmı telgraf ve telefon vazifesini görür. Bir kısmı da, çeşmelerin boruları hükmünde, âb-ı hayat olan kanın cevelânına medardırlar.

Kan ise, içinde iki kısım küreyvât halk edilmiş. Bir kısmı “küreyvât-ı hamrâ” tabir edilir ki, bedenin hüceyrelerine erzak dağıtıiyor ve bir kanun-u İlâhî ile hüceyrelere erzak yetiştiriyor (tüccar ve erzak memurları gibi).

Diğer kısmı küreyvât-ı beyzâdırlar ki, ötekilere nisbeten ekalliyettedirler. Vazifeleri, hastalık gibi düşmanlara karşı asker gibi müdafAADır ki, ne vakit müdafaya girseler, Mevlî gibî iki hareket-i devriye ile sür’atlı bir vaziyet-i acibe alırlar.

Kanın heyet-i mecması ise, iki vazife-i umumiyesi var: Biri bedendeki hüceyrâtın tahribatını tamir etmek, diğeri hüceyrâtın enkazlarını toplayıp bedeni temizlemektir.

Evride ve şerâyin namında iki kısım damarlar var ki, biri sâfi kanı getirir, dağıtır, sâfi kanın mecrâlarıdır. Diğer kısmı, enkazı toplayan bulanık kanın mecrâsıdır ki, şu ikinci ise, kanı “ree” denilen, nefesin geldiği yere getirirler.

Sâni-i Hakîm, havada iki unsur halk etmiştir: biri azot, biri müvellidülhumuza. Müvellidülhumuza ise, nefes içinde kana temas ettiği vakit, kanı telvis eden karbon unsur-u kesifini kehribar gibi kendine çeker. İkisi imtizaç eder. Buharî hâmîz-ı karbon denilen, semli havaî bir maddeye inkılâb ettirir. Hem hararet-i gariziyyeyi temin eder, hem kanı tasfiye eder. Çünkü, Sâni-i Hakîm, fenn-i kimyada aşk-ı kimyevî tabir edilen bir münasebet-i şedideyi, müvellidülhumuza ile karbona vermiş ki, o iki unsur birbirine yakın olduğu vakit, o kanun-u İlâhî ile o iki unsur imtizaç ederler. Fennen sabittir ki, imtizaçtan hararet hasıl olur. Çünkü imtizaç bir nevi ihtiraktır.

Şu sırrın hikmeti budur ki: O iki unsurun, herbirisinin zerrelerinin ayrı ayrı hareketleri var. İmtizaç vaktinde her iki zerre, yani onun zeresi bunun zeresiyle imtizaç eder, birtek hareketle hareket eder, bir hareket muallâk kalır. Çünkü imtizaçtan evvel iki hareket idi. Şimdi iki zerre bir oldu; her iki zerre, bir zerre hükmünde bir hareket aldı. Diğer hareket, Sâni-i Hakîmin bir kanunuyla hararete inkılâb eder. Zaten “Hareket harareti tevlid eder” bir kanun-u mukarreredir.

İşte bu sırra binaen, beden-i insanîdeki hararet-i gariziye, bu imtizac-ı kimyeviye ile temin edildiği gibi, kandaki karbon alındığı için kan dahi sâfi olur.

İşte nefes dahile girdiği vakit, vücudun hem âb-ı hayatını temizliyor, hem nâr-ı hayatı iş’âl ediyor. Çıktığı vakit, ağızda, mu’cizât-ı kudret-i İlâhiye olan kelime meyvelerini veriyor.

Fesübâne men tehâyyere fî sun’ihîl-ukul! (Sanatıyla akillara durgunluk veren onları şaşırtan Allah’ı noksanlardan eksiklerden tenzih ederim.)

Sonra o müddeî onda da meyus oldu. Bir insanın bedenine rast gelir. Yine kör tabiat ve serseri felsefe lisanıyla, tabiiyyunun dedikleri gibi der ki: "Sen benimsin. Seni yapan benim. Veya sende hissem var."

Cevaben, o beden-i insan, hakikat ve hikmet diliyle ve intizamının lisan-ı hâliyle der ki:

"Eğer bütün emsalim ve yüzümüzdeki sikke-i kudret ve turra-i fitrat bir olan bütün insanların bedenlerine hakikî mutasarrîf olacak bir kudret ve ilim sende varsa—

"hem sudan ve havadan tut, tâ nebâtat ve hayvânâta kadar benim erzakımın mahzenlerine mâlik olacak bir servetin ve bir hâkimiyetin varsa—

"hem ben kılıf olduğum gayet geniş ve yüksek olan ruh, kalb, akıl gibi letâif-i mâneviyeyi benim gibi dar, süflî bir zarfta yerleştirecek, kemâl-i hikmetle istihdam edip ibadet ettirecek, sende nihayetsiz bir kudret, hadsiz bir hikmet varsa, göster. Sonra 'Ben seni yaptım' de. Yoksa sus!

"Hem bendeki intizam-ı ekmelin şehadetiyle ve yüzümdeki sikke-i vahdetin delâletiyle, benim Sâniim herşeye kadîr, herşeye alîm, herşeyi görür ve herşeyi işitir bir Zâttır. Senin gibi sersem âcizin parmağı Onun san'atına karışamaz, zerre miktar müdahale edemez."

O şeriklerin vekili, bedende dahi parmak karıştıracak yer bulamaz. Gider, insanın nev'ine rast gelir. Kalbinden der ki: "Belki bu dağınık, karma karışık olan cemaat içinde, şeytan onların efâl-i ihtiyariye ve içtimaiyelerine karıştığı gibi, belki ben de ahvâl-i vücudiye ve fitriyelerine karışabileceğim ve parmak karıştıracak bir yer bulacağım. Ve onda bir yer bulup, beni tard eden bedene ve beden hüceyresine hükmümü icra ederim."

Onun için, beşerin nev'ine, yine sağır tabiat ve sersem felsefe lisanıyla der ki: "Siz çok karışık birşey görünüyorsunuz. Ben size rab ve mâlikim. Veyahut hissedarım" der.

O vakit nev-i insan, hak ve hakikat lisanıyla, hikmet ve intizamın diliyle der ki:

"Eğer bütün küre-i arza giydirilen ve nev'imiz gibi bütün hayvânat ve nebâtâtın yüz binler envâından rengârenk atkı ve iplerden kemâl-i hikmetle dokunan ve dikilen gömleği ve yeryüzüne serilen ve yüz binler zîhayat envâından nesc olunan ve gayet naklılı bir surette icad edilen haliçeyi yapacak ve her vakit kemâl-i hikmetle tecdid edip tazelendirecek bir kudret ve hikmet sende varsa—"

"hem, eğer biz meyve olduğumuz küre-i arza ve çekirdek olduğumuz âlemde tasarruf edecek ve hayatımıza lâzım maddeleri mîzan-ı hikmetle aktâr-ı âlemden bize gönderecek bir muhit kudret ve şamil bir hikmet sende varsa—"

"ve yüzümüzdeki sikke-i kudret bir olan bütün gitmiş ve gelecek emsalimizi icad edecek bir iktidar sende varsa, belki bana rububiyet dâvâ edebilirsin. Yoksa, haydi sus! Benim nev'imdeki karma karışıklığa bakıp parmak karıştırabilirim deme. Çünkü intizam mükemmelidir. O karma karışık zannettiğin vaziyetler, kudretin kader kitabına göre kemâl-i intizamla bir istinsahtır. Çünkü, bizden çok aşağı olan ve bizim taht-ı nezaretimizde bulunan hayvânat ve nebâtâtın kemâl-i intizamları gösteriyor ki, bizdeki karışıklıklar bir nevi kitabettir."

“Hiç mümkün müdür ki, bir haliçenin her tarafına yayılan bir atkı ipini san’atkârâne yerleştiren, haliçenin ustasından başkası olsun? Hem bir meyvenin mucidi, ağaçının mucidinden başkası olsun? Hem çekirdeği icad eden, çekirdekli cismin sâniinden başkası olsun?”

“Hem gözün kördür. Yüzümdeki mu’cizât-ı kudreti, mahiyetimizdeki havârik-ı fitratı görmüyorsun. Eğer görsen anlarsın ki, benim Sâniim öyle bir Zâtır ki, hiçbir şey Ondan gizlenemez, hiçbir şey Ona nazlanıp ağır gelemez. Yıldızlar, zerreler kadar Ona kolay gelir. Bir baharı bir çiçek kadar suhuletle icad eder. Koca kâinatın fihristesini, kemâl-i intizamla benim mahiyetimde derc eden bir Zâtır. Böyle bir Zâtın san’atına senin gibi câmid, âciz ve kör, sağır parmak karıştırabilir mi? Öyle ise sus, def ol git” der, onu tard eder.

Sonra o müddeî gider, zeminin yüzüne serilen geniş haliçeye ve zemine giydirilen gayet müzeyyen ve münakkâş gömleğe, esbab namına ve tabiat lisanıyla ve felsefe diliyle der ki: “Sende tasarruf edebilirim ve sana mâlikim. Veya sende hissem var” diye dâvâ eder.

O vakit, o gömlek, (**HASİYE-1**) o haliçe, hak ve hakikat namına, lisan-ı hikmetle o müddeîye der ki:

“Eğer seneler, karnlar adedince yere giydirilip, sonra intizamla çıkarılıp geçmiş zamanın ipine asılan ve yeniden giydirilecek ve kemâl-i intizamla kader dairesinde programları ve biçimleri çizilen ve tayin olunan ve gelecek zamanın şeridine takılan ve intizamlı ve hikmetli, ayrı ayrı nakışları bulunan bütün gömlekleri, haliçeleri dokuyacak, icad edecek kudret ve san’at sende varsa—

“hem hilkat-i arzdan tâ harab-ı arza kadar, belki ezelden ebede kadar ulaşacak, hikmetli, kudretli iki mânevî elin varsa ve bütün atıklarımızdaki bütün fertleri icad edecek, kemâl-i intizam ve hikmetle tamir ve tecdid edecek sende bir iktidar ve hikmet varsa—

“hem bizim modelimiz ve bizi giyen ve bizi kendine peçe ve çarşaf yapan küre-i arzı elinde tutup mucid olabilirsen, bana rububiyet dâvâ et. Yoksa, haydi dışarıya! Bu yerde yer bulamazsin.

“Hem bizde öyle bir sikke-i vahdet ve öyle bir turra-i ehadiyet vardır ki, bütün kâinat kabza-i tasarrufunda olmayan ve bütün eşyayı bütün şuûnâtiyla birden görmeyen ve nihayetsiz işleri beraber yapamayan ve her yerde hazır ve nazır bulunmayan ve mekândan münezzeх olmayan ve nihayetsiz hikmet ve ilim ve kudrete mâlik olmayan, bize sahip olamaz ve müdahale edemez.”

HASİYE-1

Fakat şu haliçe hem hayattardır, hem intizamlı bir ihtizazdadır. Her vakit nakışları kemâl-i hikmet ve intizamla tebeddül eder-tâ ki, Nessâcının muhtelif cilve-i esmâsını ayrı ayrı göstersin.

Sonra o müddeî gider, "Belki küre-i arzı kandırıp orada bir yer bulurum" der. Gider, küre-i arza, **(HASİYE-1)** yine esbab namına ve tabiat lisaniyla der ki: "Böyle serseri gezdiğinden, sahipsiz olduğunu gösteriyorsun. Öyle ise sen benim olabilirsin."

O vakit, küre-i arz, hak namına ve hakikat diliyle, gök gürültüsü gibi bir sadâ ile ona der ki:

"Halt etme! Ben nasıl serseri, sahipsiz olabilirim? Benim elbisemi ve elbisemin içindeki en küçük bir noktayı, bir ipi intizamsız bulmuş musun ve hikmetsiz ve san'atsız görmüş müsün ki bana sahipsiz, serseri dersin? Eğer hareket-i seneviyemle takriben yirmi beş bin senelik **(HASİYE-2)** bir mesafede bir senede gezdiğim ve kemâl-i mizan ve hikmetle vazife-i hizmetimi gördüğüm daire-i azîmeye hakîkî mâlik olabilirsen; ve kardeşlerim ve benim gibi vazifedar olan on seyyareye ve gezdikleri bütün dairelere ve bizim imamımız ve biz onunla bağlı ve cazibe-i rahmetle ona takılı olduğumuz güneşi icad edip yerlestirecek ve sapan taşı gibi beni ve seyyârât yıldızları ona bağlayacak ve kemâl-i intizam ve hikmet istihdam edecek bir nihayetsiz hikmet ve nihayetsiz kudret sende varsa, bana rububiyet dâvâ et. Yoksa, haydi cehennem ol, git! Benim işim var; vazifeme gidiyorum.

"Hem bizlerdeki haşmetli intizamat ve dehşetli harekât ve hikmetli teshirat gösteriyor ki, bizim ustamız öyle bir Zâttır ki, bütün mevcudat, zerrelerden yıldızlara ve güneşlere kadar emirber nefer hükmünde Ona mutî ve musahhardırlar. Bir ağacı meyveleriyle tanzim ve tezyin ettiği gibi kolayca, güneşi seyyârâtla tanzim eder bir Hakîm-i Zülcelâl ve Hâkim-i Mutlaktır."

Sonra o müddeî, yerde yer bulamadığı için gider, güneşe kalbinden der ki: "Bu çok büyük birşeydir. Belki içinde bir delik bulup bir yol açarım, yeri de musahhar ederim." Güneşe şirk namına ve şeytanlaşmış felsefe lisaniyla, mecusîlerin dedikleri gibi der ki: "Sen bir sultansın. Kendi kendine mâliksin, istediğin gibi tasarruf edersin."

HASİYE-1

Elhasıl: Zerre, o müddeîyi küreyvât-ı hamrâya havale eder. Küreyvât-ı hamrâ onu hüceyreye, hüceyre dahi beden-i insana, beden-i insan ise nev-i insana, nev-i insan onu zîhayat envâîndan dokunan arzin gömlegine, arzin gömleği dahi küre-i arza, küre-i arz onu güneşe, güneş ise bütün yıldızlara havale eder. Herbiri der: "Git, benden yukarıdakini zaptedebilirsen, sonra gel, benim zaptıma çalış. Eğer onu mağlûp etmezsen beni ele geçiremezsin." Demek, bütün yıldızlara sözünü geçiremeyen, bir tek zerreye rububiyetini dinletemez.

HASİYE-2

Bir dairenin takriben nîsf-i kutru yüz sekzen milyon kilometre olsa, o daire kendisi takriben yirmi beş bin senelik mesafe olur.

Güneş ise, hak namına ve hakikat lisanıyla ve hikmet-i İlâhiye diliyle ona der:

“Hâşâ, yüz bin defa hâşâ ve kellâ! Ben musahhar bir memurum. Seyyidimin misafirhanesinde bir mumdarım. Bir sineğe, belki bir sineğin kanadına dahi hakikî mâlik olamam. Çünkü sineğin vücutunda öyle mânevî cevherler ve göz, kulak gibi antika san'atlar var ki, benim dükkânımda yok, daire-i iktidarımın haricindedir” der, müddeîyi tekdir eder.

Sonra o müddeî döner, firavunlaşmış felsefe lisanıyla der ki: “Madem kendine mâlik ve sahip değilsin, bir hizmetkârsın. Esbab namına benimsin” der.

O vakit güneş, hak ve hakikat namına ve ubûdiyet lisanıyla der ki: “Ben öyle birinin olabılırim ki, bütün emsalim olan ulvî yıldızları icad eden ve semâvâtında kemâl-i hikmetle yerlestiren ve kemâl-i haşmetle döndüren ve kemâl-i ziynetle süslendiren bir Zât olabilir.”

Sonra o müddeî, kalbinden der ki: “Yıldızlar çok kalabalıktırlar. Hem dağınık, karma karışık görünüyorlar. Belki onların içinde, müvekkillerim namına birsey kazanırım” der, onların içine girer. Onlara esbab namına, şerikleri hesabına ve tuğyan etmiş felsefe lisanıyla, nücumperest olan sâbiyyunların dedikleri gibi der ki: “Sizler pek çok dağınık olduğunuzdan, ayrı ayrı hâkimlerin taht-ı hükmünde bulunuyorsunuz.”

O vakit yıldızlar namına bir yıldız der ki:

“Ne kadar sersem, akılsız ve ahmak ve gözsüsün ki, bizim yüzümüzdeki sikke-i vahdeti ve turra-i ehadiyeti görmüyorsun, anlamıyorsun. Ve bizim nizamat-ı âliyemizi ve kavânin-i ubûdiyetimizi bilmiyorsun. Bizi intizamsız zannediyor sun.

“Bizler öyle bir Zâtın san'atıız ve hizmetkârlarıyız ki, bizim denizimiz olan semâvâtı ve şecerezimiz olan kâinatı ve mesiregâhımız olan nihayetsiz feza-yı âlemi kabza-i tasarrufunda tutan bir Vâhid-i Ehaddir. Bizler, donanma elektrik lâmbaları gibi, Onun kemâl-i rububiyetini gösteren nuranî şahitleriz ve saltanat-ı rububiyetini ilân eden ışıklı burhanlarız. Herbir taifemiz, Onun daire-i saltanatında, ulvî, süflî, dünyevî, berzâhî, uhrevî menzillerde haşmet-i saltanatını gösteren ve ziya veren nuranî hizmetkârlarız.

“Evet, herbirimiz kudret-i Vâhid-i Ehadin birer mu’cizesi; ve şecere-i hilkatin birer muntazam meyvesi; ve vahdâniyetin birer münevver burhanı; ve melâikelerin birer menzili, birer tayyaresi, birer mescidi; ve avâlim-i ulviyenin birer lâmbası, birer güneşî; ve saltanat-ı rububiyetin birer şahidi; ve feza-yı âlemin birer ziynetî, birer kasrı, birer çiçeği; ve semâ denizinin birer nuranî balığı; ve gökyüzünün birer güzel gözü (**HASİYE-1**) olduğumuz gibi,

---

HASİYE-1

Cenâb-ı Hakkın acaib-i masnuatına bakıp, temâşâ edip ve ettiren işaretleriz. Yani, semâvât hadsiz gözlerle zemindeki acaib-i san’at-ı İlâhiyeyi temâşâ eder gibi görünüyor. Semânın melâikeleri gibi, yıldızlar dahi, mahşer-i acaip ve garaip olan arza bakıyorlar ve zîsuurları dikkatle baktırıyorlar, demektir.

heyet-i mecmuamızda sükûnet içinde bir sükût ve hikmet içinde bir hareket ve haşmet içinde bir ziynet ve intizam içinde bir hüsn-ü hilkat ve mevzuniyet içinde bir kemâl-i san'at bulunduğuundan, Sâni-i Zülcelâlimizi, nihayetsiz dillerle vahdetini, ehadiyetini, samediyetini ve evsâf-ı cemâl ve celâl ve kemâlini bütün kâinata ilân ettiğimiz halde, bizim gibi nihayet derecede sâfi, temiz, müfit, musahhar hizmetkârları karma karışıklık ve intizamsızlık ve vazifesizlik, hattâ sahipsizlikle ittiham ettiğinden tokada müstehaksın” der.

O müddeînin yüzüne recm-i şeytan gibi bir yıldız, öyle bir tokat vurur ki, yıldızlardan tâ Cehennemin dibine onu atar. Ve beraberinde olan tabiatı (**HASİYE-1**) evham derelerine ve tesadüfü adem kuyusuna ve şerikleri imtinâ ve muhaliyet zulümâtına ve din aleyhindeki felsefeyi esfel-i sâfilînin dibine atar. Bütün yıldızlarla beraber o yıldız

لُوْ كَانَ فِيهِمَا الْهَمَّةُ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا 1 ferman-ı kudsîsini okurlar. Ve “Sinek kanadından tut, tâ semâvât kandillerine kadar, bir sinek kanadı kadar şerike yer yoktur ki parmak karıştırsın” diye ilân ederler.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلْمَتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ 2

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ سِرَاجٍ وَحْدَنَا فِي كَثْرَةِ مَخْلُوقَاتِكَ وَدَلَّلْ 3
وَحْدَانِنَا فِي مَشْهَرِ كَائِنَاتِكَ وَعَلَى إِلَهٍ وَصَاحِبِهِ أَجْمَعِينَ

HASİYE-1

Fakat sukuttan sonra tabiat tevbe etti. Hakikî vazifesi tesir ve fiil olmadığını, belki kabul ve infial olduğunu anladı. Ve kendisi kader-i İlâhînin bir nevi defteri-fakat tebeddül ve tagayyûre kabil bir defteri-ve kudret-i Rabbâniyenin bir nevi programı ve Kadîr-i Zülcelâlin bir nevi fitrî şeriatı ve bir nevi mecmua-i kavânîni olduğunu bildi. Kemâl-i acz ve inkıyatla vazife-i ubûdiyetini takındı ve “fîrat-ı İlâhiye” ve “san'at-ı Rabbâniye” ismini aldı.

Dipnot-1

“Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, ikisi de harap olur giderdi.” Enbiyâ Sûresi, 21:22.

Dipnot-2

“Seni her türlü noksandan tenzih ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka bilgimiz yoktur. Muhakkak ki ilmi ve hikmeti herseyi kuşatan Sensin.” Bakara Sûresi, 2:32.

Dipnot-3

Allahım! Mahlûkatının kesret daireleri içinde sirâc-ı vahdetin ve kâinatının meşherinde dellâl-ı vahdâniyetin olan Efendimiz Muhammed'e ve bütün âl ve ashabına salât ve selâm olsun.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَانظُرْ إِلَى أَثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُخْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ١

âyetinin ezelî bağından bir çiçeğine işaret eden Arabî fıkralardır.

حَتَّىٰ كَانَ الشَّجَرَةُ الْمُزَهَّرَةُ .... .. فَصِيدَةٌ مَنْظُومَةٌ مُحَرَّرَةٌ

وَشَنِيدٌ لِلْفَاطِرِ الْمَدَائِحُ الْمُبَاهَرَةُ .. .. أَوْ فَتَحَتْ بِكُثْرَةٍ عَيْوَنَهَا الْمُبَصَّرَةُ

لِتَنْتَرِ لِلصَّانِعِ الْعَجَابِ الْمُتَشَرَّةِ .. .. أَوْ زَيَّتْ لِعِيْدَهَا أَعْصَانَهَا الْمُخَضَّرَةُ

لِيَشْهَدَ سُلْطَانَهَا أَثَارَهُ الْمُتَوَرَّةُ .. .. وَتَشْهُرَ فِي الْمَحْضَرِ مُرَصَّعَاتُ الْجَوْهَرِ

وَتَغْلِيْلُ الْبَشَرِ حِكْمَةُ خَلْقِ الشَّجَرِ .. .. بِكُثْرَهَا الْمُدَخَّرِ مِنْ جُودِ رَبِّ التَّمَرِ

سُبْحَانَهُ مَا أَحْسَنَ احْسَانَهُ .. .. مَا آرْيَانَ بُرْهَانَهُ، مَا آبَيَانَ تَبْيَانَهُ ٢

خَيَالٌ بِيَنْدِ آرْيَانِ آشْجَارٍ مَلَائِكَ رَا جَسَدٌ آمَدْ سَمَاوِي بَا هَرَازَانْ نَى.. آرْيَانْ نَيْهَا
شُنِيدَتْ هُوشْ سِتَّايشْهَاءِي ذَاتِ حَى.. وَرَقْهَارَا زَبَانْ دَارَنْدَ هَمَهُ هُوْ هُوْ ذِكْرُ آرَنْدَ بَدَرْ
مَعْنَاءِي حَىِ حَىِ.. چُو لَا إِلَهَ إِلَّا هُوْ بَرَابَرْ مِيزَنْدَ هَرْ شَنِي.. دَمَا دَمْ جُوَيَنْدَ يَا حَقُّ
سَرَاسَرْ گُوَيَنْدَ يَا حَىِ بَرَابَرْ مِيزَنْدَ اللهُ ٣

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا ٤

Dipnot-1

“Bak Allah’ın rahmet eserlerine: Yeryüzünü ölümünün ardından nasıl diriliyor!” Rum Sûresi, 30:50.

Dipnot-2

Arapça olarak yazılan bu metnin açıklaması aşağıda, “Arabî fıkranın tercümesi” bölümünde verilmiştir.

Dipnot-3

Hayal görüyor ki, bu ağaçlar meleklerce cesed olmuş, onlardan binlerce ney sesi geliyor. Onların neylerinden fikir, Hay olan Cenâb-ı Hakkın medihlerini işitiyor. Onların yaprakları birer dil olmuş, her zaman yâ Hay, yâ Hay mânâsında “hû”, “hû” zikrini çekiyorlar. Ki her şey beraber, “Lâilâhe illâllah” diyor; her zaman yâ Hak, hakkı hayat istiyorlar; baştanbaşa ya Hay diyorlar; hep beraber “Allah” diye zikrediyorlar.

Dipnot-4

“Gökten bereketli bir su indirdik.” Kaf Sûresi, 50:9.

Arabî fıkranın tercümesi:

Yani, güya çiçek açmış herbir ağaç, güzel yazılmış manzum bir kasidedir ki, o kaside Fâtır-ı Zülcelâlin medâyih-i bâhiresini inşad edip, şairane lisan-ı hâl ile söylüyor.

Veyahut o çiçek açmış herbir ağaç, binler bakar ve baktırır gözlerini açmış, tâ Sâni-i Zülcelâlin neşir ve teşhir olunan acaib-i san'atını bir iki gözle değil, belki binler gözlerle baksın, tâ ehl-i dikkati öyle baktırsın.

Veyahut o çiçek açan herbir ağaç, umumî bayram olan baharın içindeki hususî bayramında ve resmigeçit-misal bir anda yeşillenmiş âzâlarını en süslü müzeyyenatla süslemiş. Tâ Ki, onun Sultan-ı Zülcelâli, ona ihsan ettiği hedâyâyi ve letâifi ve âsâr-ı nuraniyesini müşahede etsin. Hem meşher-i san'at-ı İlâhiye olan zeminin yüzünde ve bahar mevsiminde, murassaât-ı rahmetini enzâr-ı halka teşhir etsin. Ve şecerin hikmet-i hilkatını beşere ilân etsin. İncecik dallarında ne kadar mühim hazine bulduğunu ve ihsanat-ı Rahmâniyenin meyvelerinde ne derece mühim defineler var olduğunu göstermekle kemâl-i kudret-i İlâhiyeyi göstersin.

Birinci Mevkifin küçük bir zeyli

آفَلْمَ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيَا هَا وَزَيَّا هَا ۖ ۱

ilâ âhir-i âyet...

ثُمَّ انْظُرْ إِلَى وَجْهِ السَّمَاءِ كَيْفَ تَرَى سُكُونَةً، حَرَكَةً فِي حِكْمَةٍ تَلَنَّا
فِي حَشْمَةٍ تَبَسُّمًا فِي زِينَةٍ مَعَ اِنْتَظَامِ الْخِلْقَةِ، مَعَ اِتْزَانِ الصَّنْعَةِ تَشَعَّشُ
سِرَاجِهَا تَهَلُّلُ مِصْبَاحِهَا، تَلَنُّ لُجُومِهَا، تُعْلِنُ لِأَهْلِ النُّهَى، سُلْطَنَةً بِلَا اِنْتَهَاءٍ ۲

آفَلْمَ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيَا هَا وَزَيَّا هَا ...

ilâ âhir-i âyet...

Bu âyetin bir nevi tercümesi olan

ثُمَّ انْظُرْ إِلَى وَجْهِ السَّمَاءِ كَيْفَ تَرَى سُكُونَةً فِي سُكُونَةٍ

tercümesidir.

Yani, âyet-i kerime, nazar-ı dikkati, semânın ziynetli ve güzel yüzüne çeviriyor. Tâ, dikkat-i nazar ile, semânın yüzünde fevkalâde sükûnet içinde bir sükûtu görüp, bir Kadîr-i Mutlakın emir ve teshiriyle o vaziyeti aldığıni anlasın. Yoksa, eğer başıboş olsaydılar, birbiri içinde o dehşetli hadsiz ecrâm, o gayet büyük kûreler ve gayet sür'atlı hareketleriyle öyle bir velveleyi çıkarmak lâzımdı ki, kâinatın kulağını sağır edecekti.

Hem öyle bir zelzele-i hercümerc içinde karışıklık olacaktı ki, kâinatı dağıtacaktı. Yirmi camus birbiri içinde hareket etse ne kadar velveleli bir hercümerce sebebiyet verdiği malûm. Halbuki, kûre-i arzdan bin defa büyük ve top güllesinden yetmiş defa sür'atlı hareket edenler, yıldızlar içerisinde var olduğunu kozmoğrafya söylüyor. İşte, sükûnet içindeki sükût-u ecramdan, Sâni-i Zülcelâlin ve Kadîr-i Zulkemâlin derece-i kudret ve teshirini ve nûcumun Ona derece-i inkıyat ve itaatini anla.

Dipnot-1

“Üstlerindeki göge bakmazlar mı, onu nasıl bina edip süsledik.” Kaf Sûresi, 50:6.

Dipnot-2

Sonra göğün yüzüne bak, nasıl sükûnet içerisinde bir sessizlik, hikmet içerisinde bir hareket, haşmet içerisinde bir parıldama, zînet içerisinde bir tebessüm göreceksin. Bunlar intizam-ı hilkat, ittzâr-ı san'at ile beraber olmaktadır. Kandilinin parlaması, lâmbasının ışık vermesi, yıldızlarının parıldamaları akıl sahiplerine sonsuz bir saltanatın varlığını ilân eder.

حَرَكَةٌ فِي حِكْمَةٍ

Hem, semânın yüzünde, hikmet içinde bir hareketi görmeyi âyet emrediyor. Evet, gayet acip ve azîm o harekât, gayet dakik ve geniş hikmet içindedir. Nasıl ki bir fabrikanın çarklarını ve dolaplarını bir hikmet içinde çeviren bir san'atkâr, fabrikanın azamet ve intizamı derecesinde derece-i san'at ve maharetini gösterir. Öyle de, koca güneşe, seyyârâtlâ beraber fabrika vaziyetini veren ve o müthiş azîm küreleri sapan taşları misillü ve fabrika çarkları gibi etrafında döndüren bir Kadîr-i Zülcelâlin derece-i kudret ve hikmeti, o nisbette nazara tezahür eder.

تَلَوَّنًا فِي حَشْمَةٍ تَبَسُّمًا فِي زَيْنَةٍ

Yani, hem, semâvât yüzünde öyle bir haşmet içinde bir parlamak ve bir ziynet içinde bir tebessüm var ki, Sâni-i Zülcelâlin ne kadar muazzam bir saltanatı, ne kadar güzel bir san'atı olduğunu gösterir. Donanma günlerinde kesretli elektrik lâmbaları sultanın derece-i haşmetini ve terakkiyât-ı medeniyede derece-i kemâlini gösterdiği gibi, koca semâvât, o haşmetli, ziynetli yıldızlarıyla Sâni-i Zülcelâlin kemâl-i saltanatını ve cemâl-i san'atını öylece nazar-ı dikkate gösteriyorlar.

مَعَ اِنْتِظَامِ الْخِلْقَةِ مَعَ اِتْزَانِ الصَّنْعَةِ

Hem diyor ki: Semânın yüzündeki mahlûkatın intizamını, dakik mizanlar içinde masnuatın mevzuniyetini gör ve anla ki, onların Sâni'ne kadar Kadîr ve ne kadar Hakîm olduğunu bil.

Evet, muhtelif ve küçük cirimleri veyahut hayvanları döndüren ve bir vazife için çeviren ve bir mizan-ı mahsusla herbirini muayyen bir yolda sevk eden bir zâtın derece-i iktidar ve hikmetini ve hareket eden cirmlerin ona derece-i itaat ve musahhariyetlerini gösterdikleri gibi, koca semâvât o dehşetli azametiyle, hadsiz yıldızlarıyla ve o yıldızlar da dehşetli büyülüklükleriyle ve gayet şiddetli hareketleriyle beraber, zerre miktar ve bir saniyecik kadar hudutlarından tecavüz etmemeleri, bir âşire-i dakika kadar vazifelerinden geri kalmamaları, Sâni-i Zülcelâllerinin ne kadar dakik bir mizan-ı mahsusla rububiyetini icra ettiğini nazar-ı dikkate gösterirler.

Hem de şu âyet gibi, Sûre-i Amme'de ve sâir âyetlerde beyan olunan teshir-i şems ve kamer ve nücumla işaret ettiği gibi,

تَشَعَّشُ سِرَاجُهَا، تَهَلَّلُ مِصْبَاحُهَا، تَلَوَّنُ نُجُومُهَا، تُعْلَنُ لِأَهْلِ النَّهَى، سُلْطَانَةً بِلَا اِنْتَهَاءٍ

Yani, semanın müzeyyen tavanına, güneş gibi ışık verici, ışındırıcı bir lâmbayı takmak; gece-gündüz hatlarıyla, kış-yaz sahifelerinde mektubât-ı Samedâniyeyi yazmasına bir nur hokkası hükmüne getirmek; ve yüksek minare ve kulelerdeki büyük saatlerin parlayan akrepleri misillü, kubbe-i semâda kameri zamanın saat-i kübrâsına bir akrep yapmak, mütefavit çok hilâller suretinde her geceye güya ayrı bir hilâl bırakıp, sonra dönüp kendine toplamak, menzillerinde kemâl-i mizanla, dakik hesapla hareket ettirmek; ve kubbe-i semâda parlayan, tebessüm eden yıldızlarla görün güzel yüzünü yaldızmanak, elbette nihayetsiz bir saltanat-ı rububiyetin şeâiridir. Zîsuura, Onu iş'âr eden muhteşem bir Ulûhiyetin işârâtıdır; ehl-i fikri imana ve tevhide davet eder.

Bak kitab-ı kâinatın safha-i renginine,
Hâme-i zerrîn-i kudret, gör, ne tasvir eylemiş.
Kalmamış bir nokta-i muzlim çeşm-i dil erbâbına,
Sanki âyâtın Hûdâ nur ile tahrir eylemiş.
Bak, ne mu’ciz-i hikmet, iz’an-rübâ-yı kâinat,
Bak, ne âli bir temâşâdır feza-yı kâinat.
Dinle de yıldızları, şu hutbe-i şirinine,
Nâme-i nurîn-i hikmet bak ne takrir eylemiş.
Hep beraber nutka gelmiş, hak lisanıyla derler:
Bir Kadîr-i Zülcelâlin haşmet-i sultanına,
Birer burhan-ı nurefşânız vücub-u Sânie; hem vahdete, hem kudrete şahitleriz biz.
Şu zeminin yüzünü yıldızlayan nazenin mu’cizâtı çün melek seyranına,
Bu semânın arza bakan, Cennete dikkat eden, binler müdakkik gözleriz biz.
Tûbâ-yı hilkatten semâvât şîkkîna, hep kehkeşan ağsânına,
Bir Cemîl-i Zülcelâlin dest-i hikmetiyle takılmış binler güzel meyveleriz biz.
Şu semâvât ehline birer mescid-i seyyar, birer hane-i devvar, birer ulvî âşiyâne,
Birer misbah-ı nevvar, birer gemi-i Cebbar, birer tayyareyiz biz.
Bir Kadîr-i Zulkemâlin, bir Hakîm-i Zülcelâlin birer mu’cize-i kudret, birer harika-i san’at-ı Hâlikane,
Birer nadire-i hikmet, birer dâhiye-i hilkat, birer nur âlemiyiz biz.
Böyle yüz bin dille yüz bin burhan gösteririz, iştittiriz insan olan insana.
Kör olası dinsiz gözü görmez oldu yüzümüzü. Hem işitmez sözümüzü. Hak söyleyen
âyetleriz biz.

Sikkemiz bir, turramız bir, Rabbimize musahharız, müsebbihiz abîdâne
Zikrederiz, kehkeşanın halka-i kübrâsına mensup birer meczuplarız biz.

Otuzuncu Lem'anın İkinci Nüktesi

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَرَائِثُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدْرٍ مَعْلُومٍ ۖ ۱

âyetinin bir nüktesi ve bir İsm-i Âzam veya hut İsm-i Âzamın altı nurundan bir nuru olan Adl isminin bir cilvesi, Birinci Nükte gibi, Eskişehir Hapishanesinde uzaktan uzağa göründü. Onu yakınlaşımak için yine temsil yoluyla deriz:

Şu kâinat öyle bir saraydır ki, o sarayda mütemadiyen tâhrip ve tamir içinde çalkanan bir şehir var. Ve o şehirde her vakit harp ve hicret içinde kaynayan bir memleket var. Ve o memlekette her zaman mevt ve hayat içinde yuvarlanan bir âlem var.

Halbuki, o sarayda, o şehirde, o memlekette, o âlemde o derece hayret-engiz bir muvazene, bir mizan, bir tevzin hükmediyor; bilbedâhe ispat eder ki, bu hadsiz mevcudatta olan hadsiz tahavvülât ve vâridat ve masarif, herbir anda umum kâinatı görür, nazar-ı teftişinden geçirir birtek Zâtın mizanıyla ölçülür, tartılır. Yoksa, balıklardan bir balık, bin yumurtacıkla ve nebâtattan haşhaş gibi bir çiçek, yirmi bin tohumla ve sel gibi akan unsurların, inkılâpların hücumuyla, şiddetle muvazeneyi bozmaya çalışan ve istilâ etmek isteyen esbab başıboş olsalardı veya hut maksatsız, serseri tesadüf ve mizansız, kör kuvvette ve şuursuz, zulmetli tabiata havale edilseydi, o muvazene-i eşya ve muvazene-i kâinat öyle bozulacaktı ki, bir senede, belki bir günde hercümerc olurdu. Yani, deniz karma karışık şeylerle dolacaktı, taaffün edecekti. Hava gazât-ı muzırı ile zehirlenecekti. Zemin ise bir mezbele, bir mezbâha, bir bataklığa dönecekti. Dünya boğulacaktı.

İşte, cesed-i hayvânînin hüceyrâtından ve kandaki küreyvât-ı hamrâ ve beyzâdan ve zerrâtın tahavvülâtından ve cihazat-ı bedeniyenin tenasübünden tut, tâ denizlerin vâridat ve masarifine, tâ zemin altındaki çeşmelerin gelir ve sarfiyatlarına, tâ hayvânat ve nebâtâtın tevellüdat ve vefiyatlarına, tâ güz ve baharın tâhribat ve tamiratlarına, tâ unsurların ve yıldızların hidemât ve harekâtlarına, tâ mevt ve hayatın, ziya ve zulmetin ve hararet ve burudetin değişimelerine ve dönüşmelerine ve çarpışmalarına kadar, o derece hassas bir mizanla ve o kadar ince bir ölçüyle tânzim edilir ve tartılır ki, akl-ı beşer hiçbir yerde hakikî olarak hiçbir israf, hiçbir abes görmediği gibi, hikmet-i insaniye dahi herşeyde en mükemmel bir intizam, en güzel bir mevzuniyet görüyor ve gösteriyor. Belki, hikmet-i insaniye, o intizam ve mevzuniyetin bir tezahürüdür, bir tercümanıdır.

Dipnot-1

“Hiçbir şey yoktur ki, hazineleri Bizim yanımızda olmasın. Herşeyi Biz ancak belirli bir miktarla indiririz.” Hicr Sûresi, 15:21.

İşte, gel, Güneş ile muhtelif on iki seyyarenin muvazenelerine bak. Acaba bu muvazene, güneş gibi, Adl ve Kadır olan Zât-ı Zülcelâli göstermiyor mu? Ve bilhassa, seyyarattan olan gemimiz, yani küre-i arz, bir senede yirmi dört bin senelik bir dairede gezer, seyahat eder. Ve o harika sür'atiyle beraber, zeminin yüzünde dizilmiş, istif edilmiş eşyayı dağıtmıyor, sarsmıyor, fezaya fırlatmıyor. Eğer sür'ati bir parça tezyid veya tenkis edilseydi, sekenesini havaya fırlatıp fezada dağıtacaktı. Ve bir dakika, belki bir saniye muvazenesini bozsa, dünyamızı bozacak, belki başkasıyla çarpışacak, bir kıyameti koparacak.

Ve bilhassa zeminin yüzünde, nebâtî ve hayvânî dört yüz bin taifenin tevellüdat ve vefiyatça ve iaşe ve yaşayışça rahîmâne muvazeneleri, ziya güneşi gösterdiği gibi, birtek Zât-ı Adl ve Rahîmi gösteriyor.

Ve bilhassa o hadsiz milletlerin hadsiz efradından birtek ferdin âzâsı, cihazatı, duyguları o derece hassas bir mizanla birbirile münasebettar ve muvazenettedir ki, o tenasüp, o muvazene, bedâhet derecesinde bir Sâni-i Adl ve Hakîmi gösteriyor.

Ve bilhassa her ferd-i hayvânînin bedenindeki hüceyrâtın ve kan mecrâlarının ve kandaki küreyvâtın ve o küreyvattaki zerrelerin o derece ince ve hassas ve harika muvazeneleri var; bilbedâhe ispat eder ki, herşeyin dizgini elinde ve herşeyin anahtarını yanında ve birşey birşeye mâni olmuyor, umum eşyayı birtek şey gibi kolayca idare eden birtek Hâlik-ı Adl u Hakîmin mizanıyla, kanunuyla, nizamıyla terbiye ve idare oluyor.

Haşrin Mahkeme-i Kübrâsında, mizan-ı âzam-ı adaletinde cin ve insin muvazene-i a'mâllerini istib'âd edip inanmayan, bu dünyada gözüyle gördüğü bu muvazene-i ekbere dikkat etse, elbette istib'âdı kalmaz.

Ey israflı, iktisatsız, ey zulümlü, adaletsiz, ey kirli, nezafetsiz, bedbaht insan! Bütün kâinatın ve bütün mevcudatın düstur-u hareketi olan iktisat ve nezafet ve adaleti yapmadığından, umum mevcudata muhalefetinle, mânen onların nefretlerine ve hiddetlerine mazhar oluyorsun. Neye dayanıyorsun ki, umum mevcudatı zulmünle, mizansızlıqla, israfıyla, nezafetsizliğinle kızdırıyorsun?

Evet, ism-i Hakîmin cilve-i âzamından olan hikmet-i âmme-i kâinat, iktisat ve israfsızlık üzerinde hareket ediyor, iktisadı emrediyor.

Ve ism-i Adlin cilve-i âzamından gelen kâinattaki adalet-i tâmme, umum eşyanın muvazenelerini idare ediyor. Ve beşere de adaleti emrediyor. Sûre-i Rahmân'da,

وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ۚ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ
اَلَا تَطْغُوا فِي الْمِيزَانِ ۖ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ۖ ۱

Dipnot-1

“Gökyüzünü yükseltip nizam ve ölçü verdi. Tâ ki ölçüde sınırı aşmayasınız! Ölçüyü ve tartıyı adaletle yerine getirin ve âhiretteki mizanınızı ziyana düşürmeyin!” Rahmân Sûresi, 55:7-9.

âyetindeki, dört mertebe, dört nevi mizana işaret eden, dört defa mizan zikretmesi, kâinatta mizanın derece-i azametini ve fevkâlâde, pek büyük ehemmiyetini gösteriyor. Evet, hiçbir şeyde israf olmadığı gibi, hiçbir şeyde de hakîkî zulüm ve mizansızlık yoktur.

Ve ism-i Kuddûsün cilve-i âzamından gelen tanzif ve nezafet, bütün kâinatın mevcudatını temizliyor, güzelleştiriyor. Beşerin bulaşık eli karışmamak şartıyla, hiçbir şeyde hakîkî nezafetsizlik ve çırkinlik görünmüyör.

İşte, hakaik-i Kur'âniyeden ve desâtir-i İslâmiyeden olan adalet, iktisat, nezafet hayat-ı beşeriyyede ne derece esaslı birer düstur olduğunu anla. Ve ahkâm-ı Kur'âniye ne derece kâinatla alâkadar ve kâinat içine kök salmış ve sarmış bulunduğu ve o hakaiki bozmak, kâinatı bozmak ve suretini değiştirmek gibi, mümkün olmadığını bil.

Ve bu üç ziya-yı âzam gibi, rahmet, inâyet, hafîziyet misilli yüzer ihatalı hakikatler haşri, âhireti iktiza ve istilzam ettikleri halde, hiç mümkün müdür ki, kâinatta ve umum mevcudatta hükümfermâ olan rahmet, inâyet, adalet, hikmet, iktisat ve nezafet gibi pek kuvvetli, ihatalı hakikatler, haşrin ademiyle ve âhiretin gelmemesiyle merhametsizlige, zulme, hikmetsizlige, israfa, nezafetsizlige, abesiyyete inkılâp etsinler?

Hâşâ, yüz bin defa hâşâ! Bir sineğin hakk-ı hayatını rahîmâne muhafaza eden bir rahmet, bir hikmet, acaba haşri getirmemekle, umum zîşuurların hadsiz hukuk-u hayatlarını ve nihayetsiz mevcudatın nihayetsiz hukuklarını zayı eder mi? Ve, tabiri caizse, rahmet ve şefkatte ve adalet ve hikmette hadsiz hassasiyet ve dikkat gösteren bir haşmet-i Rububiyet ve kemâlâtını göstermek ve kendini tanıttırmak ve sevdirmek için bu kâinatı hadsiz harika san'atlariyla, nimetleriyle süslendiren bir sultanat-ı Ulûhiyet, böyle, hem umum kemâlâtını, hem bütün mahlûkatını hiçe indiren ve inkâr ettiren haşirsizlige müsaade eder mi? Hâşâ! Böyle bir cemâl-i mutlak, böyle bir kubh-u mutlaka, bilbedâhe, müsaade etmez.

Evet, âhireti inkâr etmek isteyen adam, evvelce bütün dünyayı bütün hakaikiyle inkâr etmeli. Yoksa, dünya bütün hakaikiyle, yüz bin lisanla onu tekzip ederek bu yalanında yüz bin derece yalancılığını ispat edecek. Onuncu Söz kat'î delillerle ispat etmiştir ki, âhiretin vücudu, dünyanın vücudu kadar kat'î ve şüphesizdir.

İsm-i Âzamın altı nurundan üçüncü nuruna işaret eden Üçüncü Nükte

أَذْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ¹

âyetinin bir nüketesi ve bir İsm-i Âzam veya İsm-i Âzamın altı nurundan bir nuru olan ism-i Hakemin bir cilvesi, Ramazan-ı Şerifte Eskişehir Hapishanesinde göründü. Ona yalnız bir işaret olarak, beş noktadan ibaret Üçüncü Nükte acele olarak yazıldı, müsvedde olarak kaldı.

ÜÇUNCÜ NÜKTENİN BİRİNCİ NOKTASI

Onuncu Sözde işaret edildiği gibi, ism-i Hakemin tecelli-i âzamı şu kâinatı öyle bir kitap hükmüne getirmiş ki, her sahifede üzeri kitap yazılmış; ve her satırında üzeri sayfa derc edilmiş; ve her kelimesinde üzeri satır mevcuttur; ve her harfinde üzeri kelime var; ve her noktasında kitabın muhtasar bir fihristecisi bulunur bir tarza getirilmiştir. O kitabın sahifeleri, satırları, tâ noktalarına kadar üzeri cihette Nakkaşını, Kâtibini öyle vuzuyla gösteriyor ki, o kitab-ı kâinatın müşahedesi, kendi vücudundan yüz derece daha ziyade Kâtibinin vücudunu ve vahdetini ispat eder. Çünkü bir harf kendi vücudunu bir harf kadar ifade ettiği halde, kâtibini bir satır kadar ifade ediyor.

Evet, bu kitab-ı kebîrin bir sahifesi, zemin yüzüdür. O sahifede nebâtat, hayvânat taifeleri adedince kitaplar birbiri içinde, beraber, bir vakitte, yanlışsız, gayet mükemmel bir surette, bahar mevsiminde yazıldığı gözle görünüyor.

Bu sayfanın bir satırı, bir bahçedir. O bahçede bulunan çiçekler, ağaçlar, nebatlar adedince manzum kasideler beraber, birbiri içinde, yanlışsız yazıldığını gözümüzle görüyoruz.

O satırın bir kelimesi, çiçek açmış, meyve vermek üzere yaprağını vermiş bir ağaçtır. İşte bu kelime, muntazam, mevzun, süslü yaprak, çiçek ve meyveleri adedince, Hakem-i Zülcelâlin medh-ü senâsına dair mânidar fikralardır.

Güya çiçek açmış her ağaç gibi, o ağaç dahi, Nakkaşının medîhelerini tegannî eden manzum bir kasidedir.

Dipnot-1

“Rabbinin yoluna hikmetle çağrı.” Nahî Sûresi, 16:125.

Hem güya Hakem-i Zülcelâl, zeminin meşherinde teşhir ettiği antika ve acip eserlerine binler gözle bakmak istiyor.

Hem güya o Sultan-ı Ezelînin o ağaca verdiği murassâ hediye ve nişanları ve formaları, hususî bayramı ve resm-i küşâdî olan baharda, padişahın nazarına arz etmek için, öyle müzeyyen, mevzun, muntazam, mânidar bir şekil almış ve öyle hikmetli bir şekil verilmiştir ki, herbir çiçeğinde, herbir meyvesinde, birbiri içinde çok vecihler ve delillerle Nakkaşının vücuduna ve esmâsına şehadet ederler.

Meselâ, herbir çiçekte, herbir meyvede bir mizan var. Ve o mizan, bir intizam içinde; ve o intizam, tazelenen bir tanzim ve tevzin içinde; ve o tevzin ve tanzim, bir ziynet ve san'at içinde; ve o ziynet ve san'at, mânidar kokular ve hikmetli tatlar içinde bulunduğuundan; herbir çiçek, o ağacın çiçekleri adedince, Hakem-i Zülcelâle işaretler ediyor.

Ve bu bir kelime olan bu ağaçta, bir harf hükmünde olan bir meyvede bulunan bir çekirdek noktası, bütün ağaçın führistesini, programını taşıyan küçük bir sandukçadır. Ve hâkezâ, buna kıyasen, kâinat kitabının bütün satırları, sahifeleri, böyle, ism-i Hakem ve Hâkimin cilvesiyle, yalnız herbir sahifesi değil, belki herbir satırı ve herbir kelimesi ve herbir harfi ve herbir noktası, birer mu'cize hükmüne getirilmiştir ki, bütün esbab toplansa, bir noktasının nazîrini getiremezler, muaraza edemezler.

Evet, bu Kur'ân-ı Azîm-i Kâinatın herbir âyet-i tekvîniyesi, o âyetin noktaları ve hurufu adedince mu'cizeler gösterdiklerinden, elbette serseri tesadüf, kör kuvvet, gayesiz, mizansız, şuursuz tabiat, hiçbir cihetle o hakîmâne, basîrâne olan has mizana ve gayet ince intizama karışamazlar. Eğer karışsaydılar, elbette karışık eseri görünecekti. Halbuki hiçbir cihette intizamsızlık müşahede olunmuyor.

ÜÇÜNCÜ NÜKTENİN İKİNCİ NOKTASI

İki Meseledir.

BİRİNCİ MESELESİ: Onuncu Sözde beyan edildiği gibi, nihayet kenalde bir cemal ve nihayet cemalde bir kemal, elbette kendini görmek ve göstermek, teşhir etmek istemesi, en esaslı bir kaidedir. İşte bu esaslı düstur-u umumîye binaendir ki, bu kitab-ı kebîr-i kâinatın Nakkaş-ı Ezelîsi, bu kâinatla ve bu kâinatın herbir sahifesiyle ve herbir satırıyla, hattâ harfleri ve noktalarıyla kendini tanıttırmak ve kemâlâtını bildirmek ve cemâlini göstermek ve kendisini sevdirmek için, en cüz'îden en külliye kadar herbir mevcudun müteaddit lisانlarıyla cemâl-i kemâlini ve kemâl-i cemâlini tanıtıyor ve sevdiriyor.

İşte, ey gafil insan! Bu Hâkim-i Hakîm-i Zülcelâli ve'l-Cemal, sana karşı kendisini herbir mahlûkuyla böyle hadsiz ve parlak tarzlarda tanıttırmak ve sevdirmek istediği halde, sen Onun tanıttımasına karşı imanla tanımadısan ve Onun sevdirmesine mukabil ubudiyetinle kendini Ona sevdirmezsen, ne derece hadsiz muzaaf bir cehalet, bir hasâret olduğunu bil, ayıl.

İKİNCİ NOKTANIN İKİNCİ MESELESİ: Bu kâinatın Sâni-i Kadîr ve Hâkiminin mülkünde iştirak yeri yoktur. Çünkü herseyde nihayet derecede intizam bulunduğuundan, şirk kabul edemez. Çünkü müteaddit eller bir işe karışırsa, o iş karışır. Bir memlekette iki padişah, bir şehirde iki vali, bir köyde iki müdür bulunsa, o memleket, o şehir, o köyün her işinde bir karışıklık başlayacağı gibi, en ednâ bir vazifedar adam, o vazifesine başkasının müdahalesini kabul etmemesi gösteriyor ki, hâkimiyetin en esaslı hassası, elbette istiklâl ve infiraddir. Demek intizam vahdeti ve hâkimiyet infiradı iktiza eder.

Madem hâkimiyetin bir muvakkat gölgesi, muavenete muhtaç ve âciz insanlarda böyle müdahaleyi reddederse, elbette, derece-i rububiyette hakikî bir hâkimiyet-i mutlaka, bir Kadîr-i Mutlakta, bütün şiddetıyla müdahaleyi reddetmek gerektir. Eğer zerre kadar müdahale olsaydı, intizam bozulacaktı.

Halbuki bu kâinat öyle bir tarzda yaratılmış ki, bir çekirdeği halk etmek için, bir ağaç halk edebilir bir kudret lâzımdır. Ve bir ağaç halk etmek için de, kâinatı halk edebilir bir kudret gerektir. Ve kâinat içinde parmak karıştıran bir şerik bulunsa, en küçük bir çekirdekte de hissedar olmak lâzım gelir. Çünkü o, onun nümunesidir. O halde, koca kâinatta yerleşmeyen iki rububiyet bir çekirdekte, belki bir zerrede yerleşmek lâzım gelir. Bu ise, muhâlâtın ve bâtil hayâlâtın en mânâsız ve en uzak bir muhâlidir. Koca kâinatın umum ahval ve keyfiyâtını mizan-ı adlinde ve nizam-ı hikmetinde tutan bir Kadîr-i Mutlakın aczini—hattâ bir çekirdekte dahi—iktiza eden şirk ve küfür ne kadar hadsiz derecede muzaaf bir hilâf, bir hata, bir yalan olduğunu ve tevhid ne derece hadsiz muzaaf bir derecede hak ve hakikat ve doğru olduğunu bil, “Elhamdü lillâhi ale’l-îmân”¹ de.

ÜÇUNCÜ NOKTA

Sâni-i Kadîr, ism-i Hakem ve Hâkîmi ile, bu âlem içinde binler muntazam âlemleri derc etmiştir. O âlemler içinde en ziyade kâinattaki hikmetlere medar ve mazhar olan insanı bir merkez, bir medar hükmünde yaratmış. Ve o kâinat dairesinin en mühim hikmetleri ve faideleri insana bakıyor. Ve insan dairesi içinde dahi, rızkı bir merkez hükmüne getirmiş; âlem-i insanîde ekser hikmetler, maslahatlar, o rızka bakar ve onunla tezahür eder. Ve insanda, şuur ve rızıkta zevk vasıtasyyla, ism-i Hâkîmin cilvesi parlak bir surette görünüyor. Ve şuur-u insanî vasıtasyyla keşfolunan yüzer fenlerden herbir fen, Hakem isminin, bir nevide bir cilvesini tarif ediyor.

Meselâ, tıp fenninden sual olsa, “Bu kâinat nedir?” Elbette diyecek ki: “Gayet muntazam ve mükemmel bir eczahane-i kübrâdir. İçinde herbir ilaç güzelce ihmâr ve istif edilmişdir.”

Fenn-i kimyadan sorulsa, “Bu küre-i arz nedir?” Diyecek: “Gayet muntazam ve mükemmel bir kimyahanedir.”

Fenn-i makine diyecek: “Hiçbir kusuru olmayan, gayet mükemmel bir fabrikadır.”

Dipnot-1

İman nimetini veren Allah'a şükürler olsun.

Fenn-i ziraat diyecek: "Nihayet derecede mahsuldar, her nevi hububu vaktinde yetiştiren muntazam bir tarladır ve mükemmel bir bahçedir."

Fenn-i ticaret diyecek: "Gayet muntazam bir sergi ve çok intizamlı bir pazar ve malları çok san'atlı bir dükkândır."

Fenn-i iaşe diyecek: "Gayet muntazam, bütün erzâkin envâını câmi bir ambardır."

Fenn-i rızık diyecek: "Yüz binler leziz taamlar beraber, kemâl-i intizamla içinde pişirilen bir matbah-ı Rabbânî ve bir kazan-ı Rahmânîdir."

Fenn-i askeriye diyecek ki: "Arz bir ordugâhtır. Her bahar mevsiminde yeni taht-ı silâha alınmış ve zemin yüzünde çadırları kurulmuş dört yüz bin muhtelif milletler o orduda bulunduğu halde, ayrı ayrı erzakları, ayrı ayrı libasları, silâhları, ayrı ayrı talimatları, terhisatları, kemâl-i intizamla, hiçbirini unutmayarak ve şaşırmayarak, birtek Kumandan-ı Azamın emriyle, kuvvetiyle, merhametiyle, hazinesiyle, gayet muntazam yapılip idare ediliyor."

Ve fenn-i elektrikten sorulsa, "Bu âlem nedir?" Elbette diyecek:

Bu muhteşem saray-ı kâinatın damı, gayet intizamlı, mızanlı, hadsiz elektrik lâmbalarıyla tezyin edilmiştir. Fakat o kadar harika bir intizam ve mızanladır ki, başta güneş olarak, küre-i arzdan bin defa büyük o semâvî lâmbalar, mütemadiyen yandıkları halde muvazenelerini bozmuyorlar, patlak vermiyorlar, yanın çıkarmıyorlar. Sarfiyatları hadsiz olduğu halde, vâridatları ve gazyağları ve madde-i iştialeri nereden geliyor? Neden tükenmiyor? Neden yanmak muvazenesi bozulmuyor? Küçük bir lâmba dahi muntazam bakılmazsa söner. Kozmoğrafyaca, küre-i arzdan bir milyondan ziyade büyük ve bir milyon seneden ziyade yaşayan güneşi (**HASİYE-1**) kömürsüz, yağsız yandıran, söndürmeye Hakîm-i Zülcelâlin hikmetine, kudretine bak, "Sübhânallah" de. Güneşin müddet-i ömründe geçen dakikaların âşırâtı adedince "Mâşaallah, bârekâllah, lâ ilâhe illâ Hû" söyle.

Demek bu semâvî lâmbalarda gayet harika bir intizam var. Ve onlara çok dikkatle bakılıyor. Güya o pek büyük ve pek çok kütle-i nâriyelerin ve gayet çok kanâdıl-i nuriyelerin buhar kazanı ise, harareti tükenmez bir Cehennemdir ki, onlara nursuz hararet veriyor. Ve o elektrik lâmbalarının makinesi ve merkezî fabrikası daimî bir Cennettir ki, onlara nur ve ışık veriyor; ism-i Hakem ve Hakîmin cilve-i âzamıyla, intizamla yanmakları devam ediyor.

HASİYE-1

Acaba dünya sarayını ısındıran güneş sobasına veya hut lâmbasına ne kadar odun ve kömür ve gazyağı lâzım olduğu hesap edilsin. Hergün yanması için—kozmoğrafyanın sözüne bakılsa—bir milyon küre-i arz kadar odun yiğinları ve binler denizler kadar gazyağı gerektir. Şimdi düşün: Onu odunsuz, gazsız, daimî ışıklandıran Kadîr-i Zülcelâlin haşmetine, hikmetine, kudretine, güneşin zerreleri adedince "Sübhânallah, mâşaallah, bârekâllah" de.

Ve hâkezâ, bunlara kıyasen, üzeren fennin herbirisinin kat'î şehadetiyle, noksansız bir intizam-ı ekmel içinde, hadsiz hikmetler, maslahatlarla bu kâinat tezyin edilmiştir. Ve o harika ve ihatalı hikmetle mecmu-u kâinata verdiği intizam ve hikmetleri, en küçük bir zîhayat ve bir çekirdekte, küçük bir mikyasta derc etmiştir. Ve malûm ve bedihîdir ki, intizamla gayeleri ve hikmetleri ve faydalari takip etmek, ihtiyar ile, irade ile, kast ile, meşiet ile olabilir, başka olamaz.

İhtiryarsız, iradesiz, kastsız, şuursuz esbab ve tabiatın işi olmadığı gibi, müdahaleleri dahi olamaz.

Demek bu kâinatın bütün mevcudatındaki hadsiz intizamat ve hikmetleriyle iktiza ettikleri ve gösterdikleri bir Fâîl-i Muhtârı, bir Sâni-i Hakîmi bilmemek veya inkâr etmek, ne kadar acip bir cehalet ve divanelik olduğu tarif edilmez. Evet, dünyada en ziyade hayret edilecek birşey varsa, o da bu inkârdır. Çünkü kâinatın mevcudatındaki hadsiz intizâmât ve hikmetleriyle vücut ve vahdetine şahitler bulunduğu halde Onu görmemek, bilmemek, ne derece körlük ve cehalet olduğunu, en kör cahil de anlar. Hattâ, diyebilirim ki, ehl-i küfrün içinde, kâinatın vücudunu inkâr ettiklerinden ahmak zannedilen Sofestâîler, en akıllılarıdır. Çünkü, kâinatın vücudunu kabul etmekle Allah'a ve Hâlikâna inanmamak kabil ve mümkün olmadığından, kâinatı inkâra başladılar. Kendilerini de inkâr ettiler, "Hiçbir şey yok" diyerek, akıldan istifa ederek, akıl perdesi altında sair münkirlerin hadsiz akılsızlıklarından kurtulup bir derece akla yanaştılar.

DÖRDÜNCÜ NOKTA

Onuncu Sözde işaret edildiği gibi, bir Sâni-i Hakîm ve gayet hikmetli bir usta, bir sarayın herbir taşında üzeren hikmeti hassasiyetle takip etse, sonra o saraya dam yapmayıp, boşuna boşuna harap olmasına, takip ettiği hadsiz hikmetleri zayı etmesini hiçbir zîsuur kabul etmediği ve bir Hakîm-i Mutlak, kemâl-i hikmetinden, bir dirhem kadar bir çekirdekten üzeren batman faydalari, gayeleri, hikmetleri dikkatle takip ettiği halde, dağ gibi koca ağaçca bir dirhem kadar birtek fayda, birtek küçük gaye, birtek meyve vermek için o koca ağaçın pek çok masarifini yapmakla, kendi hikmetine bütün bütün zıt ve muhalif olarak, müsrifâne bir sefahet irtikâp etmesi hiçbir cihetle imkânı olmadığı gibi; aynen öyle de, bu kâinat sarayınn herbir mevcudatına üzeren hikmet takan ve üzeren vazife ile teçhiz eden, hattâ herbir ağaçca meyveleri adedince hikmetler ve çiçekleri adedince vazifeler veren bir Sâni-i Hakîm, kıyameti getirmemekle ve haşri yapmamakla, bütün had ve hesaba gelmeyen hikmetleri ve nihayetsiz vazifeleri mânâsız, abes, boş, faydasız zayı etmesi, o Kadîr-i Mutlakın kemâl-i kudretine acz-i mutlak verdiği gibi, o Hakîm-i Mutlakın kemâl-i hikmetine hadsiz abesiyet ve faydasızlığı ve o Rahîm-i Mutlakın cemâl-i rahmetine nihayetsiz çirkinliği ve o Âdil-i Mutlakın kemâl-i adaletine nihayetsiz zulmü vermek demektir. Adeta, kâinatta herkese görünen hikmet, rahmet, adaleti inkâr etmektir. Bu ise en acip bir muhaldır ki, hadsiz bâtil şeyle, içinde bulunur.

Ehl-i dalâlet gelsin, baksın: Gireceği ve düşündüğü kendi kabri gibi, kendi dalâletinde ne derece dehşetli bir zulmet, bir karanlık ve yılanların, akreplerin yuvası bir kuyu olduğunu görsün. Ve âhirete iman ise, Cennet gibi güzel ve nuranî bir yol olduğunu bilsin, imana girsin.

BEŞİNCİ NOKTA

iki Meseledir.

BİRİNCİ MESELE: Sâni-i Zülcelâl, ism-i Hakîmin muktezasıyla, herseyde en hafif sureti, en kısa yolu, en kolay tarzı, en faydalı şekli ehemmiyetle takip ettiği gösteriyor ki, israf, abesiyet, faydasızlık, fitratta yoktur. İsraf ise, ism-i Hakîmin ziddi olduğu gibi, iktisat onun lâzımidır ve düstur-u esasıdır.

Ey iktisatsız, israflı insan! Bütün kâinatın en esaslı düsturu olan iktisadı yapmadığından, ne kadar hilâf-ı hakikat hareket ettiğini bil; 1 **كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا** âyeti ne kadar esaslı, geniş bir düsturu ders verdiği anla.

İKİNCİ MESELE: İsm-i Hakem ve Hakîm, bedâhet derecesinde, Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâmın risaletine delâlet ve istilzam ediyor denilebilir.

Evet, madem gayet mânidar bir kitap, onu ders verecek bir muallim ister. Ve gayet güzel bir cemal, kendini görecek ve gösterecek bir âyine iktiza eder. Ve gayet kesimalde bir san'at, teşhirci bir dellâl ister. Elbette, herbir harfinde yüzər mânâlar, hikmetler bulunan bu kitab-ı kebîr-i kâinatın muhatabı olan nev-i insan içinde, elbette bir rehber-i ekmel, bir muallim-i ekber bulunacak. Tâ ki, o kitapta bulunan kudsî ve hakikî hikmetleri ders verecek; belki kâinattaki hikmetlerin vücutunu bildirecek; belki kâinatın hilkatindeki makasid-ı Rabbâniyenin zuhuruna, belki husulüne vesile olacak; ve umum kâinatta Hâlik tarafından gayet ehemmiyetle izharını irade ettiği kemâl-i san'atını, cemâl-i esmâsını bildirecek, âyinedarlık edecek. Ve o Hâlik, bütün mevcudatla kendini sevdirmek ve zîsuur mahlûklarından mukabele istediginden, o zîsuurların namına birisi o geniş tezahürât-ı rububiyete karşı geniş bir ubudiyetle mukabele edip, ber ve bahri cezbeye getirecek, semâvat ve arzı çönlatacak bir velvele-i teşhir ve takdisle o zîsuurların nazarını o san'atların Sâniine çevirecek; ve kudsî dersler ve talimatla bütün ehl-i aklın kulaklarını kendine çevirecek bir Kur'ân-ı Azîmüşşanla, o Sâni-i Hakem-i Hakîmin makasid-ı İlâhiyesini en güzel bir surette gösterecek; ve bütün hikmetlerinin tezahürüne ve tezahürât-ı cemâliye ve celâliyesine karşı en ekmel bir mukabele edecek bir zât, qunesin vücudu qibi bu kâinata lâzımdır, zarurîdir.

Ve öyle eden ve en ekmel bir surette o vazifeleri yapan, bilmüşahede, Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâmdir. Öyleyse, güneş ziyayı, ziya gündüzü istilzam ettiği derecede, kâinattaki hikmetler risalet-i Ahmedîyeyi (a.s.m.) istilzam eder.

Evet, nasıl ki ism-i Hakem ve Hâkimin cilve-i âzamı ile, âzamî derecede risalet-i Ahmedîyeyi iktiza ediyor; öyle de, Esmâ-i Hüsnâdan Allah, Rahmân, Rahîm, Vedûd, Mün'im, Kerîm, Cemîl, Rab gibi çok isimlerin herbiri, kâinatta görünen bir cilve-i âzamıla, âzamî derecede ve mertebe-i kat'iyette risalet-i Ahmedîveyi (a.s.m.) istilzam ederler.

Dipnot-1

"Yiyin, için, fakat israf etmeyin." A'râf Sûresi, 7:31.

Meselâ, ism-i Rahmân'ın cilvesi olan rahmet-i vâsia, o Rahmeten li'l-Âlemîn ile tezahür eder. Ve ism-i Vedûdun cilvesi olan tahabbüb-ü Îlâhî ve taarrûf-ü Rabbânî, o Habib-i Rabbü'l-Âlemîn ile netice verir, mukabele görür. Ve ism-i Cemîlin bir cilvesi olan bütün cemaller, yani, cemâl-i Zât, cemâl-i esmâ, cemâl-i san'at, cemâl-i masnuat o âyine-i Ahmediyede görülür, gösterilir. Ve haşmet-i rububiyetin ve saltanat-ı ulûhiyetin cilveleri dahi, o dellâl-ı saltanat-ı rububiyet olan zât-ı Ahmediyenin risaletiyle bilinir, görünür, anlaşılır, tasdik edilir. Ve hâkezâ, bu misaller gibi, ekser Esmâ-i Hüsnânın herbiri, risalet-i Ahmediyeye (a.s.m.) birer parlak burhandır.

Elhasıl, madem kâinat mevcuttur ve inkâr edilmıyor. Elbette kâinatın renkleri, ziynetleri, işıkları, ziyaları, san'atlari, hayatları, rabitaları hükmünde olan hikmet, inâyet, rahmet, cemal, nizam, mizan, ziynet gibi meşhud hakikatler, hiçbir cihetle inkâr edilmez. Madem bu sıfatların, fiillerin inkârı mümkün değildir. Elbette o sıfatların mevsufu ve o fiillerin fâili ve o ziyaların günüşi olan Zât-ı Vâcibü'l-Vücud, Hakîm, Kerîm, Rahîm, Cemîl, Hakem, Adl dahi hiçbir cihetle inkâr edilmez ve inkârı kabil olmaz. Ve elbette o sıfatların ve o fiillerin medar-ı zuhurları, belki medar-ı kemalleri, belki medar-ı tahakkukları olan rehber-i ekber, muallim-i ekmel ve dellâl-ı âzam ve tâlim-ı kâinatın keşşafi ve âyine-i Samedânî ve Habib-i Rahmânî olan Muhammed Aleyhissalâtü Vesselâmın risaleti hiçbir cihetle inkâr edilmez. Âlem-i hakikatin ve hakikat-i kâinatın ziyaları gibi, bunun risaleti dahi, kâinatın en parlak bir ziyasıdır.

عَلَيْهِ وَعَلَى الِّهِ وَصَحْبِهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بِعَدَدِ عَاشِرَاتِ الْأَيَّامِ وَذَرَّاتِ الْأَنَامِ 1

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلِمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ 2

Dipnot-1

Günlerin âşireleri ve mahlûkatın zerreleri sayısınca ona ve âl ve ashâbına salât ve selâm olsun.

Dipnot-2

“Seni her türlü noksandan tenzih ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka bilgimiz yoktur. Muhakkak ki Sen, ilmi ve hikmeti herşeyi kuşatan Alîm-i Hakîmsin.” Bakara Sûresi, 2:32.

Yirmi Üçüncü Lem'a

Tabiat Risalesi

On Yedinci Lem'anın On Altıncı Notası iken, ehemmiyetine binaen, Yirmi Üçüncü Lem'a olmuştur. Tabiattan gelen fikr-i küfrîyi dirilmeyecek bir surette öldürüyor, küfrün temel taşını zîrûzeber ediyor.

İHTAR: Şu Notada, tabiiyyunun münkir kısmının gittikleri yolun içyüzü ne kadar akıldan uzak ve ne kadar çirkin ve ne derece hurafe olduğu, lâakal doksan muhali tazammun eden Dokuz Muhal ile beyan edilmiş. Sair risalelerde o muhaller kısmen izah edildiğinden; burada gayet muhtasar olmak haysiyetiyle, bâzı basamaklar tayyedilmiştir. Onun için, birden bire, "Bu kadar zâhir ve âşikâre bir hurafeyi nasıl bu meşhur âkıl feylesoflar kabul etmişler, o yolda gidiyorlar?" hatırlarıyor.

Evet, onlar mesleklerinin içyüzünü görememişler. Hem, hakikat-i meslekleri ve mesleklerinin lâzımı ve muktezası odur ki, yazılmış herbir muhalin ucunda beyan edilen o çirkin ve müstekreh ve gayr-i mâkul (**HASİYE-1**) hülâsa-i mezhepleri ve mesleklerinin lâzımı ve zarurî muktezası olduğunu gayet bedihî ve katî burhanlarla, şüphesi olanlara tafsilen beyan ve ispat etmeye hazırlım.

HASİYE-1

Bu risalenin sebeb-i telifi, gayet mütecavizâne ve gayet çirkin bir tarzla, hakaik-i imaniyeyi tezyif edip, bozulmuş aklı yetişmediği şeye hurafe deyip, dinsizliği tabiatla bağlayarak, Kur'ân'a hücum edilmesidir. O hücum ise şiddetli bir hiddeti kalbe (kaleme) verdi ki, şiddetli ve galiz tokatları o mülhidlere ve haktan yüz çeviren bâtil mezheplilere yedirdi. Yoksa, Risale-i Nur'un mesleği, nezihâne ve nazikâne ve kavl-i leyvindir.

قالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌ فَأَطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ ۱

Şu âyet-i kerime, istifham-ı inkârî ile, “Cenâb-ı Hak hakkında şek olmaz ve olmamalı” demekle, vücut ve vahdâniyet-i İlâhiye bedâhet derecesinde olduğunu gösteriyor.

Şu sırrı izahтан evvel bir ihtar: 1338'de Ankara'ya gittim. İslâm Ordusunun Yunan'a galebesinden neş'e alan ehl-i imanın kuvvetli efkârı içinde, gayet müthiş bir zindika fikri, içine girmek ve bozmak ve zehirlendirmek için dessâsâne çalıştığını gördüm. "Evhah," dedim. "Bu ejderha imanın erkânına ilîsecek!" O vakit, şu âyet-i kerime bedâhet derecesinde vücut ve vahdâniyeti ifham ettiği cihetle, ondan istimdad edip, o zindikanın başını dağıtacak derecede Kur'ân-ı Hakîmden alınan kuvvetli bir burhanı, Nur'un Arabî risalesinde yazdım. Ankara'da, Yeni Gün Matbaasında tab ettirmiştüm. Fakat maatteessûf Arabî bilen az ve ehemmiyetle bakanlar da nadir olmakla beraber, gayet muhtasar ve mücîmel bir surette o kuvvetli burhan tesirini göstermedi. Maatteessûf, o dinsizlik fikri hem inkişaf etti, hem kuvvet buldu. Bilmecburiye, o burhanı Türkçe olarak bir derece beyan edeceğim. O burhanın bazı parçaları bazı risalelerde tam izah edildiğinden, burada icmâlen yazılacaktır. Sair risalelerde inkisam etmiş olan müteaddit burhanlar, bu burhanda kısmen ittihad ediyor, herbiri bunun bir cüz'ü hükmüne geçiyor.

Mukaddime

Ey insan! Bil ki, insanların ağızından çıkan ve dinsizliği işmam eden dehşetli kelimeler var; ehl-i iman bilmeyerek istimal ediyorlar. Mühimlerinden üç tanesini beyan edeceğiz.

Birincisi: Evcedethu'l-esbab, yani, "Esbab bu şeyi icad ediyor."

İkincisi: Teşekkele binefsihî, yani, "Kendi kendine teşekkür ediyor, oluyor, bitiyor."

Üçüncüsü: İktezathu't-tabiat, yani, "Tabîîdir, tabiat iktiza edip icad ediyor."

Evet, madem mevcudat var ve inkâr edilmez. Hem, her mevcut san'atlî ve hikmetli vücuda geliyor. Hem madem kadîm değil, yeniden oluyor. Herhalde, ey mülhid, bu mevcudu, meselâ bu hayvanı, ya diyeceksin ki, esbab-ı âlem onu icad ediyor, yani esbabın içtimâsında o mevcut vücut buluyor; veyahut o kendi kendine teşekkür ediyor; veyahut, tabiat muktezası olarak, tabiatın tesiriyle vücuda geliyor; veyahut bir Kadîr-i Zülcelâlin kudretiyle icad edilir.

Madem aklen bu dört yoldan başka yol yoktur. Evvelki üç yol muhal, battal, mümteni, gayr-ı kabil oldukları katî ispat edilse, bizzarure ve bilbedâhe, dördüncü yol olan tarik-i vahdâniyet şeksiz, şüphesiz sabit olur.

Dipnot-1

"Peygamberleri onlara dedi ki: Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah hakkında şüphe olur mu?" İbrahim Sûresi, 14:10.

AMMA BİRİNCİ YOL ki, esbab-ı âlemin içtimaiyla teşkil-i eşya ve vücut-u mahlükattır. Pek çok muhâlâtından yalnız üç tanesini zikrediyoruz.

BİRİNCİSİ

Bir eczahanede, gayet muhtelif maddelerle dolu, yüzer kavanoz şişeler bulunuyor. O edviyelerden, zîhayat bir macun istenildi. Hem hayattar, harika bir tiryak, onlardan yapılmak ıcap etti. Geldik, o eczahanede, o zîhayat macunun ve hayattar tiryakın çoklukla efradını gördük. O macunlardan herbirisini tetkik ettik.

Görüyoruz ki, o kavanoz şişelerden herbirisinden, bir mizan-ı mahsusla, bir iki dirhem bundan, üç dört dirhem ötekinden, altı yedi dirhem başkasından, ve hâkezâ, muhtelif miktarlarda eczalar alınmış. Eğer birinden, bir dirhem ya noksan veya fazla alınsa, o macun zîhayat olamaz, hâsiyetini gösteremez. Hem o hayattar tiryakı da tetkik ettik. Herbir kavanozdan bir mizan-ı mahsusla bir madde alınmış ki, zerre miktarı noksan veya ziyade olsa, tiryak hassasını kaybeder.

O kavanozlar elliden ziyade iken, herbirisinden ayrı bir mizanla alınmış gibi, ayrı ayrı miktarda eczaları alınmış.

Acaba hiçbir cihette imkân ve ihtimal var mı ki, o şişelerden alınan muhtelif miktarlar, şişelerin garip bir tesadüf veya firtinalı bir havanın çarpmasıyla devrilmesinden, herbirisinden alınan miktar kadar, yalnız o miktar aksın, beraber gitsinler ve toplanıp o macunu teşkil etsinler? Acaba bundan daha hurafe, muhal, bâtil birşey var mı? Eşek muzaaf bir eşeklige girse, sonra insan olsa, “Bu fikri kabul etmem” diye kaçacaktır.

İşte bu misal gibi, herbir zîhayat, elbette zîhayat bir macundur. Ve herbir nebat, hayattar bir tiryak gibidir ki, çok müteaddit eczalardan, çok muhtelif maddelerden, gayet hassas bir ölçüyle alınan maddelerden terkip edilmişdir. Eğer esbaba, anâsira isnad edilse ve “Esbab icad etti” denilse, aynen eczahaneerdeki macunun, şişelerin devrilmesinden vücut bulması gibi, yüz derece akıldan uzak, muhal ve bâtildir.

Elhasıl, şu eczahane-i kübrâ-yı âlemde, Hakîm-i Ezelînin mizan-ı kazâ ve kaderiyle alınan mevâdd-ı hayatıye, hadsiz bir hikmet ve nihayetsiz bir ilim ve herşeye şâmil bir irade ile vücut bulabilir. “Kör, sağır, hudutsuz, sel gibi akan külli anasır ve tabâyi ve esbabın işidir” diyen bedbaht, “O tiryak-ı acip, kendi kendine, şişelerin devrilmesinden çıkış olmuştur” diyen divane bir hezeyancı, sarhoş bulunan bir ahmaktan daha ziyade ahmaktır. Evet, o küfür ahmakane, sarhoşâne, divanece bir hezeyandır.

İKİNCİ MUHAL

Eğer herşey, Vâhid-i Ehad olan Kadîr-i Zülcelâle verilmezse, belki esbaba isnad edilse, lâzım gelir ki, âlemin pek çok anâsır ve esbabı, herbir zîhayatın vücutunda müdahalesi bulunsun. Halbuki, sinek gibi bir küçük mahlûkun vücutunda, kemâl-i intizamla, gayet hassas bir mizan ve tamam bir ittifakla, muhtelif ve birbirine zıt, mübâyin esbabın içtimai o kadar zâhir bir muhaldır ki, sinek kanadı kadar şuuru bulunan, “Bu muhaldır, olamaz” diyecektir.

Evet, bir sineğin küçükük cismi, kâinatın ekser anâsır ve esbabıyla alâkadardır, belki bir hülâsasıdır. Eğer Kadîr-i Ezelîye verilmezse, o esbab-ı maddiye, onun vücudu yanında bizzat hazır bulunmak lâzım; belki onun küçükük cismine girmek gerektir. Belki, cisminin küçük bir nümunesi olan gözündeki bir hücresına girmeleri icap ediyor. Çünkü, sebep maddî ise, müsebbebin yanında ve içinde bulunması lâzım geliyor. Şu halde, iki sineğin iğne ucu gibi parmakları yerleşmeyen o hücrecikte, erkân-ı âlem ve anâsır ve tabâyiin, maddeten içinde bulunup, usta gibi içinde çalışıklarını kabul etmek lâzım geliyor. İşte, Sofestâînin en eblehleri dahi böyle bir meslekten utanıyor.

ÜÇÜNCÜ MUHAL

الْوَاحِدُ لَا يَصْنُرُ إِلَّا عَنِ الْوَاحِدِ

kaide-i mukarreresiyle, “Bir mevcudun vahdeti varsa, elbette bir vâhiden, bir elden sudur edebilir.” Hususan o mevcut, gayet mükemmel bir intizam ve hassas bir mizan içinde ve câmi bir hayata mazhar ise, bilbedâhe, sebeb-i ihtilâf ve keşmekeş olan müteaddit ellerden çıkmadığını, belki gayet kadîr, hakîm olan birtek elden çıktığını gösterdiği halde; hadsiz ve câmid ve cahil, mütecaviz, şuursuz, karmakarışıklık içinde, kör, sağır esbab-ı tabiiyenin karmakarışık ellerine—hadsiz imkânat yolları içinde ve içtima ve ihtilâtlâ o esbabın körlüğü, sağırlığı ziyadeleştiği halde—o muntazam ve mevzun ve vâhid bir mevcudu onlara isnad etmek, yüz muhali birden kabul etmek gibi akıldan uzaktır.

Haydi, bu muhalden kat-ı nazar, esbab-ı maddiyyenin elbette tesirleri, mübaşeretle ve temasla olur. Halbuki, o esbab-ı tabiiyenin temaları, zîhayat mevcutların zâhirleriyledir. Halbuki görüyoruz ki, o esbab-ı maddiyyenin elli yetişmediği ve temas edemedikleri o zîhayatın bâtnî, on defa zâhirinden daha muntazam, daha lâtif, san'atça daha mükemmeldir. Esbab-ı maddiyyenin elli ve âletleriyle hiçbir cihetle yerleşemedikleri, belki tam zâhirine de temas edemedikleri küçükük zîhayat, küçükük hayvancıklar, en büyük mahlûklardan daha ziyade san'atça acip, hilkatçe bedî bir surette oldukları halde, o câmid, cahil, kaba, uzak, büyük ve birbirine zıt olan sağır, kör esbaba isnad etmek, yüz derece kör, bin derece sağır olmakla olur.

AMMA İKİNCİ MESELE teşekkele binefsihîdir. Yani, “Kendi kendine teşekkür ediyor.” İşte bu cümlenin dahi çok muhâlâtı var; çok cihetle bâtildir, muhaldır. Nümune için, muhâlâtından üç tanesini beyan ederiz.

BİRİNCİSİ

Ey muannid münkir! Senin enâniyetin seni o kadar ahmaklaşmış ki, yüz muhali birden kabul etmeyi bir derece hükmediyorsun. Çünkü sen mevcutsun. Ve basit bir madde ve câmid ve tagayyûrsuz değilsin. Belki, daima teceddüdde olarak, gayet muntazam bir makine ve harika ve daima tahavvûlde bir saray gibisin. Senin vücudunda her vakit zerreler çalışıyorlar. Senin vücudun kâinatla, hususan rızık münasebetiyle, hususan bekâ-yı nevî itibarıyla alâkadâr ve alışverişe vardır. Senin vücudunda çalışan zerreler, o münasebatı bozmamak ve o alâkadarlığı kırmamak için dikkat ediyorlar, öylece ihtiyatla ayaklarını atıyorlar. Güya bütün kâinata bakıyorlar, senin münasebatını kâinatta görüp öyle vaziyet alıyorlar. Sen zâhirî ve bâtinî duygularınla, o zerrelerin o harika vaziyetine göre istifade edersin.

Eğer sen vücutundaki zerreleri, Kadîr-i Ezelînin kanunuyla hareket eden küçük memurları veya bir ordusu veya kalem-i kaderin uçları (herbir zerre bir kalem ucu) veya kalem-i kudretin noktaları (herbir zerre bir nokta) olduğunu kabul etmezsen, o vakit senin gözünde çalışan herbir zerreye öyle bir göz lâzım ki, senin mecmu-u cesedinin her tarafını görmekle beraber, münasebettar olduğun bütün kâinatı dahi görecek bir gözü ve bütün senin mazi ve müstakbel ve nesil ve aslı ve anâsının menbalarını ve rızkının madenlerini bilecek, tanıyacak, yüz dâhi kadar bir akıl vermek lâzım geliyor. Senin gibi bu meselelerde zerre kadar akı olmayanın bir zерresine bin Eflâtun kadar bir ilim ve şuur vermek, bin derece divanece bir hurafeciliktr.

İKİNCİ MUHAL

Senin vücutun bin kubbeli harika bir saraya benzer ki, her kubbesinde taşlar, direksiz birbirine baş başa verip muallâkta durdurulmuş. Belki senin vücutun, bin defa bu saraydan daha aciptir. Çünkü, o saray-ı vücutun, daima, kemâl-i intizamla tazelenmektedir. Gayet harika olan ruh, kalb ve mânevî letâiften kat-ı nazar, yalnız cesedindeki herbir âzâ, bir kubbeli menzil hükmündedir. Zerreler, o kubbedeki taşlar gibi birbirleriyle kemâl-i muvazene ve intizamla başbaşa verip, harika bir bina, fevkâlâde bir san'at, göz ve dil gibi acıp birer mucize-i kudret gösteriyorlar.

Eğer bu zerreler, şu âlemin ustasının emrine tâbi birer memur olmasalar, o vakit herbir zerre, umum o cesetteki zerrelerle hem hâkim-i mutlak, hem herbirisine mahkûm-u mutlak, hem herbirisine misil, hem hâkimiyet noktasında zıt, hem yalnız Vâcibü'l-Vûcûda mahsus olan ekser sıfâtin masdarı, menbaı, hem gayet mukayyet, hem gayet mutlak bir surette olmakla beraber, sırr-ı vahdetle yalnız bir Vâhid-i Ehâdin eseri olabilen gayet muntazam bir masnu-u vâhidi o hadsiz zerrâta isnad etmek—zerre kadar şuuru olan, bunun pek zâhir bir muhal, belki yüz muhal olduğunu derk eder.

ÜÇÜNCÜ MUHAL

Eğer senin vücutun, Vâhid-i Ehâd olan Kadîr-i Ezelînin kalemiyle mektub olmazsa ve tabiatı, esbaba mensup matbû ise, o vakit senin vücutundaki bir hüceyre-i bedenden tut, birbiri içinde daireler misilli, binler mürekkepler adedince tabiat kalıplarının bulunması lâzım gelir. Çünkü, meselâ bu elimizdeki kitap eğer mektub olsa, birtek kalem, kâtibinin ilmine istinad edip bütün onları yazar. Eğer o mektub olmazsa ve onun kalemine verilmeyse, "Kendi kendine olmuş" denilse veya tabiatı verilse, o vakit matbû kitap gibi herbir harfi için ayrı bir demir kalem lâzımdır ki, tab edilsin.

Nasıl ki, matbaada hurufat adedince demir harfler bulunur, sonra o harfler vücut bulur. O vakit birtek kaleme bedel, o hurufat adedince kalemler bulunması lâzım gelir. Belki o hurufat içinde—bazan olduğu gibi—küçük kalemle bir büyük harfte bir sayfa ince hatla yazılmış ise, binler kalem birtek harf için lâzım geliyor. Belki, birbirinin içine girip muntazam bir vaziyetle senin cesedin gibi bir şekil alıyorsa, o vakit herbir dairede, herbir cüz için, o mürekkebat adedince kalıplar lâzım geliyor. Haydi, yüz muhal içinde bulunan bu tarzi mümkün desen dahi, bu muntazam san'atlı demir harfleri ve mükemmel kalıpları ve kalemleri yapmak için, yine birtek kaleme verilmeyse, o kalemler, o kalıplar, o demir harflerin yapılması için, onların adetlerince yine kalemler, kalıplar ve harfler lâzım. Çünkü onlar da yapılmışlar ve onlar da muntazam san'atlidirlar. Ve hâkezâ, müteselsilen gittikçe gidecek.

İşte, sen de anla, bu öyle bir fikirdir ki, senin zerrâtın adedince muhâlât ve hurafeler, içinde bulunuyor. Ey muannid muattîl! Sen de utan, bu dalâletten vazgeç.

ÜÇÜNCÜ KELİME: İkitezathu't-tabiat, yani, "Tabiat iktiza ediyor, tabiat yapıyor." İşte bu hükmün çok muhâlâtı var. Nümune için üçünü zikrediyoruz.

BİRİNCİSİ

Eğer mevcudatta, hususan zîhayatta görünen, basîrâne, hakîmâne olan san'at ve icad Şems-i Ezelînin kalem-i kader ve kudrette verilmezse, belki kör, sağır, düşüncesiz olan tabiata ve kuvvete isnad edilse, lâzım gelir ki, tabiat, icad için herseyde hadsiz mânevî makine ve matbaaları bulundursun; veyahut herseyde kâinatı halk ve idare edecek bir kudret ve hikmet derc etsin. Çünkü, nasıl şemsin cilveleri ve akisleri, zemin yüzündeki zerreçik cam parçalarında ve katrelerde görünüyor. Eğer o misalî ve aksî güneşikler semâdaki tek güneşe isnad edilmese, lâzım gelir ki, bir kibrît başı yerleşmeyen bir zerreçik cam parçasında tabîî, fîtrî ve güneşin hâsiyetlerine mâlik, zâhiren küçük, mânen çok derin bir güneşin haricî vücutunu kabul ederek, zerrât-ı züçâciye adedince tabîî güneşleri kabul etmek lâzım geldiği gibi; aynen bu misal gibi, mevcudat ve zîhayat doğrudan doğruya Şems-i Ezelînin cilve-i esmâsına verilmezse, herbir mevcutta, hususan herbir zîhayatta, hadsiz bir kudret ve irade ve nihayetsiz bir ilim ve hikmet taşıyacak bir tabiatı, bir kuvveti, adeta bir ilâhi, içinde kabul etmek lâzım gelir. Bu tarz-ı fikir ise, kâinattaki muhâlâtın en bâtili, en hurafesidir. Hâlik-ı Kâinatın san'atını mevhüm, ehemmiyetsiz, şuursuz bir tabiata veren insan, elbette yüz defa hayvandan daha hayvan, daha şuursuz olduğunu gösterir.

İKİNCİ MUHAL

Eğer gayet intizamlı, mızanlı, san'atlı, hikmetli şu mevcudat, nihayetsiz kadîr, hakîm bir zâta verilmezse, belki tabiata isnad edilse, lâzım gelir ki, tabiat, herbir parça toprakta, Avrupa'nın umum matbaaları ve fabrikaları adedince makineleri, matbaaları bulundursun, tâ o parça toprak, menşe ve tezgâh olduğu hadsiz çiçekler ve meyvelerin yetişmelerine ve teşkillerine medar olabilsin. Çünkü, çiçekler için saksılık vazifesini gören bir kâse toprak, içine tohumları nöbetle atılan umum çiçeklerin birbirinden çok ayrı olan şekil ve heyetlerini teşkil ve tasvir edebilir bir kabiliyeti, bilfiil görülüyor. Eğer Kadîr-i Zülcelâle verilmezse, o vakit, o kâsedeki toprakta, herbir çiçek için mânevî, ayrı, tabîî bir makinesi bulunmazsa, bu hal vücuda gelemez. Çünkü tohumlar ise, nutfeler ve yumurtalar gibi, maddeleri birdir. Yani, müvellidülmâ, müvellidülhumuza, karbon, azotun intizamsız, şekilsiz, hamur gibi halitasından ibaret olmakla beraber; hava, su, hararet, ziya dahi, herbiri basit ve şuursuz ve herseye karşı sel gibi bir tarzda gittiğinden, o hadsiz çiçeklerin teşkilleri ayrı ayrı ve gayet muntazam ve san'atlı olarak o topraktan çıkışması, bilbedâhe ve bizzarure iktiza ediyor ki, o kâsede bulunan toprakta, mânen Avrupa kadar, mânevî ve küçük mikyasta matbaaları ve fabrikaları bulunsun. Tâ ki, bu kadar hayattar kumaşları ve binler ayrı ayrı naklılı mensucatları dokuyabilsin.

İşte, tabiiyunların fikr-i küfrîleri ne derece daire-i akıldan hariç saptığını kıyas et. Ve tabiatı mücid zanneden insan suretindeki ahmak sarhoşlar "Mütefennin ve akıllıyız" diye dâvâ ettikleri halde, akıl ve fenden ne kadar uzak düştüklerini ve mümteni ve hiçbir cihetle mümkün olmayan bir hurafeyi kendilerine meslek ittihaz ettiklerini gör, gül ve tükür!

Eğer desen: Mevcudat tabiatı isnad edilse böyle acip muhaller olur, imtinâ derecesinde müşkilât olur. Acaba Zât-ı Ehad ve Samede verildiği vakit o müşkilât nasıl kalkıyor? Ve o suubetli imtinâ, o suhuletli vücuba nasıl inkılâp eder?

Elcevap: Birinci Muhalde, nasıl ki güneşin cilve-i in'ikâsı kemâl-i suhuletle, külfetsiz, en küçük zerrecek camdan tut, tâ en büyük bir denizin yüzüne kadar feyzini ve tesirini misalî güneşçiklerle gayet kolaylıkla gösterdikleri halde, eğer güneşten nisbeti kesilse, o vakit herbir zerreçikte tabîî ve bizzat bir güneşin haricî vücudu, imtinâ derecesinde bir suubetle olabilmesi kabul edilmek lâzım gelir. Öyle de, herbir mevcut, doğrudan doğruya Zât-ı Ehad ve Samede verilse, vücub derecesinde bir suhulet, bir kolaylıkla ve bir intisap ve cilve ile, herbir mevcuda lâzım herbir şey ona yetiştirebilir.

Eğer o intisap kesilse ve o memuriyet başıbozukluğa dönce ve herbir mevcut kendi başına ve tabiatı bırakılsa, o vakit imtinâ derecesinde yüz bin müşkilât ve suubetle, sinek gibi bir zîhayatın, kâinatın küçük bir fihristesi olan gayet harika makine-i vücudunu icad eden, içindeki kör tabiatın, kâinatı halk ve idare edecek bir kudret ve hikmet sahibi olduğunu farz etmek lâzım gelir. Bu ise bir muhal değil, belki binler muhaldır.

Elhasıl, nasıl ki Zât-ı Vâcibü'l-Vücudun şerik ve nazîri mümteni ve muhaldır; öyle de rububiyetinde ve icad-ı eşyada başkalarının müdaħalesi, şerîk-i zâtî gibi mümteni ve muhaldır.

Amma ikinci Muhaldeki müşkilât ise: Müteaddit risalelerde ispat edildiği gibi, eğer bütün eşya Vâhid-i Ehade verilse, bütün eşya birtek şey gibi suhuletli ve kolay olur. Eğer esbaba ve tabiatı verilse, birtek şey umum eşya kadar müşkilâtlı olduğu, müteaddit ve katî burhanlarla ispat edilmiş. Bir burhanın hülâsası şudur ki:

Nasıl ki bir adam, bir padişaha askerlik veya memuriyet cihetiyle intisap etse, o memur ve o asker, o intisap kuvvetiyle, yüz bin defa kuvvet-i şahsiyesinden fazla işlere medar olabilir. Ve padişahı namına, bazan bir şahı esir eder. Çünkü gördüğü işlerin ve yaptığı eserlerin cihazatını ve kuvvetini kendi taşımıyor ve taşımaya mecbur olmuyor. O intisap münasebetiyle, padişahın hazineleri ve arkasındaki nokta-i istinadı olan ordu, o kuvveti, o cihazatı taşıyor. Demek gördüğü işler, şahane olarak bir padişahın işi gibi ve gösterdiği eserler bir ordu eseri misilli harika olabilir.

Nasıl ki karınca o memuriyet cihetiyle Firavun'un sarayını harap ediyor. Sinek o intisapla Nemrut'u gebertiyor. Ve o intisapla, buğday tanesi gibi bir çam çekirdeği, koca çam ağacının bütün cihazatını yetiştiriyor. **(HASİYE-1)**

HASİYE-1

Evet, eğer intisap olsa, o çekirdek, kader-i İlâhîden bir emir alır, o harika işlere mazhar olur. Eğer o intisap kesilse, o çekirdeğin hilkti, koca çam ağacının hilktinden daha ziyade cihazat ve iktidar ve san'atı iktiza eder. Çünkü, dağdaki, kudret eseri olan mücessem çam ağacının, bütün âzâları ve cihazatıyla, o çekirdekteki kader eseri olan mânevî ağaçta mevcut bulunması lâzım gelir. Çünkü o koca ağaçın fabrikası o çekirdektir. İçindeki kaderî ağaç, kudretle hariçte tezahür eder, cismanî çam ağıacı olur.

Eğer o intisap kesilse, o memuriyetten terhis edilse, yapacağı işlerin cihazatını ve kuvvetini, belinde ve bileğinde taşımaya mecburdur. O vakit, o küçük bileğindeki kuvvet miktarınca ve belindeki cephe adedince iş görebilir. Evvelki vaziyette gayet kolaylıkla gördüğü işleri bu vaziyette ondan istenilse, elbette bileğinde bir ordu kuvvetini ve belinde bir padişahın cihazat-ı harbiye fabrikasını yüklemek lâzım gelir ki, güldürmek için acip hurafeleri ve masalları hikâyeye eden maskaralar dahi bu hayalde utanıyorlar.

Elhasıl, Vâcibü'l-Vúcuda her mevcudu vermek, vücub derecesinde bir suhuleti var. Ve tabiatla icad cihetinde vermek, imtinâ derecesinde müşkül ve haric-i daire-i akliyedir.

ÜÇÜNCÜ MUHAL

Bu Muhali izah edecek, bazı risalelerde beyan edilen iki misal:

BİRİNCİ MİSAL: Bütün âsâr-ı medeniyetle tekmil ve tezyin edilmiş, hâli bir sahrâda kurulmuş, yapılmış bir saraya gayet vahşî bir adam girmiş, içine bakmış. Binlerle muntazam san'atlı eşyayı görmüş. Vahşetinden, ahmaklığından, "Hariçten kimse müdahale etmeyip, o saray içinde o eşyadan birisi o sarayı müstemilâtiyla beraber yapmıştır" diye taharrîye başlıyor. Hangi şeye bakıyor, o vahşetli aklı dahi kabil görmüyor ki, o şey bunları yapsın. Sonra, o sarayın teşkilât programını ve mevcudat fihristesini ve idare kanunları içinde yazılı olan bir defteri görür. Çandan, elsiz ve gözsüz ve çekiçsiz olan o defter dahi, sair içindeki şeyler gibi, hiçbir kabiliyeti yoktur ki, o sarayı teşkil ve tezyin etsin. Fakat muztar kalarak, bilmecburiye, eşya-yı âhare nisbeten, kavânîn-i ilmiyenin bir ünvanı olmak cihetiyle, o sarayın mecmuuna bu defteri münasebettar gördüğünden, "İşte bu defterdir ki, o sarayı teşkil, tanzim ve tezyin edip bu eşyayı yapmış, takmış, yerleştirmiş" diyerek, vahşetini ahmakların, sarhoşların hezeyanına çevirmiştir.

İşte, aynen bu misal gibi, hadsiz derecede misaldeki saraydan daha muntazam, daha mükemmel ve bütün etrafi mucizâne hikmetle dolu şu saray-ı âlemin içine, inkâr-ı ulûhiyete giden tabiiyyun fikrini taşıyan vahşî bir insan girer. Daire-i mümkünât haricinde olan Zât-ı Vâcibü'l-Vúcudun eser-i san'atı olduğunu düşünmeyerek ve Ondan i'râz ederek, daire-i mümkünât içinde, kader-i İlâhînin yazar bozar bir levhası hükmünde ve kudret-i İlâhiyenin kavânîn-i icraatına tebeddül ve tagayyür eden bir defteri olabilen ve pek yanlış ve hata olarak "tabiat" namı verilen bir mecmua-i kavânîn-i âdât-ı İlâhiye ve bir führiste-i san'at-ı Rabbâniyeyi görür. Ve der ki: "Madem bu eşya bir sebep ister. Hiçbir şeyin bu defter gibi münasebeti görünmüyor. Çandan hiçbir cihetle akl kabul etmez ki, gözsüz, şuursuz, kudretsiz bu defter, rububiyet-i mutlakanın işi olan ve hadsiz bir kudreti iktiza eden icadı yapamaz. Fakat madem Sâni-i Kadîmi kabul etmiyorum; öyleyse, en münasibi, 'Bu defter bunu yapmış ve yapar' diyeceğim" der. Biz de deriz:

Ey ahmaku'l-humakadan tahammuk etmiş sarhoş ahmak! Başını tabiat bataklığından çıkar, arkana bak. Zerrattan seyyârâta kadar bütün mevcudat, ayrı ayrı lisanlarla şahadet ettikleri ve parmaklarıyla işaret ettikleri bir Sâni-i Zülcelâli gör. Ve o sarayı yapan ve o defterde sarayın programını yazan Nakkaş-ı Ezelînin cilvesini gör, fermanına bak, Kur'ân'ını dinle, o hezeyanlardan kurtul.

İKİNCİ MİSAL: Gayet vahşî bir adam, muhteşem bir kışla dairesine girer. Gayet muntazam bir ordunun umumî, beraber talimlerini, muntazam hareketlerini görür. Bir neferin hareketiyle bir tabur, bir alay, bir fırka kalkar, oturur, gider, bir ateş emriyle ateş ettiğini müşahede eder. Onun kaba, vahşî aklı, bir kumandanın, devletin nizâmâtiyla ve kanun-u padışahî ile o kumandanın emrini, kumandasını anlamayıp inkâr ettiğinden, o askerlerin iplerle birbirile bağlı olduklarını tahayyül eder. O hayalî ip ne kadar harikalı bir ip olduğunu düşünür, hayrette kalır.

Sonra gider, Ayasofya gibi gayet muazzam bir camie, Cuma gününde dahil olur. O cemaat-i Müslimînin, bir adamın sesiyle kalkar, eğilir, secde ederek oturduklarını müşahede eder. Mânevî ve semâvî kanunların mecmuundan ibaret olan şeriatı ve Şeriat Sahibinin emirlerinden gelen mânevî düsturlarını anlamadığından, o cemaatin maddî iplerle bağlandığını ve o acip ipler onları esir edip oynattığını tahayyül ederek, en vahşî, insan suretindeki canavar hayvanları dahi güldürecek derecede maskaralı bir fikirle çıkar, gider.

İşte, aynı bu misal gibi, Sultan-ı Ezel ve Ebedin hadsiz cünudunun muhteşem bir kışlası olan şu âleme ve o Mâbûd-u Ezelînin muntazam bir mescidi olan şu kâinata, mahz-ı vahşet olan inkârlı fîkr-i tabiatı taşıyan bir münkir giriyor. O Sultan-ı Ezelînin hikmetinden gelen nizâmât-ı kâinatın mânevî kanunlarını birer maddî madde tasavvur ederek ve sultanat-ı rububiyetin kavânîn-i itibariyesi ve o Mâbûd-u Ezelînin şeriat-ı fitriye-i kübrâsının, mânevî ve yalnız vücud-u ilmîsi bulunan ahkâmlarını ve düsturlarını, birer mevcud-u haricî ve maddî birer madde tahayyül ederek, kudret-i İlâhiyenin yerine, o ilim ve kelâmdan gelen ve yalnız vücud-u ilmîsi bulunan o kanunları ikame etmek ve ellerine icad vermek, sonra da onlara "tabiat" namını takmak ve yalnız bir cilve-i kudret-i Rabbâniye olan kuvveti, bir zîkudret ve müstakil bir kadîr telâkki etmek, misaldeki vahşîden bin defa aşağı bir vahşettir.

Elhasıl, tabiiyunların, mevhüm ve hakikatsız, tabiat dedikleri şey, olsa olsa ve hakikat-i hariciye sahibi ise, ancak bir san'at olabilir, sâni olamaz. Bir nakıştır, nakkaş olamaz. Ahkâmdir, hâkim olamaz. Bir şeriat-ı fitriyedir, şâri' olamaz. Mahlük bir perde-i izzettir, hâlik olamaz. Münfail bir fitrattır, fâtîr bir fâil olamaz. Kanundur, kudret değildir, kadîr olamaz. Mistardır, masdar olamaz.

Elhasıl: Madem mevcudat var. Madem On Altıncı Notanın başında denildiği gibi, mevcudun vücuduna, taksim-i aklî ile, dört yoldan başka yol tahayyül edilmez. O dört cihetten üçünün—herbirinin üç zâhir muhallerle—butlanı kat'î bir surette ispat edildi. Elbette, bizzarure ve bilbedâhe, dördüncü yol olan vahdet yolu, kat'î bir surette ispat olunuyor. O dördüncü yol ise, baştaki *أَفِي اللَّهِ شَكٌ فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ*¹ âyeti, şeksiz ve şüphesiz, bedâhet derecesinde, Zât-ı Vâcibü'l-Vücudun uluhiyetini ve hersey doğrudan doğruya dest-i kudretinden çıktığını ve semâvat ve arz kabza-i tasarrufunda bulunduğu gösteriyor.

Dipnot-1

"Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah hakkında şüphe olur mu?" İbrahim Sûresi, 14:10.

Ey esbabperest ve tabiata tapan biçare adam! Madem herşeyin tabiatı, herşey gibi mahlüktür; çünkü san'atlıdır ve yeni oluyor. Hem her müsebbep gibi, zâhirî sebebi dahi masnudur. Ve madem herşeyin vücudu pek çok cihazat ve âlettlerle muhtaçtır. O halde, o tabiatı icad eden ve o sebebi halk eden bir Kadîr-i Mutlak var. Ve o Kadîr-i Mutlakın ne ihtiyacı var ki, âciz vesâti rububiyetine ve icadına teşrik etsin? Hâşâ! Belki doğrudan doğruya, müsebbebi sebep ile beraber halk ederek, cilve-i esmâsını ve hikmetini göstermek için, bir tertip ve tanzim ile zâhirî bir sebebiyet, bir mukarenet vermekle, eşyadaki zâhirî kusurlara, merhametsizliklere ve noksaniyetlere merci olmak için, esbab ve tabiatı dest-i kudretine perde etmiş, izzetini o suretle muhafaza etmiş.

Acaba bir saatçi, saatin çarklarını yapsın, sonra saatî çarklarla tertip edip tanzim etsin, daha mı kolaydır? Yoksa harika bir makineyi o çarklar içinde yapsın, sonra saatin yapılmasını o makinenin câmid ellerine versin, tâ saatî yapsın, daha mı kolaydır? Acaba imkân haricinde değil midir? Haydi, o insafsız aklıyla sen söyle, sen hâkim ol.

Veyahut bir kâtip mürekkep, kalem, kâğıdı getirdi. Onunla kendi bizzat o kitabı yazsa daha mı kolaydır? Yoksa o kâğıt, mürekkep, kalem içinde, o kitaptan daha san'atlî, daha zahmetli, yalnız o tek kitâba mahsus olarak bir yazı makinesi icad etsin, sonra o şuursuz makineye "Haydi, sen yaz" desin de kendi karışmasın, daha mı kolaydır? Acaba yüz defa yazdan daha müşkül değil midir?

Eğer desen: Evet, bir kitabı yazan makinenin icadı o kitaptan yüz defa daha müşküldür. Fakat o makine, aynı kitabı birçok nüshalarını yazmasına vasita olmak cihetile, belki bir kolaylık var.

Elcevap: Nakkaş-ı Ezelî, hadsiz kudreTİyle, nihayetsiz cilve-i esmâsını her vakit tazelendirmekle ayrı ayrı şekilde göstermek için, eşyadaki teşahhusları ve hususî simaları öyle bir surette halk etmiştir ki, hiçbir mektub-u Samedânî ve hiçbir Kitab-ı Rabbânî, diğer kitapların aynı aynına olamıyor. Alâküllihal, ayrı mânâları ifade etmek için, ayrı bir siması bulunacak.

Eğer gözün varsa, insanın simasına bak, gör ki: Zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar, belki ebede kadar, bu küçük simada, âzâ-yı esasîde ittifakla beraber, herbir sima, umum simalara nisbeten, herbirisine karşı birer alâmet-i farikası var olduğu kat'iyen sabittir. Bunun için, herbir sima ayrı bir kitaptır. Yalnız san'atın tanzimi için ayrı bir yazı takımı ve ayrı bir tertip ve telif ister. Ve maddelerini hem getirmek, hem yerleştirmek ve hem de vücûda lâzım olan herşeyi derc etmek için, bütün bütün başka bir tezgâh ister.

Haydi, farz-ı muhal olarak, tabiata bir matbaa nazarıyla baktık. Fakat bir matbaaya ait olan tanzim ve basmak, yani, muayyen intizamını kalîba sokmaktan başka, o tanzimin icadından, icadları yüz derece daha müşkül bir zîhayatın cismindeki maddeleri aktâr-ı âlemden mizan-ı mahsusla ve has bir intizamla icad etmek ve getirmek ve matbaa eline vermek için, yine o matbaayı icad eden Kadîr-i Mutlakın kudret ve iradesine muhtaçtır. Demek bu matbaalık ihtiyimali ve farzı, bütün bütün mânâsız bir hurafedir.

İşte bu saat ve kitap misalleri gibi, Sâni-i Zülcelâl, Kadîr-i Külli Şey, esbabı halk etmiş, müsebbebatı da halk ediyor. Hikmetiyle, müsebbebatı esbaba bağlıyor. Kâinatın harekâtının tanzimine dair kavânîn-i âdetullahtan ibaret olan şeriat-ı fîtriye-i kübrâ-yı İlâhiyenin bir cilvesini ve eşyadaki o cilvesine yalnız bir âyne ve bir mâkes olan tabiat-ı eşyayı, iradesiyle tayin etmiştir. Ve o tabiatın vücud-u haricîye mazhar olan veçhini, kudretiyle icad etmiş ve eşyayı o tabiat üzerinde halk etmiş, birbirine mezç etmiş. Acaba gayet derecede mâkul ve hadsiz burhanların neticesi olan bu hakikatin kabulü mü daha kolaydır? Acaba vücub derecesinde lâzım değil midir? Yoksa câmid, şüursuz, mahlûk, masnu, basit olan o sebep ve tabiat dediğiniz maddelere, herbir şeyin vücuduna lâzım hadsiz cihazat ve âlâtı verip hakîmâne, basîrâne olan işleri kendi kendilerine yaptırmak mı daha kolaydır? Acaba imtinâ derecesinde imkân haricinde değil midir? Senin o insafsız aklının insafına havale ediyoruz.

Münkir ve tabiatperest diyor ki: "Madem beni insafa davet ediyorsun. Ben de diyorum ki: Şimdiye kadar yanlış gittiğimiz yol hem yüz derece muhal, hem gayet zararlı ve nihayet derecede çirkin bir meslek olduğunu itiraf ediyorum. Sabık tahkîkatınızdan, zerre miktar şuuru bulunan anlayacak ki, esbaba, tabiata icad etmek mümtenidir, muhaldır. Ve herşeyi doğrudan doğruya Vâcibü'l-Vücûda vermek vâciptir, zarurîdir. Elhamdü lillâhi ale'l-îmân1 deyip iman ediyorum.

"Yalnız bir şüphem var: Cenâb-ı Hakkın Hâlik olduğunu kabul ediyorum. Fakat bazı cüz'î esbabın ehemmiyetsiz şeylerde icada müdahaleleri ve bir parça medh ü senâ kazanmaları, saltanat-ı rububiyetine ne zarar verir? Saltanatına noksaniyet gelir mi?"

Elcevap: Bazı risalelerde gayet kat'î ispat ettiğimiz gibi, hâkimiyetin şe'ni, müdahaleyi reddetmektir. Hattâ, en ednâ bir hâkim, bir memur, daire-i hâkimiyetinde oğlunun müdahalesini kabul etmiyor. Hattâ, hâkimiyetine müdahale tevehhümyle, bazı dindar padişahlar, halife oldukları halde mâsum evlâtlarını katletmeleri, bu redd-i müdahale kanununun hâkimiyette ne kadar esaslı hükmettiğini gösteriyor. Bir nahiyyede iki müdürden tut, tâ bir memlekette iki padişaha kadar, hâkimiyetteki istiklâliyetin iktiza ettiği men-i iştirak kanunu, tarih-i beşerde çok acip hercümerc ile kuvvetini göstermiş.

Acaba âciz ve muavenete muhtaç insanlardaki âmiriyet ve hâkimiyetin bir gölgesi bu derece müdahaleyi reddetmeyi ve başkasının müdahalesini men etmeyi ve hâkimiyetinde iştirak kabul etmemeyi ve makamında istiklâliyetini nihayet taassupla muhafazaya çalışmayı gör; sonra, hâkimiyet-i mutlaka rububiyet derecesinde; ve âmiriyet-i mutlaka ulûhiyet derecesinde; ve istiklâliyet-i mutlaka ehadiyet derecesinde; ve istiğnâ-yı mutlak kadîriyet-i mutlaka derecesinde bir Zât-ı Zülcelâlde, bu redd-i müdahale ve men-i iştirak ve tard-ı şerik, ne derece o hâkimiyetin zarurî bir lâzımı ve vâcip bir muktezası olduğunu, kıyas edebilirsen et.

Dipnot-1

Bize ihsan ettiği iman nimeti sebebiyle Allah'a hamd olsun.

Amma ikinci sık şüphen ki: Bazı esbab, bazı cüz'iyâtın bazı ubudiyetlerine merci olsa, o Mâbûd-u Mutlak olan Zât-ı Vâcibü'l-Vücuda müteveccih, zerrattan seyyârâta kadar mahlûkatın ubudiyetlerinden ne noksan gelir?

Elcevap: Şu kâinatın Hâlik-ı Hakîmi, kâinatı bir ağaç hükmünde halk edip, en mükemmel meyvesini zîsuur, ve zîsuurun içinde en câmi meyvesini insan yapmıştır. Ve insanın en ehemmiyetli, belki insanın netice-i hilkati ve gaye-i fitratı ve semere-i hayatı olan şükür ve ibadeti, o Hâkim-i Mutlak ve Âmir-i Müstakil, kendini sevdirmek ve tanittırmak için kâinatı halk eden o Vâhid-i Ehad, bütün kâinatın meyvesi olan insanı ve insanın en yüksek meyvesi olan şükür ve ibadetini başka ellere verir mi? Bütün bütün hikmetine zıt olarak, netice-i hilkati ve semere-i kâinatı abes eder mi? Hâşâ ve kellâ, hem hikmetini ve rububiyetini inkâr ettirecek bir tarzda, mahlûkatın ibadetlerini başkalara vermeye rıza gösterir mi? Hiç müsaade eder mi? Ve hem hadsiz bir derecede kendini sevdirmeyi ve tanittırmayı efâliyle gösterdiği halde, en mükemmel mahlûkatının şükür ve minnettârlıklarını, tahabbüb ve ubudiyetlerini başka esbaba vermekle kendini unutturup, kâinattaki makasid-ı âliyesini inkâr ettirir mi? Ey tabiatperestlikten vazgeçen arkadaş, haydi sen söyle.

O diyor: "Elhamdü lillâh, bu iki şüphem halolmakla beraber, vahdâniyet-i İlâhiyeye dair ve Mâbûd-u Bilhak O olduğuna ve Ondan başkaları ibadete lâyık olmadığını o kadar parlak ve kuvvetli iki delil gösterdin ki, onları inkâr etmek, güneşî ve gündüzü inkâr etmek gibi bir mükâberedir."

Yedinci Şuâ

Âyetü'l-Kübrâ

Kâinattan Hâlikînî soran bir seyyahın müşahedatıdır.

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلِكُنْ
لَا تَفْقُهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ۱

Bu İkinci Makam, bu âyet-i muazzamayı tefsir etmekle beraber, tayyedilen Arabî Birinci Makamın burhanlarını ve hûccetlerini ve tercumesini ve kısa bir meâlini beyan eder. Şöyle ki:

Bu âyet-i muazzama gibi pek çok âyât-ı Kur'âniye, bu kâinat Hâlikînî bildirmek cihetinde, her vakit ve herkesin en çok hayretle bakıp zevkle mütalââ ettiği en parlak bir sahife-i tevhid olan semâvâtı en başta zikretmelerinden, en başta ona başlamak muvafiktir.

Evet, bu dünya memleketine ve misafirhanesine gelen her bir misafir, gözünü açıp baktıkça görür ki: Gayet keremkârâne bir ziyafetgâh ve gayet san'atkârane bir teşhîrgâh ve gayet haşmetkârâne bir ordugâh ve talimgâh ve gayet hayretkârâne ve şevk-engizâne bir seyrangâh ve temâşâgâh ve gayet mânidarâne ve hikmetperverâne bir mütalâagâh olan bu güzel misafirhanenin sahibini ve bu kitab-ı kebîrin müellifini ve bu muhteşem memleketin sultanını tanımak ve bilmek için şiddetle merak ederken, en başta göklerin nur yaldızıyla yazılan güzel yüzü görünür. "Bana bak, aradığını sana bildireceğim" der. O da bakar, görür ki:

Dipnot-1

"Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla." "Yedi gökle yer ve onların içindekileri Onu tesbih eder. Hiçbir şey yoktur ki Onu övüp Onu tesbih etmesin; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. Şüphesiz ki O Halîmdir, cezâ vermekte acele etmez; Gafûrdur, günahları çokça bağışlar." İsrâ Sûresi, 17:44.

Bir kısmı arzımızdan bin defa büyük ve o büyüklerden bir kısmı top güllesinden yetmiş derece sür'atlı yüz binler ecram-ı semâviyeyi direksiz, düşürmeden durduran ve birbirine çarpmadan fekalhad çabuk ve beraber gezdiren; yağız, söndürmeden mütemadiyen o hadsiz lâmbaları yandıran ve hiçbir gürültü ve ihtilâl çıkartmadan o nihayetsiz büyük küteleri idare eden ve güneş ve kamerin vazifeleri gibi, hiç isyan ettirmeden o pek büyük mahlûkları vazifelerle çalıştırın ve iki kutbun dairesindeki hesap rakamlarına sıkışmayan bir nihayetsiz uzaklık içinde, aynı zamanda, aynı kuvvet ve aynı tarz ve aynı sikke-i fitrat ve aynı surette, beraber, noksansız tasarruf eden ve o pek büyük mütecaviz kuvvetleri taşıyanları, tecavüz ettirmeden kanununa itaat ettiren ve o nihayetsiz kalabalonun enkazları gibi, göğün yüzünü kirletecek süprüntülere meydan vermeden, pek parlak ve pek güzel temizlettiren ve bir muntazam ordu manevrası gibi manevrayla gezdiren ve arzı döndürmesiyle, o haşmetli manevranın başka bir surette hakikî ve hayalî tarzlarını her gece ve her sene sinema levhaları gibi seyirci mahlûkatına gösteren bir tezahür-ü rububiyet ve o rububiyet faaliyeti içinde görünen teshir, tedbir, tedvir, tanzim, tanzif, tavziften mürekkep bir hakikat, bu azameti ve ihatatı ile o semâvât Hâlikının vücub-u vücaduna ve vahdetine ve mevcudiyeti, semâvâtın mevcudiyetinden daha zâhir bulunduğuna bilmüşahede şehadet eder mânasıyla Birinci Makamın Birinci Basamağında

**لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْوُجُودُ الَّذِي دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِهِ فِي وَحْدَتِهِ: السَّمَوَاتُ
بِجَمِيعِ مَا فِيهَا، بِشَهَادَةِ عَظَمَةِ احْتَاطَةِ حَقِيقَةِ: التَّسْخِيرُ، وَالتَّدْبِيرُ، وَالتَّدْوِيرُ، وَالتَّنْظِيمُ،
وَالتَّنْظِيفُ، وَالتَّؤْظِيفُ الْوَاسِعَةِ الْمُكَمَّلَةِ بِالْمُشَاهَدَةِ** 1

denilmiştir.

Sonra, dünyaya gelen o yolcu adama ve misafire, cevv-i sema denilen ve mahşeri acâip olan feza, gürültüyle konuşarak bağırıyor: "Bana bak, merakla aradığını ve seni buraya göndereni benimle bileyebilir ve bulabilirsin" der. O misafir, onun ekşi, fakat merhametli yüzüne bakar; müthiş, fakat müjdeli gürültüsünü dinler, görür ki:

Zemin ile âsumân ortasında muallâkta durdurulan bulut, gayet hakîmâne ve rahîmâne bir tarzda zemin bahçesini sular ve zemin ahalisine âb-ı hayat getirir ve harareti, yani yaşamak ateşinin şiddetini tâdil eder ve ihtiyaca göre her yerin imdadına yetişir. Ve bu vazifeler gibi çok vazifeleri görmekle beraber, muntazam bir ordunun acele emirlere göre görünmesi ve gizlenmesi gibi, birden cevvi dolduran o koca bulut dahi gizlenir, bütün eczaları istirahate çekilir, hiçbir eseri görülmez. Sonra, "Yağmur başına arş!" emrini aldığı anda, bir saat, belki birkaç dakika zarfında toplanıp cevvi doldurur, bir kumandanın emrini bekler gibi durur.

Dipnot-1

Allah'tan başka ilâh yoktur. O Vâcibu'l-Vücadı ki, vüs'at ve mükemmeliyeti bilmüşahede görünen teshir ve tedbir ve tedvir (döndürme) ve tanzim ve tanzif ve tavzif hakikatlerinin azamet-i ihatasının şehadetiyle, semâvât bütün içindelerle beraber Onun vahdet içindeki vücub-u vücaduna delâlet eder.

Sonra o yolcu, cevvdeki rüzgâra bakar, görür ki:

Hava o kadar çok vazifelerle gayet hakîmâne ve kerîmâne istihdam olunur ki, güya o câmid havanın şuursuz zerrelerinden herbir zerresi, bu Kâinat Sultanından gelen emirleri dinler, bilir ve hiçbirini geri bırakmayarak, o kumandanın kuvvetiyle yapar ve intizamla yerine getirir bir vaziyetle, zeminin bütün nüfuslarına nefes vermek ve zîhayata lüzumu bulunan hararet ve ziya ve elektrik gibi maddeleri ve sesleri nakletmek ve nebatatın telkîhine vasıta olmak gibi çok küllî vazifelerde ve hizmetlerde, bir dest-i gaybî tarafından gayet şuurkârâne ve alîmâne ve hayatperverâne istihdam olunuyor.

Sonra yağmura bakıyor, görür ki: O lâtif ve berrak ve tatlı ve hiçten ve gaybî bir hazine-i rahmetten gönderilen katrelerde o kadar Rahmânî hediyeler ve vazifeler var ki, güya rahmet tecessüm ederek katreler sûretinde hazine-i Rabbâniyeden akıyor mânâsında olduğundan, yağmura “rahmet” namı verilmiştir.

Sonra şimşege bakar ve ra'dı (gök gürültüsü) dinler, görür ki, pek acip ve garip hizmetlerde çalıştırılıyorlar.

Sonra gözünü çeker, aklına bakar, kendi kendine der ki:

“Atılmış pamuk gibi bu câmid, şuursuz bulut elbette bizleri bilmez ve bize acıyıp imdadımıza kendi kendine koşmaz ve emirsiz meydana çıkmaz ve gizlenmez. Belki gayet kadîr ve rahîm bir Kumandanın emriyle hareket eder ki, bir iz bırakmadan gizlenir ve def'aten meydana çıkar, iş başına geçer. Ve gayet faal ve müteâl ve gayet cilveli ve haşmetli bir Sultanın fermanıyla ve kuvvetiyle vakit be vakit cevvâlemini doldurup boşaltır ve mütemadiyen hikmetle yazar ve paydosla bozar tahtasına ve mahv ve ispat levhasına ve haşir ve kıyamet suretine çevirir. Ve gayet lütufkâr ve ihsanperver ve gayet keremkâr ve rubûbiyetperver bir Hâkim-i Müdebberin tedbiriyile rüzgâra biner ve dağlar gibi yağmur hazinelerini bindirir, muhtaç olan yerlere yetişir. Güya onlara acıyıp ağlayarak, gözyaşlarıyla onları çiçeklerle güldürür, güneşin şiddet-i ateşini serinlendirir ve sünger gibi bahçelerine su serper ve zemin yüzünü yíkar, temizler.”

Hem o meraklı yolcu kendi aklına der:

Bu câmid, hayatsız, şuursuz, mütemadiyen çalkanan, kararsız, firtinalı, dağdağalı, sebatsız, hedefsiz şu havanın perdesiyle ve zâhirî sûretiyle vúcuda gelen yüz binler hakîmâne ve rahîmâne ve san'atkârâne işler ve ihsanlar ve imdatlar bilbedâhe ispat eder ki, bu çalışkan rüzgârin ve bu ceval hizmetkârin kendi başına hiçbir hareketi yok; belki gayet kadîr ve alîm ve gayet hakîm ve kerîm bir Âmirin emriyle hareket eder. Güya her bir zerresi, her bir işi bilir ve o Âmirin her bir emrini anlar ve dinler bir nefer gibi, hava içinde cereyan eden her bir emr-i Rabbâniyi dinler, itaat eder ki, bütün hayvanatın teneffüsüne ve yaşammasına ve nebatatın telkîhine ve büyümeye ve hayatına lüzumlu maddelerin yetiştirmesine ve bulutların sevk ve idaresine ve ateşsiz sefinelerin seyr ü seyahatine ve bilhassa seslerin ve bilhassa telsiz telefon ve telgraf ve radyo ile konuşmaların ısaline ve bu hizmetler gibi umumî ve küllî hizmetlerden başka, azot ve müvellidülhumuza (oksijen) gibi iki basit maddeden ibaret olan havanın zerreleri birbirinin misli iken zemin üzerinde yüz binler tarzda bulunan Rabbâni san'atlarda kemâl-i intizam ile bir dest-i hikmet tarafından çalıştırılıyor görüyorum.

وَتَصْرِيفُ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ 1
Demek, rüzgârin tasrifîyle hadsiz Rabbânî hizmetlerde istimal ve bulutların teshiriyle, hadsiz Rahmânî işlerde istihdam ve havayı o surette icad eden, ancak Vâcibü'l-Vücud ve Kâdir-i Külli Şey ve Âlim-i Külli Şey bir Rabb-i Zülcelâl-i ve'l-İkramdır der, hükmeder.

Sonra yağmura bakar, görür ki: Yağmurun taneleri sayısınca menfaatler ve katreleri adedince Rahmânî cilveler ve reşhaları miktارında hikmetler içinde bulunuyor. Hem o şirin ve lâtif ve mübarek katreler o kadar muntazam ve güzel halk ediliyor ki, hususan yaz mevsiminde gelen dolu o kadar mızan ve intizamlı gönderiliyor ve iniyor ki, fırtınalarla çalkanan ve büyük şeyleri çarpıştıran şiddetli rüzgârlar, onların muvazene ve intizamlarını bozmuyor; katreleri birbirine çarpıp, birleştirip zararlı kütleler yapmıyor. Ve bunlar gibi çok hakîmâne işlerde ve bilhassa zîhayatta çalıştırılan basit ve câmid ve şuursuz müvellidülmâ ve müvellidülhumuza (hidrojen-oksijen) gibi iki basit maddeden tereküp eden bu su, yüz binlerle hikmetli ve şuurlu ve muhtelif hizmetlerde ve sanatlarda istihdam ediliyor. Demek bu tecessüm etmiş ayn-ı rahmet olan yağmur, ancak bir Rahmân-ı Rahîmin hazine-i gaybiye-i rahmetinde yapılıyor ve nüzulüyle

وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَئْشُرُ رَحْمَتَهُ 2

âyetini maddeten tefsir ediyor.

Sonra ra'dı dinler ve berke (şimşege) bakar, görür ki: Bu iki hadise-i acîbe-i cevviye tam tamına

يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ 3

وَيُسَبِّحُ الرَّاعُدُ بِحَمْدِهِ 4

âyetlerini maddeten tefsir etmekle beraber, yağmurun gelmesini haber verip, muhtaçlara müjde ediyorlar.

Dipnot-1

“... Ve rüzgârları sevk etmesinde ve gökle yer arasında Allah'ın emrine boyun eğmiş bulutlarda...” Bakara Sûresi, 2:164.

Dipnot-2

“İnsanlar ümitsizlige düştüklerinde yağmuru indiren ve rahmetini her tarafa yayan da Odur. O, kullarını gözetip koruyan ve her türlü övgüye lâyık olandır.” Şûrâ Sûresi, 42:28.

Dipnot-3

“Şimşeğin parıltısı ise neredeyse gözleri alıverir.” Nur Sûresi, 24:43.

Dipnot-4

“Gök gürültüsü Onu hamd ederek, tesbih eder.” Ra'd Sûresi, 13:13.

Evet, hiçten, birden harika bir gürültüyle cevvi konuşutmak ve fevkâlâde bir nur ve nar ile zulmetli cevvi ışıkla doldurmak ve dağvarı pamukmisâl ve dolu ve kar ve su tulumbası hükmünde olan bulutları ateşlendirmek gibi hikmetli ve garabetli vaziyetlerle baş aşağı gafil insanın başına tokmak gibi vuruyor, “Başını kaldır, kendini tanıttırmak isteyen fa’al ve kudretli bir Zâtın hârika işlerine bak. Sen başıboş olmadığın gibi, bu hadiseler de başıboş olamazlar. Herbirisi çok hikmetli vazifeler peşinde koşturuluyorlar. Bir Müdebbir-i Hakîm tarafından istihdam olunuyorlar” diye ihtar ediyorlar.

İşte bu meraklı yolcu, bu cevdde, bulutu teshirden, rüzgârı tasriften, yağmuru tenzilden ve hâdisât-ı cevviyyeyi tedbirden tereküp eden bir hakikatın yüksek ve âşikâr şahadetini işitir, “Âmentü billâh” der.

Birinci Makamın İkinci Mertebesinde

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاجِبُ الْوُجُودُ الَّذِي دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِهِ: الْجُوْرُ بِجَمِيعِ مَا فِيهِ،
شَهَادَةٌ عَظِيمَةٌ إِحَاطَةٌ حَقِيقَةٌ: النَّسْخَرِيُّ، وَالنَّصْرِيفُ، وَالنَّتْزِيلُ، وَالنَّدِيرُ، الْوَاسِعَةُ
الْمُكَمَّلَةُ بِالْمُشَاهَدَةِ. 1

fikrası, bu yolcunun cevve dair mezkûr müşahedatını ifade eder. (**HASİYE-1**)

Sonra, o seyahat-i fikriyeye alışan o mütefekkir misafire, küre-i arz lisan-ı hâliyle diyor ki: “Gökte, fezada, havada ne geziyorsun? Gel, ben sana aradığını tanıttıracığım. Gördüğüm vazifelerime bak ve sahifelerimi oku.” O da bakar, görür ki:

Arz, meczup bir Mevlâvî gibi iki hareketiyle günlerin, senelerin, mevsimlerin husulüne medar olan bir daireyi, haşr-i âzamın meydanı etrafında çiziyor. Ve zîhayatın yüz bin envâını bütün erzak ve levâzimatlarıyla içine alıp feza denizinde kemâl-i muvazene ve nizamla gezdiren ve güneş etrafında seyahat eden muhteşem ve musahhar bir sefine-i Rabbâniyedir.

Sonra sahifelerine bakar, görür ki: Bablarındaki herbir sahifesi, binler âyâtiyla arzin Rabbini tanıttırıyor. Umumunu okumak için vakit bulamadığından, yalnız birtek sahife olan zîhayatın bahar faslında icad ve idaresine bakar, müşahede eder ki:

Dipnot-1

Allah’tan başka ilâh yoktur. O Vâcibü'l-Vücad kî, vüs’at ve mükemmeliyeti bilmüşahede görünen teshir ve tasrif ve tenzil ve tedbir hakikatlerinin azamet-i ihatasının şahadetiyle, cevv-i semâ bütün içindekilerle beraber Onun vücub-u vücuduna delâlet eder.

HASİYE-1

Birinci Makamda geçen otuz üç mertebe-i tevhidi bir parça izah etmek isterdim. Fakat şimdiki vaziyetim ve halimin müsaadesizliği cihetile, yalnız gayet muhtasar burhanlarına ve meâlinin tercumesine iktifaya mecbur oldum. Risale-i Nurun otuz belki yüz risalelerinde bu otuz üç mertebe, delilleriyle, ayrı ayrı tarzlarda, herbir risalede bir kısım mertebeler beyan edildiğinden, tafsili onlara havale edilmiş.

Yüz bin envain hadsiz efradlarının suretleri, basit bir maddeden gayet muntazam açılıyor ve gayet rahîmâne terbiye ediliyor ve gayet mu'cizâne bir kısmının tohumlarına kanaatçıklar verip, onları uçurmak suretiyle neşrettiriliyor ve gayet müdebbirâne idare olunuyor ve gayet müşfikâne iaşe ve it'am ediliyor ve gayet rahîmâne ve rezzâkâne hadsiz ve çeşit çeşit ve lezzetli ve tatlı rızıkları, hiçten ve kuru topraktan ve birbirinin misli ve farkları pek az ve kemik gibi köklerden, çekirdeklerden, su katrelerinden yetiştiriliyor. Her bahara, bir vagon gibi, hazine-i gaybdan yüz bin nevi et'ime ve levazimat, kemâl-i intizamla yüklenip zîhayata gönderiliyor. Ve bilhassa o erzak paketleri içinde yavrulara gönderilen süt konserveleri ve validelerinin şefkatli sinelerinde asılan şekerli süt tulumbacıklarını göndermek, o kadar şefkat ve merhamet ve hikmet içinde görünüyor ki, bilbedahe bir Rahmân-ı Rahîmin gayet müşfikane ve mürebbiyâne bir cilve-i rahmeti ve ihsanı olduğunu ispat eder.

Elhasıl; bu sahife-i hayatıye-i bahariye haşr-i âzamın yüz bin nümunelerini ve misallerini göstermekle,

**فَانظُرْ إِلَى أَثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُخْرِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْبِي الْمَوْتِي
وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ**

1

âyetini maddeten gayet parlak tefsir ettiği gibi; bu âyet dahi, bu sahifenin mânâlarını mu'cizâne ifade eder. Ve arzin, bütün sahifeleriyle, büyülüğu nisbetinde ve kuvvetinde Lâ ilâhe illâ hû dediğini anladı.

İşte, küre-i arzın yirmiden ziyade büyük sahifelerinden birtek sahifenin yirmi vechinden birtek vechinin muhtasar şehadetiyle, o yolcunun sâir vecihlerin sahifelerindeki müşahedati mânâsında olarak ve o müşahedatları ifade için, Birinci Makamın Üçüncü Mertebesinde böyle denilmiş:

**لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الَّذِي دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِهِ فِي وَحْدَتِهِ: الْأَرْضُ
بِجَمِيعِ مَا فِيهَا، وَمَا عَلَيْهَا، بِشَهَادَةِ عَظَمَةِ إِحْاطَةِ حَقِيقَةِ: التَّسْخِيرِ، وَالتَّدْبِيرِ، وَالثَّرِيَّةِ،
وَالْفَتَاحَيَّةِ وَتَوْزِيعِ الْبُذُورِ وَالْمُحَافَظَةِ وَالْإِدَارَةِ وَالْإِعَاشَةِ، لِجَمِيعِ ذَوِي الْحَيَاةِ،
وَالرَّحْمَانِيَّةِ وَالرَّحِيمِيَّةِ الْعَامَّةِ الشَّامِلَةِ الْمُكَمَّلَةِ بِالْمُشَاهَدَةِ**

2

Dipnot-1

“Şimdi bak Allah'ın rahmet eserlerine: Yeryüzünü ölümünün ardından nasıl diriltiliyor? Bunu yapan, elbette ölüleri de öylece diriltecektir; O herseye hakkıyla kâdirdir.” Rûm Sûresi, 30:50.

Dipnot-2

Allah'tan başka ilâh yoktur. O Vâcibü'l-Vücadûr ki, umumiyet ve şümül ve mükemmeliyeti bilmüşahede görünen, bütün zevil hayatın iaşesi için tohumların teshir ve tedbir ve terbiye ve feth ve tevzi ve muhafaza ve idaresi ve Rahmânîyet ve Rahîmiyet hakikatlerinin azamet-i ihatasının şehadetiyle, arz bütün içindikiler ve üzerindekilerle Onun vahdet içindeki vücub-u vücaduna delâlet eder.

Sonra, o mütefekkir yolcu her sahifeyi okudukça saadet anahtarı olan imanı kuvvetlenip ve mânevî terakkiyatın miftahı olan mârifeti ziyadeleşip ve bütün kemâlâtın esası ve madeni olan iman-ı billâh hakikatı bir derece daha inkişaf edip mânevî çok zevkleri ve lezzetleri verdikçe onun merakını şiddetle tahrîk ettiğinden; semâ, cevv ve arzın mükemmel ve katî derslerini dinlediği halde, “Hel min mezîd” deyip dururken, denizlerin ve büyük nehirlerin cezbekârâne cûş u huruşla zikirlerini ve hazin ve leziz seslerini işitir. Lisan-ı hâl ve lisan-ı kâl ile “Bize de bak, bizi de oku” derler. O da bakar, görür ki:

Hayattârâne mütemâdiyen çalkanan ve dağılmak ve dökülmek ve istilâ etmek fîratında olan denizler, arzı kuşatıp, arz ile beraber gayet sür’atlı bir surette bir senede yirmi beş bin senelik bir dairede koşturulduğu halde, ne dağırlırlar, ne dökülürler ve ne de komşularındaki toprağa tecavüz ederler. Demek gayet kudretli ve azametli bir Zâtın emriyle ve kuvvetiyle dururlar, gezerler, muhafaza olurlar.

Sonra denizlerin içlerine bakar, görür ki: Gayet güzel ve ziynetli ve muntazam cevherlerinden başka, binlerce çeşit hayvanatın iaşe ve idareleri ve tevellüdat ve vefiyatları o kadar muntazamdır; basit bir kum ve acı bir sudan verilen erzakları ve tayinatları o kadar mükemmeldir ki, bilbedahe bir Kadîr-i Zülcelâlin, bir Rahîm-i Zülcemâlin idare ve iaşesiyle olduğunu ispat eder.

Sonra o misafir, nehirlere bakar, görür ki: Menfaatleri ve vazifeleri ve varidat ve sarfiyatları o kadar hakîmâne ve rahîmânedir; bilbedahe ispat eder ki, bütün ırmaklar, pınarlar, çaylar, büyük nehirler, bir Rahmân-ı Zülcelâli ve'l-İkramîn hazine-i rahmetinden çıkışıyorlar ve akıyorlar. Hattâ o kadar fevkâlâde iddihar ve sarf ediliyorlar ki, “Dört nehir Cennetten geliyorlar” diye rivâyet edilmiş. Yani, zâhirî esbabın pek fevkînde olduklarından, mânevî bir cennetin hazinesinden ve yalnız gaybî ve tükenmez bir menbaîn feyzinden akıyorlar demektir.

Meselâ, Mısır'ın kumistanını bir cennete çeviren Nil-i mübarek, cenup tarafından, Cebel-i Kamer denilen bir dağdan, mütemâdiyen küçük bir deniz gibi tükenmeden akıyor. Altı aydaki sarfiyatı dağ şeklinde toplansa ve buzlansa, o dağdan daha büyük olur. Halbuki o dağdan ona ayrılan yer ve mahzen, altı kısımdan bir kısım olmaz.

Varidatı ise, o mîntîka-i hârrede pek az gelen ve susamış toprak çabuk yuttuğu için mahzene az giden yağmur, elbette o muvazene-i vâsiayı muhafaza edemediğinden, o Nil-i mübarek âdet-i arziye fevkînde bir gaybî cennetten çıkışıyor diye rivayeti gayet manidar ve güzel bir hakikati ifade ediyor.

İşte, deniz ve nehirlerin denizler gibi hakikatlerinin ve şehadetlerinin binden birisini gördü. Ve umumu bil’icmâ denizlerin büyülüğu nisbetinde bir kuvvetle Lâ ilâhe illâ Hû der ve bu şehadete denizler mahlûkatı adedince şahitler gösterir diye anladı.

Ve denizlerin ve nehirlerin umum şehadetlerini irade ederek ifade etmek mânâsında, Birinci Makamın Dördüncü Mertebesinde,

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْجُودُ الَّذِي دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِهِ فِي وَحْدَتِهِ: جَمِيعُ الْبِحَارِ،
وَالْأَنْهَارِ، بِجَمِيعِ مَا فِيهَا، بِشَهَادَةِ عَظِيمَةٍ إِحْاطَةٌ حَقِيقَةٌ: النَّسْخَرُ وَالْمُحَافَظَةُ وَالْإِدَخَارُ
وَالْإِدَارَةُ الْوَاسِعَةُ الْمُنْتَظَمَةُ بِالْمُشَاهَدَةِ 1

denilmiş.

Sonra, dağlar ve sahralar, seyahat-i fikriyede bulunan o yolcuya çağırıyorlar “Sahifelerimizi de oku” diyorlar. O da bakar, görür ki: Dağların küllî vazifeleri ve umumî hizmetleri o kadar azametli ve hikmetlidirler; akılları hayret içinde bırakır. Meselâ, dağların zeminden emr-i Rabbânî ile çıkışları ve zeminin içinde, inkılâbat-ı dahiliyeden neş’et eden heyecanını ve gazabını ve hiddetini, çıkışlarıyla teskin ederek, zemin o dağların fişkirmasıyla ve menfeziyle teneffüs edip, zararlı olan sarsıntılardan ve zelzele-i muzırradan kurtulup, vazife-i devriyesinde sekenesinin istirahatlarını bozmadır. Demek, nasıl ki sefineleri sarsıntıdan vikaye ve muvazenelerini muhafaza için onların direkleri üzerinde kurulmuş; öyle de, dağlar, zemin sefinesine bu mânâda hazine direklerini, Kur’ân-ı Mucizü'l-Beyan,

وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا 2   وَالْأَقْيَنَا فِيهَا رَوَاسِيَ 3   وَالْجِبَالَ أَرْسِيَها 4

gibi çok âyetlerle ferman ediyor.

Hem meselâ dağların içinde zîhayata lâzım olan her nevi menbalar, sular, madenler, maddeler, ilâçlar o kadar hakîmâne ve müdebbirâne ve kerîmâne ve ihtiyatkârâne iddihar ve ihmâz ve istif edilmiş ki, bilbedâhe, kudreti nihayetsiz bir Kadîrin ve hikmeti nihayetsiz bir Hakîmin hazineleri ve ambarları ve hizmetkârları olduklarını ispat ederler diye anlar. Ve sahra ve dağların dağ kadar vazife ve hikmetlerinden bu iki cevhere sairlerini kıyas edip, dağların ve sahraların umum hikmetleriyle, hususan ihtiyatî iddiharlar cihetiyle getirdikleri şahadeti ve söyledikleri Lâ ilâhe illâ Hû tevhidini, dağlar kuvvetinde ve sebatında ve sahralar genişliğinde ve büyülüğünde görür, “Âmentü Billâh” der.

Dipnot-1

Allah’tan başka ilâh yoktur. O Vâcibü'l-Vücadı ki, genişlik ve intizamı gözle görünen teshir ve muhafaza ve iddihar ve idare hakikatlerindeki ihatanın büyülüğünün şahadetiyle, denizler ve nehirler bütün içindekilerle beraber Onun birlik içindeki vücub-u vücuduna delâlet eder.

Dipnot-2

“Dağları direk (yapmadık mı?)” Nebe’ Sûresi, 78:7.

Dipnot-3

“Yeryüzünde sabit dağlar diktik.” Hicr Sûresi, 15:19.

Dipnot-4

“Dağları sapa sağlam ditti.” Nâziât Sûresi, 79:32.

İşte bu mânâyi ifade için, Birinci Makamın Beşinci Mertebesinde,

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْجَوْدُ الَّذِي دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِهِ: جَمِيعُ الْجَبَالِ
وَالصَّحَارِي، بِجَمِيعِ مَا فِيهَا، وَمَا عَلَيْهَا، بِشَهَادَةِ عَظَمَةِ احْتَاطَةِ حَقِيقَةِ: الْإِدْخَارِ وَالْإِدَارَةِ
وَتَشْرُرِ الْبُنُورِ وَالْمُحَافَظَةِ وَالتَّدْبِيرِ وَالْإِحْتِيَاطِيَّةِ الرَّبَّانِيَّةِ الْوَاسِعَةِ الْعَامَّةِ الْمُنْتَظَمَةِ الْمُكَمَّلَةِ
بِالْمُشَاهَدَةِ

1

denilmiş.

Sonra, o yolcu dağda ve sahrada fikriyle gezerken, eşcar ve nebatat âleminin kapısı fikrine açıldı. Onu içeriye çağrırdılar, “Gel, dairemizde de gez, yazılarımızı da oku” dediler. O da girdi, gördü ki, gayet muhteşem ve müzeyyen bir meclis-i tehlîl ve tevhid ve bir halka-i zikir ve şükür teşkil etmişler. Bütün eşcar ve nebatatın envâları, bil’icmâ, beraber; Lâ ilâhe illâ Hû diyorlar gibi lisan-ı hallerinden anladı. Çünkü bütün meyvedar ağaç ve nebatlar; mîzanlı ve fesahatlı yapraklarının dilleryle ve süslü cezaletli çiçeklerinin sözleriyle ve intizamlı ve belâgatlı meyvelerinin kelimeleriyle beraber, müsebbihâne şehadet getirdiklerine ve Lâ ilâhe illâ Hû dediklerine delâlet ve şehadet eden üç büyük külli hakikati gördü.

Birincisi: Pek zâhir bir surette kastî bir in’âm ve ikram ve ihtiyârî bir ihsan ve imtinan mânâsı ve hakikati herbirisinde hissedildiği gibi, mecmuunda ise, güneşin zuhurundaki ziyyası gibi görünüyor.

İkincisi: Tesadüfe havalesi hiçbir cihet-i imkânı olmayan kastî ve hakîmâne bir temyiz ve tefrik, ihtiyârî ve rahîmâne bir tezyin ve tasvir mânâsı ve hakikati, o hadsiz envâ ve efratta gündüz gibi âşikâre görünüyor ve bir Sâni-i Hakîmin eserleri ve nâkışları olduğunu gösterir.

Üçüncüsü: O hadsiz masnuatın yüz bin çeşit ve ayrı ayrı tarz ve şekilde olan suretleri, gayet muntazam, mîzanlı, ziynetli olarak, mahdut ve mâdud ve birbirinin misli ve basit ve câmid ve birbirinin aynı veya az farklı ve karışık olan çekirdeklerden, habbeciklerden o iki yüz bin nevilerin farikalı ve intizamlı, ayrı ayrı, muvazeneli, hayattar, hikmetli, yanlışsız, hatâsız bir vaziyette umum efradının sûretlerinin fethi ve açılışı ise öyle bir hakikattir ki, güneşten daha parlaktır ve baharın çiçekleri ve meyveleri ve yaprakları ve mevcudatı sayısınca o hakikati ispat eden şahitler var diye bildi. “Elhamdü lillâhi alâ nimeti’l-îman” dedi.

Dipnot-1

Allah’tan başka ilâh yoktur. O Vâcibü’l-Vücad ki, Rabbânî ihtiyat maddelerinin bilmüşahede väsi ve âmm ve muntazam ve mükemmel iddihar ve idare ve muhafaza ve tedbiri ve tohumların neşri hakikatlerinin azamet-i ihatasının şehadetiyle, bütün dağlar ve sahrâlar bütün içindekiler ve üzerindekilerle beraber Onun vücub-u vücuduna delâlet eder.

İşte bu mezkûr hakikatleri ve şahadetleri ifade mânâsıyla, Birinci Makamın Altıncı Mertebesinde,

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاجِبُ الْوُجُودُ الَّذِي دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِهِ فِي وَحْدَتِهِ: اجْمَاعٌ
جَمِيعِ أَنْوَاعِ الْأَشْجَارِ وَالنَّبَاتَاتِ الْمُسْتَحَاتِ النَّاطِقَاتِ: بِكَلِمَاتِ أَوْرَاقِهَا الْمُؤْزُونَاتِ
الْفَصِيحَاتِ وَأَرْهَارِهَا الْمُرْزَيَّنَاتِ الْجَزِيلَاتِ وَأَثْمَارِهَا الْمُنْتَظَمَاتِ الْبَلِيلَغَاتِ، بِشَهَادَةِ عَظَمَةِ
إِحَاطَةِ حَقِيقَةِ: الْأَنْعَامِ، وَالْأَكْرَامِ، وَالْإِحْسَانِ، بِقَصْدِ وَرَحْمَةِ. وَحَقِيقَةِ: التَّمَيِّزِ، وَالتَّرْبِينِ،
وَالْتَّصْوِيرِ، بِإِرَادَةِ وَحِكْمَةِ، مَعَ قَطْعِيَّةِ دَلَالَةِ حَقِيقَةِ فَتْحِ جَمِيعِ صُورِهَا الْمُؤْرُونَاتِ
الْمُرْزَيَّنَاتِ الْمُتَبَايِنَاتِ الْمُتَنَوِّعَاتِ غَيْرِ الْمَحْدُودَةِ مِنْ نُوَّاتِ وَحَبَّاتِ مُتَمَاثِلَةِ مُتَشَابِهَةِ
مَخْصُورَةِ مَعْدُودَةِ 1

denilmiş.

Sonra, seyahat-i fikriyede bulunan o meraklı ve terakki ile zevki ve şevki artan dünya yolcusu, bahar bahçesinden bir bahar kadar bir güldeste-i marifet ve iman alıp gelirken, hayvanat ve tuyûr âleminin kapısı, hakikat-bîn olan aklına ve marifet-âşinâ olan fikrine açıldı. Yüz bin ayrı ayrı seslerle ve çeşit çeşit dillerle onu içeriye çağrırdılar, “Buyurun” dediler. O da girdi ve gördü ki:

Bütün hayvanat ve kuşların bütün nevileri ve taifeleri ve milletleri, bil’ittifak, lisan-ı kâl ve lisan-ı halleriyle Lâ ilâhe illâ Hû deyip, zemin yüzünü bir zikirhane ve muazzam bir meclis-i tehlil suretine çevirmişler; herbiri bizzat birer kaside-i Rabbânî, birer kelime-i Sûbhânî ve mânidar birer harf-i Rahmânî hükmünde Sânilerini tafsif edip hamd ü senâ ediyorlar vaziyetinde gördü. Güya o hayvanların ve kuşların duyguları ve kuvâları ve cihazları ve âzâları ve âletleri, manzum ve mevzun kelimelerdir ve muntazam ve mükemmel sözlerdir. Onlar, bunlarla Hallâk ve Rezzaklarına şükür ve vahdâniyetine şahadet getirdiklerine katî delâlet eden üç muazzam ve muhit hakikatleri müşahede etti.

Birincisi: Hiçbir cihetle serseri tesadüfe ve kör kuvvette ve şuursuz tabiata havalesi mümkün olmayan, hiçten hakîmâne icad ve san’atperverâne ibdâ ve ihtiyarkârâne ve alîmâne halk ve inşa ve yirmi cihetle ilim ve hikmet ve iradenin cilvesini gösteren ruhlandırmak ve ihyâ etmek hakikatidir ki, zîruhlar adedince şahitleri bulunan bir burhan-ı bâhir olarak, Zât-ı Hayy-ı Kayyûmun vücuduna ve sıfât-ı seb’asına ve vahdetine şahadet eder.

Dipnot-1

Allah’tan başka ilâh yoktur. O Vâcibü'l-Vücid ki, mizanlı ve fesahatlı yapraklarının ve süslü ve cezaletli çiçeklerinin ve intizamlı ve belâğatlı meyvelerinin kelimeleriyle konuşan ve tesbih eden bütün ağaç ve nebat nevilerinin icmâî, birbirinin misli ve benzeri olan mahdut çekirdek ve habbeciklerden süslü ve birbirinden farklı ve mütenevvi, gayr-ı mahdut suretlerinin hepsinin birden fethi hakikatının katî delâletiyle beraber, kasdî ve rahmetli in’âm ve ikram ve ihsan hakikatının ve iradeli ve hikmetli temyiz ve tezyin ve tasvir hakikatının azamet-i ihatasının şahadetiyle, icmâ ile Onun vahdet içindeki vücud-u vücuduna delâlet eder.

İkincisi: O hadsiz masnularda birbirinden simaca farikalı ve şekilce ziynetli ve miktarda mızanlı ve suretçe intizamlı bir tarzdaki temyizden, tezyinden, tasvirden öyle azametli ve kuvvetli bir hakikat görünür ki, Kâdir-i Külli Şey ve Âlim-i Külli Şeyden başka hiçbir şey, bu her cihetle binlerle harikaları ve hikmetleri gösteren ihatalı file sahip olamaz ve hiçbir imkân ve ihtimali yok.

Üçüncüsü: Birbirinin misli ve aynı veya az farklı ve birbirine benzeyen mahsur ve mahdut yumurtalardan ve yumurtacıklardan ve nutfe denilen su katrelerinden o hadsiz hayvanların yüz binler çeşit tarzlarda ve birer mu’cize-i hikmet mâhiyetinde bulunan suretlerini, gayet muntazam ve muvazeneli ve hatasız bir hey’ette açmak ve fethetmek öyle parlak bir hakikattır ki, hayvanlar adedince senetler, deliller o hakikati tenvir eder.

İşte bu üç hakikatin ittifakıyla, hayvanların bütün envârı, beraber öyle bir Lâ ilâhe illâ Hû deyip şahadet getiriyorlar ki, güya zemin, büyük bir insan gibi, büyülüğu nisbetinde Lâ ilâhe illâ Hû diyerek semâvât ehline iştittiriyor mahiyetinde gördü ve tam ders aldı. Birinci Makamın Yedinci Mertebesinde bu mezkûr hakikatları ifade mânâsıyla,

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاجِبُ الْوُجُودُ الَّذِي دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِهِ فِي وَحْدَتِهِ: إِنْقَاقُ جَمِيعِ
أَنَوَاعِ الْحَيَاةِ، وَالظُّلُّؤُرُ الْحَامِدَاتِ الشَّاهِدَاتِ بِكَلِمَاتِ حَوَاسِّهَا، وَفُواهَاهَا وَحِسَيَّاتِهَا
وَلَطَائِفَهَا الْمَوْزُونَاتِ الْمُنْتَظَمَاتِ الْفَصِيحَاتِ وَبِكَلِمَاتِ أَجْهَرَتِهَا وَجَوَارِحَهَا وَأَعْضَائِهَا
وَالآتِهَا الْمُكَمَّلَةِ الْبَلِيجَاتِ، بِشَهَادَةِ عَظَمَةِ إِحْاطَةِ حَقِيقَةِ الْإِيمَادِ وَالصُّنْعِ، وَالْإِبْدَاعِ،
بِالْإِرَادَةِ، وَحَقِيقَةِ: التَّمْيِيزِ وَالتَّرْزِينِ، بِالْقَصْدِ. وَحَقِيقَةِ: التَّقْدِيرِ وَالتَّصْوِيرِ، بِالْحِكْمَةِ مَعَ
قَطْعِيَّةِ دَلَالَةِ حَقِيقَةِ: فَتْحُ جَمِيعِ صُورِهَا الْمُنْتَظَمَةِ الْمُتَخَالِفَةِ الْمُتَنَوِّعَةِ غَيْرِ الْمَخْسُورَةِ
مِنْ بَيْضَاتِ وَقَطَرَاتِ مُتَمَاثِلَةِ مُتَشَابِهِ مَخْسُورَةِ مَحْدُودَةِ ١

denilmiştir.

Sonra o mütefekkir yolcu, marifet-i İlâhiyenin hadsiz mertebelerinde ve nihayetsiz ezbâkında ve envârında daha ileri gitmek için, insanlar âlemine ve beşer dünyasına girmek isterken, başta enbiyalar olarak onu içeriye davet ettiler; o da girdi. En evvel geçmiş zamanın menziline baktı, gördü ki:

Dipnot-1

Allah’tan başka ilâh yoktur. O Vâcibü'l-Vücud ki, mevzun ve muntazam ve fasih hasselerinin ve kuvvelerinin ve hissiyat ve lâtifelerinin kelimeleriyle ve mükemmel ve beliğ cihazat ve cevarih ve âlât ve âzârlarının kelimeleriyle hamd ve şahadet eden bütün hayvanat ve tuyur nevilerinin ittifakı, birbirinin misli ve benzeri, mahsur ve mahdut sayıda yumurta ve katrelerden muntazam, muhtelif, mütenevvi ve gayr-ı mahsur suretlerinin fethi hakikatının katî delâletiyle beraber, iradeli icad ve sun' ve ibdâ' hakikatının ve kasdî temyiz ve tezîn hakikatının ve hikmetli takdir ve tasvir hakikatının azamet-i ihatasının şahadetiyle, Onun vahdet içindeki vücub-u vücaduna delâlet eder.

Nev-i beşerin en nuranî ve en mükemmeli olan umum peygamberler (aleyhimüsselâm) bil'icma' beraber Lâ ilâhe illâ Hû deyip zikrediyorlar ve parlak ve musaddak olan hadsiz mu'cizatlarının kuvvetiyle, tevhidi iddia ediyorlar ve beşeri hayvaniyet mertebesinden melekiyet derecesine çıkarmak için, onları iman-ı billâha davet ile ders veriyorlar gördü. O da, o nuranî medresede diz çöküp derse oturdu. Gördü ki:

Meşahir-i insaniyenin en yüksekleri ve namdarları olan o ustadların her birisinin elinde Hâlik-ı Kâinat tarafından verilmiş nişane-i tasdik olarak mu'cizeler bulunduğuundan, her birinin ihbarıyla beşerden bir taife-i azîme ve bir ümmet tasdik edip imana geldiklerinden, o yüz bin ciddî ve doğru zâtların icmâ ve ittifakla hüküm ve tasdik ettikleri bir hakikat ne kadar kuvvetli ve katî olduğunu kıyas edebildi.

Ve bu kuvvette, bu kadar muhbir-i sadıkların hadsiz mu'cizeleriyle imza ve ispat ettikleri bir hakikati inkâr eden ehl-i dalâlet ne derece hadsiz bir hata, bir cinayet ettiklerini ve ne kadar hadsiz bir azaba müstehak olduklarını anladı ve onları tasdik edip iman getirenler ne kadar haklı ve hakikatli olduklarını bildi; iman kudsiyetinin büyük bir mertebesi daha ona göründü.

Evet, enbiyayı (aleyhimüsselâm) Cenâb-ı Hak tarafından fiilen tasdik hükmünde olan hadsiz mu'cizatlarından ve hakkaniyetlerini gösteren, muarızlarına gelen semâvî pek çok tokatlarından ve hak olduklarına delâlet eden şahsî kemâlâtlarından ve hakikatli talimatlarından ve doğru olduklarına şehadet eden kuvvet-i imanlarından ve tam ciddiyetlerinden ve fedakârlıklarından ve ellerde bulunan kudsî kitap ve suhuflarından ve onların yolları doğru ve hak olduğuna şehadet eden ittibâlarıyla hakikate, kemâlâta, nura vasıl olan hadsiz tilmizlerinden başka, onların ve o pek ciddî muhbirlerin müsbet meselelerde icmâ ve ittifakı ve tevatürü ve ispatta tevafuku ve tesanüdü ve tetabuku öyle bir hüccettir ve öyle bir kuvvettir ki, dünyada hiçbir kuvvet karşısına çıkamaz ve hiçbir şüphe ve tereddüdü bırakmaz. Ve imanın erkânında umum enbiyayı (aleyhimüsselâm) tasdik dahi dahil olması, o tasdik büyük bir kuvvet menbârı olduğunu anladı, onların derslerinden çok feyz-i imanî aldı.

İşte, bu yolcunun mezkûr dersini ifade mânâsında, Birinci Makamın Sekizinci Mertebesinde,

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الَّذِي دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِهِ فِي وَحْدَتِهِ: إِجْمَاعٌ جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ، بِقُوَّةِ
مُعْجَزَاتِهِمُ الْبَاهِرَةِ، الْمُصَدِّقَةِ الْمُصَدَّقَةِ 1

denilmiş.

Dipnot-1

Allah'tan başka ilâh yoktur. O Allah ki, bütün enbiyanın, tasdik edici ve tasdike mazhar mu'cizât-ı bâhirelerinin kuvvetiyle ittifakları, Onun vahdet içindeki vücub-u vüciduna delâlet eder.

Sonra imanın kuvvetinden ulvî bir zevk-i hakikat alan o seyyah-ı talip, enbiya aleyhimüsselâmin meclisinden gelirken, ulemanın ilmelyakîn suretinde katî ve kuvvetli delillerle, enbiyaların (aleyhimüsselâm) dâvâlarını ispat eden ve asfiya ve siddîkîn denilen mütebahhir, müctehid muhakkikler, onu dershanelerine çağırıldılar. O da girdi, gördü ki: Binlerle dâhi ve yüz binlerce müdakkik ve yüksek ehl-i tahkik, kıl kadar bir şüphe bırakmayan tetkikat-ı amîkalıyla, başta vûcub-u vûcud ve vahdet olarak müsbet mesâil-i imaniyeyi ispat ediyorlar.

Evet, istidatları ve meslekleri muhtelif olduğu halde usul ve erkân-ı imaniyede onların müttefikan ittifakları ve her birisinin kuvvetli ve yakînî burhanlarına istinadları öyle bir huccettir ki, onların mecmuu kadar bir zekâvet ve dirayet sahibi olmak ve burhanlarının umumu kadar bir burhan bulmak mümkün ise, karşılara ancak öyle çıkışılabilir. Yoksa, o münkirler, yalnız cehalet ve echeliyet ve inkâr ve ispat olunmayan menfi meselelerde inat ve göz kapamak suretiyle karşılara çıkabilirler. Gözünü kapayan, yalnız kendine gündüzü gece yapar.

Bu seyyah, bu muhteşem ve geniş dershanede, bu muhterem ve mütebahhir ustadların neşrettikleri nurlar, zeminin yarısını bin seneden ziyade ışıklandırdığını bildi. Ve öyle bir kuvve-i mâneviyeyi buldu ki, bütün ehl-i inkâr toplansa onu kıl kadar şaşırtmaz ve sarsmaz. İşte bu yolcunun bu dershaneden aldığı derse bir kısa işaret olarak Birinci Makamın Dokuzuncu Mertebesinde,

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الَّذِي دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِهِ فِي وَحْدَتِهِ: اتِّقَاقُ جَمِيعِ الْأَصْفِيَاءِ، بِقُوَّةِ
بَرَاهِينِهِمُ الْزَّاهِرَةِ الْمُحَقَّقَةِ الْمُتَّقِفَةِ

1

denilmiş.

Sonra, imanın daha ziyade kuvvetlenmesinde ve inkişafında ve ilmelyakîn derecesinden aynelyakîn mertebesine terakkisindeki envârı ve ezvaki görmeye çok müştarak olan o mütefekkir yolcu, medreseden gelirken, hadsiz küçük tekyelerin ve zaviyelerin telâhukuya tevessü eden gayet feyizli ve nurlu ve sahra genişliğinde bir tekye, bir hangâh, bir zikirhane, bir irşadgâhta ve cadde-i kübrâ-yı Muhammedînin (a.s.m.) ve mirac-ı Ahmedînin (a.s.m.) gölgesinde hakikate çalışan ve hakka erişen ve aynelyakîne yetişen binlerle ve milyonlarla kudsî mürşitler onu dergâha çağırıldılar. O da girdi, gördü ki:

O ehl-i keşif ve keramet mürşitler; keşfiyatlarına ve müşahedelerine ve kerametlerine istinaden, bil'icmâ, müttefikan Lâ ilâhe illâ Hû diyerek, vûcub-u vûcud ve vahdet-i Rabbâniyeyi kâinata ilân ediyorlar. Güneşin ziyasındaki yedi renkle güneşî tanımak gibi, yetmiş renkle, belki Esmâ-i Hüsnâ adedince, Şems-i Ezelînin ziyasından tecellî eden ayrı ayrı nurlu renkler ve çeşit çeşit ziyalî levnler ve başka başka hakikatli tarikatler ve muhtelif doğru meslekler ve mütenevvi haklı meşreplerde bulunan o kudsî dâhilerin ve nuranî ârifelerin icmâ ve ittifakla imza ettikleri bir hakikat, ne derece zâhir ve bâhir olduğunu aynelyakîn müşahede etti.

Dipnot-1

Allah'tan başka ilâh yoktur. O Allah ki, bütün asfiyanın, muhakkak ve müttefik ve parlak burhanlarının kuvvetiyle ittifakları, Onun vahdet içindeki vûcub-u vûcuduna delâlet eder.

Ve enbiyanın (aleyhimüsselâm) icmâî ve asfiyanın ittifakı ve evliyanın tevafuku ve bu üç icmain birden ittifakı, güneşî gösteren gündüzün ziyasından daha parlak gördü.

İşte, bu misafirin tekyeden aldığı feyze kısa bir işaret olarak, Birinci Makamın Onuncu Mertebesinde,

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الَّذِي دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِهِ فِي وَحْدَتِهِ: إِجمَاعُ الْأُولَائِ بِكَشْفِيَاتِهِمْ،
وَكَرَامَاتِهِمُ الظَّاهِرَةُ الْمُحَقَّقَةُ الْمُصَدَّقَةُ¹

denilmiş.

Sonra, kemâlât-ı insaniyenin en mühimi ve en büyüğü, belki bilcümle kemâlât-ı insaniyenin menbaî ve esası, iman-ı billâhtan ve marifetullahtan neş'et eden muhabbetullah olduğunu bilen o dünya seyyahı, bütün kuvvetiyle ve letâifiyle, imanın kuvvetinde ve marifetin inkişafında daha ziyade terakki etmesini istemek fikriyle başını kaldırdı ve semâvâta baktı. Kendi aklına dedi ki:

“Madem kâinatta en kıymettar şey hayattır. Ve kâinatın mevcudâti hayatı musahhardır. Ve madem zîhayatın en kıymettarı zîruhtur. Ve zîruhun en kıymettarı zîsuurdur. Ve madem bu kıymettarlık için küre-i zemin, zîhayatı mütemadiyen çoğaltmak için, her asır, her sene dolar, boşalır. Elbette ve her halde, bu muhteşem ve müzeyyen olan semâvâtın dahi kendisine münasip ahalisi ve sekenesi, zîhayat ve zîruh ve zîsuurlardan vardır ki, huzur-u Muhammedîde (a.s.m.) sahabelere görünen Hazret-i Cibrail'in (a.s.) temessülü gibi, melâikeleri görmek ve onlarla konuşmak hadiseleri, tevatür suretinde eskiden beri nakil ve rivayet ediliyor. Öyle ise keşke ben semâvât ehliyle dahi görüşseydim, onlar ne fikirde olduklarını bilseydim. Çünkü, Hâlik-ı Kâinat hakkında en mühim söz onlarındır” diye düşünürken, birden semâvî şöyle bir sesi işitti:

“Madem bizimle görüşmek ve dersimizi dinlemek istersin. Bil ki, başta Hazret-i Muhammed aleyhissalâtü vesselâm ve Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan olarak bütün peygamberlere vasıtamızla gelen mesâil-i imaniyeye en evvel biz iman etmişiz. Hem insanlara temessül edip görünen ve bizlerden olan bütün ervâh-ı tayyibe, bilâ istisna ve bil'ittifak, bu kâinat Hâlikinin vücub-u vücduna ve vahdetine ve sıfât-ı kudsiyesine şahadet edip birbirine muvafık ve mutabık olarak ihbar etmişler. Bu hadsiz ihbaratın tevafuku ve tetabuku, güneş gibi sana bir rehberdir” dediklerini bildi ve onun nur-u imanı parladı, zeminden göklere çıktı.

Dipnot-1

Allah'tan başka ilâh yoktur. O Vâcibü'l-Vücud ki, bütün evliyanın, muhakkak ve musaddak ve zahir keşif ve kerametlerinin icmâî, Onun vahdet içindeki vücub-u vücduna delâlet eder.

İşte, bu yolcunun melâikeden aldığı derse kısa bir işaret olarak, Birinci Makamın On Birinci ve On İkinci Mertebesinde,

**لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاجِبُ الْوُجُودُ الَّذِي دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِهِ فِي وَحْدَتِهِ: اِتَّقَاقُ
الْمَلَائِكَةِ الْمُتَمَثَّلِينَ لِانْظَارِ النَّاسِ، وَالْمُتَنَكَّلِينَ مَعَ خَوَاصِّ الْبَشَرِ، بِإِخْبَارِ اتِّهَامِ الْمُتَطَابِقَةِ**
الْمُتَوَافِقةِ

1

denilmiştir.

Sonra, o dünya seyyahı kendi aklına dedi ki:

“Madem bu kâinatın mevcudatiyla Mâlikimi ve Hâlikimi arıyorum; elbette herseyden evvel bu mevcudatın en meşhuru ve a'dâsının tasdikiyle dahi en mükemmel ve en büyük kumandanı ve en namdar hâkimi ve sözce en yükseği ve akılca en parlağı ve on dört asrı faziletiyle ve Kur'ânıyla ışıklandıran Muhammed-i Arabî aleyhissalâtü vesselâmi ziyaret etmek ve aradığımı ondan sormak için Asr-ı Saadete beraber gitmeliyiz” diyerek, aklıyla beraber o asra girdi, gördü ki:

O asır, hakikaten, o zât (a.s.m.) ile bir saadet-i beşeriye asrı olmuş. Çünkü, en bedevî ve en ümmî bir kavmi, getirdiği nur vasıtasiyla, kısa bir zamanda dünyaya ustâd ve hâkim eylemiş.

Hem kendi aklına dedi: “Biz en evvel, bu fevkâlâde zâtın (a.s.m.) bir derece kıymetini ve sözlerinin hakkaniyetini ve ihbârâtının doğruluğunu bilmeliyiz. Sonra Hâlikimizi ondan sormalıyız” diyerek taharriye başladı. Bulduğu hadsiz kat'î delillerden, burada, yalnız dokuz külliyyetine birer kısa işaret edilecek.

Birincisi: Bu zâtta (a.s.m.), hattâ düşmanlarının tasdikiyle dahi, bütün güzel huyların ve hasletlerin bulunması; ve 3 **وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلِكِنَّ اللَّهَ رَمَى**² **وَانْشَقَ الْقَمَرُ**² âyetlerinin sarahatiyle, bir parmağının işaretiley kamer iki parça olması; ve bir avucuya a'dâsının ordusuna attığı az bir toprak, umum o ordunun gözlerine girmesiyle kaçmaları; ve susuz kalmış kendi ordusuna, beş parmağından kevser gibi akan suyu kifayet derecesinde içirmesi gibi, nass-ı kat'î ile ve bir kısmı tevatürle üzeren mu'cizatın onun elinde zâhir olmasıdır. Bu mu'cizattan, üç yüzden ziyade bir kısmı, On Dokuzuncu Mektup olan Mu'cizat-ı Ahmedîye (a.s.m.) namındaki harika ve kerametli bir risalede kat'î delilleriyle beraber beyan edildiğinden, onları ona havale ederek dedi ki:

Dipnot-1

Allah'tan başka ilâh yoktur. O Allah ki, insanların nazarına temessül eden ve beşerin havâs kısmıyla konuşan melâikenin ittifakı, birbirine tetabuk ve tevafuk eden ihbaratıyla, Onun vahdet içindeki vücub-u vücduna delâlet eder.

Dipnot-2

“Ay yarıldı.” Kamer Sûresi, 54:1.

Dipnot-3

“Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı.” Enfâl Sûresi, 8:17.

“Bu kadar ahlâk-ı hasene ve kemâlâtla beraber bu kadar mu’cizat-ı bâhiresi bulunan bir zât (a.s.m.) elbette en doğru sözlüdür. Ahlâksızların işi olan hileye, yalana, yanlışşa tenezzül etmesi kâbil değil.”

İkincisi: Elinde, bu kâinat Sahibinin bir fermanı bulunduğu ve o fermanı her asırda üç yüz milyondan ziyade insanların kabul ve tasdik ettikleri ve o ferman olan Kur’ân-ı Azîmüşşanın, yedi vech ile harika olmasıdır. Ve bu Kur’ân’ın, kırk vech ile mu’cize olduğu ve Kâinat Hâlikinîn sözü bulunduğu, kuvvetli delilleriyle beraber Yirmi Beşinci Söz ve Mu’cizat-ı Kur’âniye namlarındaki ve Risale-i Nur’un bir güneşî olan meşhur bir risalede tafsilen beyan edilmesinden, onu, ona havale ederek dedi: “Böyle ayn-ı hak ve hakikat bir fermanın tercümanı ve tebliğ edicisi bir zâtta (a.s.m.), ferманa cinayet ve ferman sahibine hıyanet hükmünde olan yalan olamaz ve bulunamaz.”

Üçüncüsü: O zât (a.s.m.) öyle bir şeriat ve bir İslâmiyet ve bir ubûdiyet ve bir dua ve bir davet ve bir imanla meydana çıkmış ki, onların ne misli var ne de olur. Ve onlardan daha mükemmel, ne bulunmuş ve ne de bulunur. Çünkü, ümmî bir zâtta (a.s.m.) zuhur eden o şeriat, on dört asrı ve nev-i beşerin humsunu, âdilâne ve hakkaniyet üzere ve müdakkikane hadsiz kanunlarıyla idare etmesi, emsal kabul etmez.

Hem, ümmî bir zâtın (a.s.m.) ef’âl ve akvâl ve ahvâlinden çıkan İslâmiyet, her asırda, üç yüz milyon insanın rehberi ve mercii ve akıllarının muallimi ve mürşidi ve kalblerinin münevvarı ve musaffîsi ve nefislerinin mürebbîsi ve müzechkîsi ve ruhlarının medâr-ı inkişafi ve maden-i terakkiyatı olması cihetile, misli olamaz ve olamamış.

Hem, dininde bulunan bütün ibâdâtın bütün envânda en ileri olması; ve herkesten ziyade takvâda bulunması ve Allah’tan korkması; ve fevkâlâde daimî mücahedat ve dağdağalar içinde tam tamâna ubûdiyetin en ince esrarına kadar müraat etmesi; ve hiç kimseyi taklit etmeyerek ve tam mânâsiyla ve müptediyâne fakat en mükemmel olarak, hem iptidâ ve intihâyi birleştirerek yapması, elbette misli görülmez ve görünmemiş.

Hem binler dua ve münâcâtlarından Cevşenü'l-Kebîr ile, öyle bir marifet-i Rabbâniye ile, öyle bir derecede Rabbini tâvsif ediyor ki, o zamanдан beri gelen ehl-i mârifet ve ehl-i velâyet, telâhuk-u efkârla beraber, ne o mertebe-i marifete ve ne de o derece-i tâvsife yetişmemeleri gösteriyor ki, duada dahi onun misli yoktur. Risale-i Münâcâtın başında Cevşenü'l-Kebîr'in doksan dokuz fikrasından bir fikrasının kısacık bir meâlinin beyan edildiği yere bakan adam, “Cevşen'in dahi misli yoktur” diyecek.

Hem, tebliğ-i risalette ve nâsı hakka davette o derece metanet ve sebat ve cesaret göstermiş ki, büyük devletler ve büyük dinler, hattâ kavim ve kabilesi ve amcası ona şiddetli adavet ettikleri halde, zerre miktar bir eser-i tereddüt, bir telâş, bir korkaklık göstermemesi ve tek başıyla bütün dünyaya meydan okuması ve başa da çıkarması ve İslâmiyeti dünyanın başına geçirmesi ispat eder ki, tebliğ ve davette dahi misli olmamış ve olamaz.

Hem, imanda, öyle fevkâlâde bir kuvvet ve harika bir yakîn ve mu’cizâne bir inkişaf ve cihanı ışıklandıran bir ulvî itikad taşımış ki, o zamanın hükümrânı olan bütün efkâri ve akideleri ve hükümanın hikmetleri ve ruhanî reislerin ilimleri ona muariz ve muhalif ve münkir oldukları halde onun ne yakînine, ne itikadına, ne itimadına, ne itminanına hiçbir şüphe, hiçbir tereddüt, hiçbir zaaf, hiçbir vesvese vermemesi ve mânevîyatta ve meratib-i imaniyede

terakki eden başta Sahabeler ve bütün ehl-i velâyet, onun, her vakit, mertebe-i imanından feyz almaları ve onu en yüksek derecede bulmaları, bilbedahe gösterir ki, imanı dahi emsalsizdir.

İşte, böyle emsalsiz bir şeriat ve misilsiz bir İslâmiyet ve harika bir ubûdiyet ve fevkâlâde bir dua ve cihan-pesendâne bir dâvet ve mu'cizâne bir iman sahibinde, elbette hiçbir cihetle yalan olamaz ve aldatmaz diye anladı ve aklı dahi tasdik etti.

Dördüncüsü: Enbiyaların (aleyhimüsselââm) icmâsı, nasıl ki vücud ve vahdâniyet-i İlâhiyeye gayet kuvvetli bir delildir; öyle de, bu zâtın doğruluğuna ve risaletine gayet sağlam bir şahadettir. Çünkü enbiya aleyhimüsselââmın doğruluklarına ve peygamber olmalarına medar olan ne kadar kudsî sıfatlar ve mu'cizeler ve vazifeler varsa, o zâtta en ilerde olduğu tarihçe musaddaktır. Demek onlar, nasıl ki, lisan-ı kâl ile Tevrat, İncil, Zebur ve suhuflarında bu zâtın (a.s.m.) geleceğini haber verip insanlara beşaret vermişler—ki, kütüb-ü mukaddesinin o beşaretli işârâtından yirmiden fazla ve pek zâhir bir kısmı, On Dokuzuncu Mektup'ta güzelce beyan ve ispat edilmiş—öyle de, lisan-ı halleriyle, yani nübüvvetleriyle ve mu'cizeleriyle, kendi mesleklerinde ve vazifelerinde en ileri ve en mükemmel olan bu zâtı tasdik edip dâvâsını imza ediyorlar. Ve lisan-ı kâl ve icmâ ile vahdâniyete delâlet ettikleri gibi, lisan-ı hal ile ve ittifak ile de, bu zâtın sadıkîyetine şahadet ediyorlar diye anladı.

Beşincisi: Bu zâtın düsturlarıyla ve terbiyesi ve tebâiyetiyle ve arkasından gitmeleriyle hakka, hakikate, kemâlâtâ, kerâmâta, keşfiyata, müşahedata yetişen binlerce evliya, vahdâniyete delâlet ettikleri gibi, ustâdları olan bu zâtın sadıkîyetine ve risaletine icmâ ve ittifakla şahadet ediyorlar. Ve âlem-i gaybdan verdiği haberlerin bir kısmını nur-u velâyetle müşahede etmeleri; ve umumunu, nur-u iman ile, ya ilmelyakîn veya aynelyakîn veya hakkalyakîn suretinde itikad ve tasdik etmeleri, ustâdları olan bu zâtın derece-i hakkaniyet ve sadıkîyetini güneş gibi gösterdiğini gördü.

Altıncısı: Bu zâtın, ümmîliğiyle beraber, getirdiği hakaik-i kudsîye ve ihtirâ ettiği ulûm-u âliye ve keşfettiği mârifet-i İlâhiyenin dersiyle ve talimiyle mertebe-i ilmiyede en yüksek makama yetişen milyonlar asfiya-yı müdakkikîn ve siddîkîn-i muhakkikîn ve dâhi hüküma-i mü'minîn bu zâtın üssül'âsas dâvâsı olan vahdâniyeti kuvvetli burhanlarıyla bil'ittifak ispat ve tasdik ettikleri gibi, bu muallim-i ekberin ve bu üstâd-ı âzamın hakkaniyetine ve sözlerinin hakikat olduğuna ittifakla şahadetleri, gündüz gibi bir hüccet-i risaleti ve sadıkîyetidir. Meselâ, Risale-i Nur, yüz parçasıyla, bu zâtın sadakatının birtek burhanıdır.

Yedincisi: Âl ve Ashâb namında ve nev-i beşerin enbiyadan sonra feraset ve dirayet ve kemâlâtla en meşhuru ve en muhterem ve en nadir ve keskin nazarlı taife-i azîmesi, kemâl-i merakla ve gayet dikkat ve nihayet ciddiyetle bu zâtın bütün gizli ve âşikâr hallerini ve fikirlerini ve vaziyetlerini taharrî ve teftîş ve tetkik etmeleri neticesinde, bu zâtın dünyada en sadık ve en yüksek ve en haklı ve hakikatlı olduğuna ittifakla ve icmâ ile sarsılmaz tasdikleri ve kuvvetli imanları, güneşin ziyasına delâlet eden gündüz gibi bir delildir diye anladı.

Sekizincisi: Bu kâinat, nasıl ki kendini icad ve idare ve tertip eden ve tasvir ve takdir ve tedbir ile bir saray gibi, bir kitap gibi, bir sergi gibi, bir temâşâgâh gibi tasarruf eden Sâniine ve Kâtibine ve Nakkâşına delâlet eder. Öyle de, kâinatın hilkatindeki makâsıd-ı İlâhiyeyi bilecek ve bildirecek ve tahavvülâtındaki Rabbânî hikmetlerini talim edecek ve

vazifedarâne harekâtındaki neticeleri ders verecek ve mahiyetindeki kıymetini ve içindeki mevcudatın kemâlâtını ilân edecek ve o kitab-ı kebîrin mânâlarını ifade edecek bir yüksek dellâl, bir doğru keşşaf, bir muhakkik ustâd, bir sadık muallim istediği ve iktiza ettiği ve herhalde bulunmasına delâlet ettiği cihetyle, elbette bu vazifeleri herkesten ziyade yapan bu zâtın hakkaniyetine ve bu kâinat Hâlikânenin en yüksek ve sadık bir memuru olduğuna şahadet ettiğini bildi.

Dokuzuncusu: Madem bu san'atlî ve hikmetli masnuatiyla kendi hünerlerini ve san'atkârlığının kemâlâtını teşhir etmek; ve bu süslü ve ziynetli nihayetsiz mahlûkatıyla kendini tanıttırmak ve sevdirmek; ve bu lezzetli ve kıymetli hesapsız nimetleriyle kendine teşekkür ve hamd ettirmek; ve bu şefkatli ve himayetli umumî terbiye ve iaşe ile, hattâ ağızların en ince zevklerini ve iştihaların her nev'ini tatmin edecek bir surette ihzar edilen Rabbânî it'amlar ve ziyafetlerle kendi rubûbiyetine karşı minnettârâne ve müteşekkirâne ve perestişkârâne ibadet ettirmek; ve mevsimlerin tebdili ve gece-gündüzün tâhvili ve ihtilâfi gibi azametli ve haşmetli tasarrufat ve icraat ve dehşetli ve hikmetli faaliyet ve hallâkiyetle kendi ulûhiyetini izhar ederek, o ulûhiyetine karşı iman ve teslim ve inkıyad ve itaat ettirmek; ve her vakit iyiliği ve iyileri himaye, fenâlığı ve fenaları izale ve semâvî tokatlarla zalimleri ve yalancıları imha etmek cihetyle, hakkaniyet ve adaletini göstermek isteyen perde arkasında birisi var. Elbette ve herhalde, o gaybî Zâtın yanında en sevgili mahlûku ve en doğru abdi ve onun mezkûr maksatlarına tam hizmet ederek, hilkat-i kâinatın tâlismini ve muammâsını hall ve keşfeden ve daima o Hâlikânenin namına hareket eden ve Ondan istimdat eden ve muvaffakiyet isteyen ve Onun tarafından imdada ve tevfike mazhar olan ve Muhammed-i Kureyşî denilen bu zât (a.s.m.) olacak.

Hem aklına dedi: Madem bu mezkûr dokuz hakikatler bu zâtın sıdkına şahadet ederler. Elbette bu âdem, benî Âdem'in medar-ı şerefi ve bu âlemin medar-ı iftiharıdır. Ve ona "Fahr-i Âlem" ve "Şeref-i Benî Âdem" denilmesi pek lâyiktir. Ve onun elinde bulunan ferman-ı Rahmânî olan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyânın haşmet-i saltanat-ı mânevîyesinin nîsf-ı arzı istilâsı ve şahsî kemâlâtı ve yüksek hasletleri gösteriyor ki, bu âlemden en mühim zât budur; Hâlikâmiz hakkında en mühim söz onundur.

İşte gel, bak! Bu harika zâtın üzeri zâhir ve bâhir katî mu'cizelerinin kuvvetine ve dinindeki binler ali ve esaslı hakikatlerine istinaden, bütün dâvâlarının esası ve bütün hayatının gayesi, Vâcibü'l-Vücudun vücutuna ve vahdetine ve sıfâtına ve esmâsına delâlet ve şahadet ve o Vâcibü'l-Vücudu ispat ve ilân ve îlâm etmektir.

Demek bu kâinatın mânevî güneşî ve Hâlikâmizin en parlak bir burhanı, bu Habibullah denilen zâttır ki, onun şahadetini teyid ve tasdik ve imza eden aldanmaz ve aldatmaz üç büyük icmâ var.

Birincisi: "Eğer perde-i gayb açılsa yakînim ziyadeleşmeyecek"¹ diyen İmam-ı Ali (radîyallahu anh) ve

---

Dipnot-1

Aliyyü'l-Kârî, el-Esrârü'l-Merfûa, s. 193.

yerde iken Arş-ı Âzamı ve İsrafil'in azamet-i heykelini temâşâ eden Gavs-ı Âzam (k.s.)¹ gibi keskin nazar ve gayb-bîn gözleri bulunan binler aktâb ve evliya-yı azîmeyi câmi' ve Âl-i Muhammed nâmıyla şöhretşîâr-ı âlem olan cemaat-i nuraniyenin icmâ ile tasdikleridir.

İkincisi: Bedevî bir kavim ve ümmî bir muhitte, hayat-ı içtimaiyeden ve efkâr-ı siyasiyeden hâli ve kitapsız ve fetret asırının karanlıklarında bulunan ve pek az bir zamanda en medenî ve malûmatlı ve hayat-ı içtimaiyede ve siyasiyede en ileri olan milletlere ve hükümetlere ustâd ve rehber ve diplomat ve hâkim-i âdil olarak, şarktan garba kadar cihan-pesendane idare eden ve Sahabe nâmıyla dünyada namdar olan cemaat-ı meşhurenin, ittifakla, can ve mallarını, peder ve aşıretlerini feda ettiren bir kuvvetli imanla tasdikleridir.

Üçüncüsü: Her asırda binlerle efradı bulunan ve her fende dâhiyâne ileri giden ve muhtelif mesleklerde çalışan, ümmetinde yetişen hadsiz muhakkik ve mütebahhir ulemasının cemaat-ı uzmâsının, tevafukla ve ilmelyakîn derecesinde tasdikleridir. Demek bu zâtın vahdâniyete şehadeti, şâhsî ve cüz'î değil; belki, umumî ve külli ve sarsılmaz ve bütün şeytanlar toplansa karşısına hiç bir cihetle çıkamaz bir şehadettir diye hükmetti.

İşte, Asr-ı Saadette akıyla beraber seyahat eden dünya misafiri ve hayat yolcusunun o medrese-i nuraniyeden aldığı derse kısa bir işaret olarak, Birinci Makamın On Altıncı Mertebesinde, böyle

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاجِبُ الْوَاجِدُ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الَّذِي دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِهِ فِي
وَحْدَتِهِ: فَخْرُ عَالَمٍ وَشَرْفُ نَوْعِ بَنِي آدَمَ، بِعَظَمَةِ سُلْطَانَةِ قُرْآنِهِ، وَحَشْمَةِ وُسْعَةِ دِينِهِ،
وَكُثْرَةِ كَمَالَاتِهِ، وَعُلُوِّيَّةِ أَخْلَاقِهِ، حَتَّى يُتَصَدِّقَ أَعْدَائِهِ. وَكَذَا شَهَدَ وَبَرْهَنَ بِقُوَّةِ مِنَّاتِ
الْمُعْجَزَاتِ الظَّاهِرَاتِ الْمُصَدَّقَاتِ الْمُصَدَّقَةِ، وَبِقُوَّةِ الْأَفَ حَقَائِقِ دِينِ السَّاطِعِ
الْفَاطِعِ، بِاجْمَاعِ إِلَهِ ذَوِي الْأَنْوَارِ، وَبِإِتْقَاقِ أَصْحَابِهِ ذَوِي الْأَبْصَارِ، وَبِتَوَافِقِ مُحَقِّقِي
أُمَّتِهِ ذَوِي الْبَرَاهِينِ وَالْبَصَائِرِ النَّوَارَةِ 2

denilmiştir.

Dipnot-1

Gümüşhanevî, Mecmûatu'l-Ahzâb (Şâzelî), s. 561.

Dipnot-2

Allah'tan başka ilâh yoktur. O Vâcibü'l-Vücid ve Vâhid-i Ehad ki, Kur'ân'ının azamet-i saltanatı ve dininin haşmet-i vüs'ati ve kemâlâtının kesreti ve hattâ düşmanlarının tasdikiyle dahi ahlâkinin ulviyetiyle, fahr-i âlem ve şeref-i nev-i benî Âdem olan zât (a.s.m.), Onun vahdet içindeki vücub-u vüciduna delâlet eder. Kezâ, o zât (a.s.m.), zâhir ve bâhir ve musaddık ve musaddak yüzlerce mu'cizâtının kuvvetiyle ve dininin sâti' ve katî' binlerce hakaik-i diniyesinin kuvvetiyle ve Ehl-i Beytinin icmâıyla ve basar sahibi Ashabının ittifakıyla ve ümmetinden burhan ve nuranî basiret sahibi muhakkiklerin tevafukuyla, Onun vahdet içindeki vücub-u vüciduna şehadet ve onu ispat eder.

Sonra, bu dünyada hayatın gayesi ve hayatın hayatı iman olduğunu bilen bu yorulmaz ve tok olmaz yolcu, kendi kalbine dedi ki:

“Aradığımız zâtın sözü ve kelâmi denilen, bu dünyada en meşhur ve en parlak ve en hâkim; ve ona teslim olmayan herkese, her asırda meydan okuyan Kur’ân-ı Mucizü'l-Beyan namındaki kitaba müracaat edip, o ne diyor bileyim. Fakat en evvel, bu kitap bizim Hâlikimizin kitabı olduğunu ispat etmek lâzımdır” diye taharrîye başladı.

Bu seyyah, bu zamanda bulunduğu münasebetiyle, en evvel, mânevî i'câz-ı Kur’âniyenin lem’aları olan Risale-i Nur'a baktı ve onun yüz otuz risaleleri, âyât-ı Furkaniyenin nükteleri ve ışıkları ve esaslı tefsirleri olduğunu gördü. Ve Risale-i Nur, bu kadar muannid ve mülhid bir asırda, her tarafa hakaik-i Kur’âniyeyi mücahidâne neşrettiği halde, karşısına kimse çıkamadığından ispat eder ki, onun ustası ve menbaî ve mercii ve güneşî olan Kur’ân, semâvîdir, beşer kelâmi değildir. Hattâ, Resâilü'n-Nur'un üzericalerinden birtek hüccet-i Kur’âniyesi olan Yirmi Beşinci Söz ile On Dokuzuncu Mektubun âhiri, Kur’ân'ın kırk vech ile mu’cize olduğunu öyle ispat etmiş ki, kim görmüşse, değil tenkit ve itiraz etmek, belki ispatlarına hayran olmuş, takdir ederek çok senâ etmiş.

Kur’ân'ın vech-i i'câzını ve hak kelâmullah olduğunu ispat etmek cihetini Risaletü'n-Nur'a havale ederek, yalnız bir kısa işaretle, büyülüğünü gösteren birkaç noktaya dikkat etti.

Birinci Nokta: Nasıl ki Kur’ân, bütün mu’cizatıyla ve hakkaniyetine delil olan bütün hakaikiyle, Muhammed aleyhissalâtü vesselâmin bir mu’cizesidir. Öyle de, Muhammed aleyhissalâtü vesselâm da, bütün mu’cizatıyla ve delâl-i nübûvvetiyle ve kemâlât-ı ilmiyesiyle, Kur’ân'ın bir mu’cizesidir ve Kur’ân kelâmullah olduğuna bir hüccet-i kâtiasıdır.

İkinci Nokta: Kur’ân, bu dünyada, öyle nuranî ve saadetli ve hakikatli bir surette bir tebdil-i hayat-ı içtimaiye ile beraber, insanların hem nefislerinde, hem kalblerinde, hem ruhlarında, hem akıllarında, hem hayat-ı şahsiyelerinde ve hem hayat-ı içtimaiyelerinde, hem hayat-ı siyasiyelerinde öyle bir inkılâp yapmış ve idame etmiş ve idare etmiş ki, on dört asır müddetinde, her dakikada, altı bin altı yüz altmış altı âyetleri kemâl-i ihtiramlı, hiç olmazsa yüz milyondan ziyade insanların dilleriyle okunuyor ve insanları terbiye ve nefislerini tezkiye ve kalblerini tasfiye ediyor, ruhlara inkişaf ve terakki ve akıllara istikamet ve nur ve hayatı hayat ve saadet veriyor. Elbette böyle bir kitabın misli yoktur, harikadır, fevkâlâdedir, mu’cizedir.

Üçüncü Nokta: Kur’ân, o asırdan tâ şîmdiye kadar öyle bir belâğat göstermiş ki, Kâbe’nin duvarında altınla yazılan en meşhur ediplerin “Muallâkat-ı Seb’â” nâmiyla şöhretşiar kasidelerini o dereceye indirdi ki, Lebid'in kızı, babasının kasidesini Kâbe'den indirirken demiş: “Âyâta karşı bunun kıymeti kalmadı.”

Hem bedevî bir edip 1 **فَاصْدَعْ بِمَا نُؤْمِرُ** âyeti okunurken işittiği vakit secdeye kapanmış. Ona demişler: “Sen Müslüman mı oldun?” O demiş: “Hayır, ben bu âyetin belâğatine secde ettim.”

Hem ilm-i belâgatın dâhilerinden Abdülkahir-i Cûrcanî ve Sekkâkî ve Zemahşerî gibi binlerle dâhi imamlar ve mütefennin edipler, icmâ ve ittifakla karar vermişler ki, "Kur'ân'ın belâğatı tâkat-i beşerin fevkindedir; yetişilmez."

Hem o zamandan beri, mütemadiyen meydan-ı muarazaya davet edip, mağrur ve enâniyetli ediplerin ve belîglerin damarlarına dokundurup, gururlarını kıracak bir tarzda der: "Ya birtek sûrenin mislini getiriniz, veyahut dünyada ve âhirette helâket ve zilleti kabul ediniz" diye ilân ettiği halde, o asrin muannid belîgleri birtek sûrenin mislini getirmekle kısa bir yol olan muarazayı bırakıp, uzun olan, can ve mallarını tehlikeye atan muharebe yolunu ihtiyar etmeleri ispat eder ki, o kısa yolda gitmek mümkün değildir.

Hem Kur'ân'ın dostları, Kur'ân'a benzemek ve taklit etmek şevkiyle; ve düşmanları dahi, Kur'ân'a mukâbele ve tenkit etmek sevkiyle o vakitten beri yazdıkları ve yazılmış ve telâhuk-u efkâr ile terakki eden milyonlarla Arabî kitaplar ortada geziyor. Hiçbirisinin ona yetişemediğini, hattâ en âdi adam dahi dinlese, elbette diyerek: "Bu Kur'ân, bunlara benzemez ve onların mertebesinde değil. Ya onların altında veya umumunun fevkinde olacak." Umumunun altında olduğunu, dünyada hiçbir fert, hiçbir kâfir, hattâ hiçbir ahmak diyemez. Demek, mertebe-i belâgatı, umumun fevkindedir.

Hattâ bir adam, 2 سَبَّحَ اللَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ayetini okudu. Dedi ki: "Bu âyetin harika telâkki edilen belâgatını göremiyorum."

Ona denildi: "Sen dahi bu seyyah gibi o zamana git, orada dinle."

O da, kendini Kur'ân'dan evvel orada tahayyül ederken gördü ki, mevcudat-ı âlem perişan, karanlık, câmid ve şuursuz ve vazifesiz olarak, hâli, hadsiz, hudutsuz bir fezada, kararsız fâni bir dünyada bulunuyorlar. Birden, Kur'ân'ın lisânından bu âyeti dinlerken gördü:

Bu âyet, kâinat üzerinde, dünyanın yüzünde öyle bir perde açtı ve ışıklandırdı ki, bu ezelî nutuk ve bu sermedî ferman, asırlar sıralarında dizilen zîsuurlara ders verip gösteriyor ki, bu kâinat, bir cami-i kebîr hükmünde, başta semâvât ve arz olarak umum mahlûkatı hayattarâne zikir ve tesbihte ve vazife başında cûş-u huruşla mes'udâne ve memnunâne bir vaziyette bulunduruyor, diye müşahede etti. Ve bu âyetin derece-i belâgatını zevk ederek, sair âyetleri buna kıyasla, Kur'ân'ın zemzeme-i belâgatı arzin nisfini ve nev-i beşerin humsunu istilâ ederek, haşmet-i saltanatı kemâl-i ihtirama on dört asır bilâfasila idame ettiğinin binler hikmetlerinden bir hikmetini anladı.

Dördüncü Nokta: Kur'ân öyle hakikatli bir halâvet göstermiş ki, en tatlı bir şeyden dahi usandıran çok tekrar, Kur'ân'ı tilâvet edenler için değil usandırmak, belki kalbi çürümemiş ve zevki bozulmamış adamlara tekrar-ı tilâveti halâvetini ziyadeleştirdiği, eski zamandan beri herkesçe müsellem olup darb-ı mesel hükmüne geçmiş.

Dipnot-2

"Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ı tesbih eder." Hadîd Sûresi, 57:1.

Hem öyle bir tazelik ve gençlik ve şebâbet ve garabet göstermiş ki, on dört asır yaşadığı ve herkesin eline kolayca girdiği halde, şimdi nazil olmuş gibi tazeliğini muhafaza ediyor. Her asır, kendine hitap ediyor gibi bir gençlikte görmüş. Her taife-i ilmiye, ondan her vakit istifade etmek için kesretle ve mebzuliyetle yanlarında bulundurdukları ve üslûb-u ifadesine ittiba ve iktida ettikleri halde, o, üslûbundaki ve tarz-ı beyanındaki garabetini aynen muhafaza ediyor.

Beşincisi: Kur'ân'ın bir cenahı mazide, bir cenahı müstakbelde, kökü ve bir kanadı eski peygamberlerin ittifaklı hakikatleri olduğu ve bu onları tasdik ve teyid ettiği ve onlar dahi tevafukun lisan-ı haliyle bunu tasdik ettikleri gibi; öyle de, evliya ve asfiya gibi ondan hayat alan semereleri ve hayattar tekemmüllerioyle şecere-i mübarekelerinin hayattar, feyizdar ve hakikatmedar olduğuna delâlet eden ve ikinci kanadının himayesi altında yetişen ve yaşayan velâyetin bütün hak tarikatları ve İslâmiyetin bütün hakikatli ilimleri, Kur'ân'ın ayn-ı hak ve mecmâ-i hakaik ve câmiyyette misilsiz bir harika olduğuna şahadet eder.

Altıncısı: Kur'ân'ın altı ciheti nuranîdir, sîdîk ve hakkaniyetini gösterir.

Evet, altında hüccet ve burhan direkleri, üstünde sikke-i i'caz lem'aları, önünde ve hedefinde saadet-i dâreyn hediyeleri, arkasında nokta-i istinadı vahy-i semâvî hakikatleri, sağında hadsiz ukul-ü müstakîmenin delillerle tasdikleri, solunda selim kalblerin ve temiz vicdanların ciddî itminanları ve samîmî incizapları ve teslimleri, Kur'ân'ın fevkâlâde hârika, metin ve hûcum edilmez bir kal'a-i semaviye-i arziye olduğunu ispat ettikleri gibi altı makamdan dahi, onun ayn-ı hak ve sadık olduğuna ve beşerin kelâmi olmadığına, hem yanlış olmadığına imza eden, başta, bu kâinatta daima güzelliği izhar, iyiliği ve doğruluğu himaye ve sahtekârları ve müfterileri imha ve izale etmek âdetini bir düstur-u faaliyet ittihaz eden bu kâinatın Mutasarrîfi, o Kur'ân'a, âlemde en makbul, en yüksek, en hâkimâne bir makam-ı hürmet ve bir mertebe-i muvaffakiyet vermesiyle onu tasdik ve imza ettiği gibi; İslâmiyetin menbaî ve Kur'ân'ın tercümanı olan zâtın (aleyhissalâtü vesselâm) herkesten ziyade ona itikad ve ihtarımı ve nûzûlü zamanında uyku gibi bir vaziyet-i nâimanede bulunması ve sâir kelâmları ona yetişememesi ve bir derece benzememesi ve ümmiyetiyle beraber gitmiş ve gelecek hakikî hâdisât-ı kevniyeyi gaybiyâne, Kur'ân ile tereddüsüz ve itminan ile beyan etmesi ve çok dikkatli gözlerin nazarı altında, hiçbir hile, hiçbir yanlış vaziyeti görülmeyen o tercümanın bütün kuvvetiyle, Kur'ân'ın her bir hükmüne iman edip tasdik etmesi ve hiçbir şey onu sarsmaması; Kur'ân semâvî, hakkaniyetli ve kendi Hâlik-ı Rahîminin mübarek kelâmi olduğunu imza ediyor.

Hem nev-i insanın humsu, belki kîsm-ı âzamı, göz önünde o Kur'ân'a müncezibâne ve dindarâne irtibatı ve hakikatperestâne ve müştakane kulak vermesi ve çok emarelerin ve vakiaların ve keşfiyatın şehadetiyle, cin ve melek ve ruhanîlerin dahi tilâveti vaktinde pervane gibi hakperestâne etrafında toplanması, Kur'ân'ın kâinatça makbuliyetine ve en yüksek bir makamda bulunduğuna bir imzadır.

Hem, nev-i beşerin umum tabakaları, en gabî ve âmiden tut, tâ en zeki ve âlime kadar her birisi Kur'ân'ın dersinden tam hisse almaları ve en derin hakikatleri fehmetmeleri ve yüzlerle fen ve ulûm-u İslâmiyenin ve bilhassa Şeriat-ı Kübrânın büyük müctehidleri ve usulüddin ve ilm-i kelâmin dâhi muhakkikleri gibi her taife, kendi ilimlerine ait bütün hâcâtını ve cevaplarını Kur'ân'dan istihraç etmeleri, Kur'ân menba-ı hak ve maden-i hakikat olduğuna bir imzadır.

Hem edebiyatça en ileri bulunan Arap edipleri (İslâmiyete girmeyenler) şimdiye kadar muarazaya pek çok muhtaç oldukları halde, Kur'ân'ın i'câzinden yedi büyük vechi varken, yalnız birtek vechi olan belâğatının, tek bir sûrenin mislini getirmekten istinkâfları; ve şimdiye kadar gelen ve muaraza ile şöhret kazanmak isteyen meşhur belîglerin ve dâhi âlimlerin, onun hiçbir vech-i i'câzına karşı çıkamamaları ve âcizâne sükût etmeleri, Kur'ân mu'cize ve tâkat-i beşerin fevkinde olduğuna bir imzadır.

Evet, bir kelâm, "Kimden gelmiş ve kime gelmiş ve ne için?" denilmesiyle kıymeti ve ulviyeti ve belâğati tezahür etmesi noktasından, Kur'ân'ın misli olamaz ve ona yetişilemez. Çünkü, Kur'ân, bütün âlemelerin Rabbi ve Hâlikin hitabı ve konuşması; ve hiçbir cihette taklidi ve tasannuu ihsas edecek bir emare bulunmayan bir mukâlemesi; ve bütün insanların, belki bütün mahlûkatın namına meb'uṣ ve nev-i beşerin en meşhur ve namdar muhatabı bulunan ve o muhatabın kuvvet ve vüs'at-i imanı koca İslâmiyeti tereşşuh edip sahibini Kab-ı Kavseyn makamına çıkararak muhatab-ı Samedâniyeye mazhariyetle nûzul eden; ve saadet-i dâreyne dair ve hilkat-i kâinatın neticelerine ve ondaki Rabbânî maksatlara ait mesâili ve o muhatabın bütün hakaik-i İslâmiyeyi taşıyan en yüksek ve en geniş olan imanını beyan ve izah eden; ve koca kâinatın bir harita, bir saat, bir hane gibi her tarafını gösterip, çevirip, onları yapan San'atkârı tavriyla ifade ve talim eden Kur'ân-ı Mucizü'l- Beyanın elbette mislini getirmek mümkün değildir ve derece-i i'câzına yetişmez.

Hem, Kur'ân'ı tefsir eden ve bir kısmı otuz-kırk, hattâ yetmiş cilt olarak birer tefsir yazan yüksek zekâlı müdakkik binlerle mütefennin ulemanın senetleri ve delilleriyle beyan ettikleri Kur'ân'daki hadsiz meziyetleri ve nûkteleri ve hâsiyetleri ve sırları ve âli mânaları ve umûr-u gaybiyenin her nev'inden kesretli, gaybî ihbarları izhar ve ispat etmeleri; ve bilhassa Risale-i Nur'un yüz otuz kitabının herbiri, Kur'ân'ın bir meziyetini, bir nûktesini kat'î burhanlarla ispat etmesi; ve bilhassa Mu'cizat-ı Kur'âniye Risalesi şimendifer ve tayyare gibi medeniyetin harikalarından çok şeyleri Kur'ân'dan istihraç eden Yirminci Sözün İkinci Makamı; ve Risale-i Nur'a ve elektriğe işaret eden âyetlerin işârâtını bildiren İşârât-ı Kur'âniye namındaki Birinci Şuâ; ve huruf-u Kur'âniye ne kadar muntazam, esrarlı ve mânlâlı olduğunu gösteren Rumuzât-ı Semaniye nâmındaki sekiz küçük risaleler; ve Sûre-i Fethin âhirki âyeti beş vech ile ihbar-ı gaybî cihetinde mu'cizeliğini ispat eden küçük bir risale gibi Risale-i Nur'un herbir cüz'ü, Kur'ân'ın bir hakikatini, bir nurunu izhar etmesi, Kur'ân'ın misli olmadığına ve mu'cize ve harika olduğuna ve bu âlem-i şehadette âlem-i gaybin lisansı ve bir Allâmü'l-Guyûbun kelâmi bulunduğu bir imzadır.

İşte, altı noktada ve altı cihette ve altı makamda işaret edilen Kur'ân'ın mezkûr meziyetleri ve hâsiyetleri içindir ki, haşmetli hakimiyet-i nuraniyesi ve azametli sultanat-ı kudsiyesi, asırların yüzlerini ışıklandıráarak, zemin yüzünü dahi bin üç yüz sene tenvir ederek kemâl-i ihtiyâmla devam etmesi; hem o hâsiyetleri içindir ki, Kur'ân'ın herbir harfi, hiç olmazsa on sevabı ve on hasenesi olması ve on meyve-i bâki vermesi; hattâ bir kısım âyâtın ve sûrelerin herbir harfi, yüz ve bin ve daha ziyade meyve vermesi; ve mübarek vakitlerde her harfin nuru ve sevabı ve kıymeti ondan yüzlere çıkışması gibi kudsî imtiyazları kazanmış diye dünya seyyahı anladı ve kalbine dedi:

İşte böyle her cihetle mu'cizatlı bu Kur'ân, sûrelerinin icmâıyla ve âyâtının ittifakıyla ve esrar ve envârinin tevâfukuyla ve semerat ve âsârinin tetabukuya, birtek Vâcibü'l-Vûcudun vüciduna ve vahdetine ve sıfât ve esmâsına, delillerle ispat suretinde öyle şahadet etmiş ki, bütün ehl-i imanın hadsiz şahadetleri, onun şahadetinden tereşşuh etmişler.

İşte, bu yolcunun, Kur'ân'dan aldığı ders-i tevhid ve imana kısa bir işaret olarak, Birinci Makamın On Yedinci Mertebesinde böyle,

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاجِبُ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الَّذِي دَلَّ عَلَى وُجُوبِ وُجُودِهِ فِي
وَحْدَتِهِ: الْقُرْآنُ الْمُعْجِزُ الْبَيَانُ، الْمَقْبُولُ الْمَرْغُوبُ لِأَجْنَاسِ الْمَلَكِ وَالْإِنْسَنِ وَالْجَانِ،
الْمَقْرُوءُ كُلُّ أَيَّاتِهِ فِي كُلِّ دَقِيقَةٍ بِكَمَالِ الْإِحْتِرَامِ، بِالسِّنَةِ مِئَاتِ الْمَلَائِيْنِ مِنْ نَوْعِ الْإِنْسَانِ،
الْدَّائِمُ سُلْطَنَتُهُ الْقُدُسِيَّةُ عَلَى أَقْطَارِ الْأَرْضِ وَالْأَكْوَانِ، وَعَلَى وُجُوهِ الْأَعْصَارِ وَالرَّزْمَانِ،
وَالْجَارِي حَاكِمَيْتُهُ الْمَعْنَوِيَّةُ الْثُورَانِيَّةُ عَلَى نِصْفِ الْأَرْضِ وَخُمُسِ الْبَشَرِ فِي أَرْبَعَةِ
عَشَرَ عَصْرًا بِكَمَالِ الْإِحْتِشَامِ... وَكَذَا شَهَدَ وَبَرْهَنَ بِاجْمَاعِ سُورَهُ الْقُدُسِيَّةِ السَّمَاوِيَّةِ،
وَبِإِتْقَاقِ أَيَّاتِهِ النُّورَانِيَّةِ الْإِلَهِيَّةِ، وَبِتَوَافِقِ أَسْرَارِهِ وَأَنْوَارِهِ وَبِتَنَاطِيقِ حَقَائِقِهِ وَثَمَرَاتِهِ
وَأَثَارِهِ بِالْمُشَاهَدَةِ وَالْعَيَانِ 1

denilmiştir.

Dipnot-1

Allah'tan başka ilâh yoktur. O Vâcibü'l-Vücud ve Vâhid-i Ehâdî, melek ve ins ve cin ecnâsının makbulü ve mergubu olan, her dakikada bütün âyetleri nev-i insandan yüz milyonların lisanında kemâl-i ihtiramla okunan, sultanatı kudsîyesi arzın ve âlemlerin aktarında ve zamanın ve asırların yüzlerinde devam eden, nûranî hâkimiyet-i mânevîyesi arzın yarısında ve beşerin beşte birinde on dört asırdır kemâl-i ihtişamla cârî olan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, Onun vahdet içindeki vücub-u vücuduna delâlet eder. Kezâ, Kur'ân, müşahede ve ayân ile, kudsî ve semâvî sûrelerinin icmâî ve nurânî ve İlâhî âyetlerinin ittifakı ve esrar ve envârinin tevafuku ve hakaik ve semerât ve âsârinin tetabukuya Onun vahdet içindeki vücub-u vücuduna şehadet ve onu ispat eder.

SÖZLÜK

A

- abd: kul
abes: boş ve faydasız, faydasızlık, anlamsızlık
abesiyet: faydasız ve gayesiz oluş
âb-ı hayat: hayat suyu, kan (bk. h-y-y)
âbidâne: ibadet edercesine (bk. a-b-d)
acaib-i masnuat: şaşırtıcı güzellikte olan san'at eserleri (bk. ş-n-a)
acaib-i san'at: san'at harikalıkları (bk. ş-n-a)
acaib-i san'at-ı İlâhiye: Allah'ın hayranlık uyandırıcı san'at eserleri (bk. ş-n-a; e-l-h)
acip: hayret verici, şaşırtıcı
âciz: gücsüz, zayıf, zavallı, elinden bir şey gelmeyen (bk. a-c-z)
âcizâne: âciz bir şekilde
acip: hayret verici, şaşırtıcı
acz: acizlik, gücsüzlük
acz-i mutlak: sınırsız gücsüzlük
a'dâ: düşmanlar
adalet: her hak sahibine hakkının tam ve eksiksiz verilmesi, her şeyin dengelenmesi
adalet-i tâmme: tam ve eksiksiz adalet
adâvet: düşmanlık
adedince: sayısınca
adem: yokluk, hiçlik
âdem: insan
ademî: yokluğa ait
âdet-i arziye: yer kanunu
âdi: basit, normal, sıradan
âdilâne: adaletli bir şekilde
Âdil-i Mutlak: sonsuz adâlet sahibi Allah
Adl: her hak sahibine hakkını veren, sonsuz adalet sahibi olan Allah
ağsan: dallar
âhir: son
âhiret: öteki dünya, öldükten sonraki sonsuz hayat
ahkâm: hükümler
ahkâm-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın hükümleri, esasları
ahlâk-ı hasene: güzel ahlâk
ahmak: akılsız, aptal
ahmakane: aptalca
ahmaklaştmak: aptallaştırmak
ahmaklık: akılsızlık
ahmaku'l-humaka: ahmakların en ahmaki
ahvâl: haller, davranışlar, durumlar
ahvâl-i vücudiye ve fitriye: beden ve yaratılışlarına ait hâller (bk. v-c-d; f-ť-r)
âkil: akıllı
akide: inanç
akis: yansıtma
aklen: akıl bakımından
akl-ı beşer: insan akı
aksî: yansıyan, akseden
aktab: kutuplar, büyük velilerden zamanının en büyük mürşidi olan kimseler
aktâr-ı âlem: dünyanın her köşesi, âlemin dört bir yanısı (bk. a-l-m)
akvâl: sözler, konuşmalar
Âl: Peygamberimizin ailesi ve onun soyundan gelenler
alâka: bağlantı
alâkadar: alakalı, ilgili, bağlantılı
alâküllihal: her durumda
alâmet: işaret
alâmet-i farika: ayırt edici işaret
âlât: âletler, organlar
alay: taburlardan meydana gelen askerî birlik
âlem: dünya, evren (bk. a-l-m)
âlem-i berzah: dünya ile âhiret arasındaki kabir âlemi
âlem-i gayb: gayb âlemi, görünmeyen âlem
âlem-i hakikat: hakikat âlemi, gerçek dünya
âlem-i şehadet: görünen âlem, dünya
Aleyhimüsselâm: Allah'ın selamı onların üzerine olsun
Aleyhissalâtü Vesselâm: Allah'ın salât ve selâmi onun üzerine olsun
Âl-i Muhammed: Hz. Muhammed'in ailesi ve onun neslinden gelenler
âli: yüce, yüksek
âlîm: bilen, her şeyi hakkıyla bilen, ilmi herşeyi kuşatan, sonsuz ilim sahibi (bk. a-l-m)
Alîm: her şeyi hakkıyla bilen, sonsuz ilim sahibi Allah
âlîmâne: herşeyi çok iyi bilerek
Alîm-i Külli Şey: herşeyi bilen ve herşey ilmi dahilinde olan Allah
Alîm-i Mutlak: bilgisi herşeyi kuşatan, sınırsız ilim sahibi

olan Allah (bk. a-l-m; t-l-k)	âsâr-ı nuraniye: nurlu, parlak eserler (bk. n-v-r)	ayetü'l-kübra: en büyük delil
Allâmü'l-Guyûb: gayb âlemini ve bütün gizlilikleri çok iyi bilen Allah	asfiya: hem velî, hem âlim olan büyük zâtlar	Âyetü'l-Kübrâ: en büyük delil anlamına gelen Risale-i Nur'da bir bölüm; Yedinci Sha
ambar: zahire ve kuru gıdaları koymaya yarayan büyük depo	asfiya-yı müdakkikîn: Hz. Peygambere vâris olup onun yolundan giden takvâ sahibi ve gerçekleri tam olarak araştıran, delilleriyle isbat eden büyük velîler	âyât-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın âyetleri
Âmentü billâh: "Allah'a iman ettim"	Ashâb: Sahabiler, Peygamberimizi dünya gözüyle görüp, onun yolundan giden Müslümanlar	âyinedarlık: ayna tutuculuk, ayna olma, aynalık
âmi: okuma yazma bilmeyen, cahil, sıradan kimse	Asr-ı Saadet: Peygamberimizin (a.s.m.) yaşadığı dönem, mutluluk asrı	âyine-i Ahmedîye: Hz Muhammed'in (a s m) Allah'ın bütün güzelliklerini yansitan bir ayna olması
âmin: "Allah'ım kabul eyle"	âsuman: gökyüzü, gökkubbe	âyine-i âzam: en büyük ayna
Âmir: emreden, idare eden Allah	âşikâr: ap açık	âyine-i ekber: en büyük ayna
âmir-i müstakîl: bağımsız, hiçbir ortağı olmayan âmir, idareci	âşikâre: açıkça	âyine-i Samedânî: herşeyin kendisine muhtaç olduğu halde, hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'ın isim ve sıfatlarını yansitan ayna
âmîriyet: âmirlik, yöneticilik	âşirât: dakikanın sâniye, sâlide gibi on birim küçüğü olan zaman dilimleri	âyine-i Samedâniye: hiçbir şeye muhtaç olmayan ve herşeyin Kendisine muhtaç olduğu Allah'ın eserlerini gösteren ayna
âmîriyet-i mutlaka: sınırsız ve tam bir âmirlik, yöneticilik	âşire-i dakika: saatin dakika ve saniye gibi on birim küçüğü olan zaman dilimi	aynelyakin: gözlem ve müşahedeye dayanarak kuşkuya yer bırakmayacak şekilde kesin olarak bilme
anâsîr: unsurlar, elementler	âşiyâne: yuva	ayn-ı hak: doğrunun ta kendisi
antika: eski ve kıymetli sanat eseri	aşk-ı kimyevî: kimyasal birleşme	ayn-ı rahmet: rahmetin tâ kendisi
Arabî: Arapça	avâlim-i ulviye: yüce âlemler (bk. a-l-m)	âzâ: uzuqlar, organlar
ârif: bilgide ileri olan	avâm: halk	azamet: büyülük, haşmet (bk. a-z-m)
arş: "haydi, iler!"	âyât: âyetler, deliller	azamet-i heykel: yapısının azameti, büyülüğu
Arş: gögün en yüksek katı; Cenab-ı Allah'ın büyülük ve yüceliğinin tecelli ettiği yer	âyât-ı Furkaniye: Hak ile batılı ayıran Kur'ân'ın âyetleri	azametli: büyük, haşmetli, yüce
Arş-ı Âzam: Allah'ın büyülük ve yüceliğinin tecelli ettiği yer	âyet: delil, Kur'ân'ın herbir cümlesi	âzamî: en büyük
arş-ı hakikat: hakikat zirvesi, seması	âyet-i kerime: şerefli âyet, Kur'ân'ın herbir cümlesi (bk. k-r-m)	âzâ-yı esasî: temel organlar
arş-ı marifet-i Rabbâniye: Rabbimizi tanıtan bilgi arşı, tahtı	âyet-i muazzama: azametli, çok büyük âyet, (mânâca) büyük âyet	azîm: büyük (bk. a-z-m)
arz: yeryüzü, yer, dünya	âyet-i tekvîniye: maddî alemdede gözle görülen âyet	aziz: çok değerli, izzetli, saygın
arz etmek: sunmak, göstermek, bildirmek		
arzî: dünyaya âit		
âsab: vücuttaki sinirler		
âsâr: eserler, ürünler		
âsâr-ı medeniyet: medeniyetin meydana getirdiği eserler		

B

bab: bölüm, kitabın bölümü
bâhir: açık, görünen, âşikar
bârekâllah: Allah hayırı ve
bereketli kılmış
basar: görme
basîrâne: görerek, bilerek
bâtil: hak olmayan, gerçek dışı,
doğru olmayan, yalan, yanlış,
boş
bâtin: görünmeyen, gizli
bâtinî: gizli
batman: yaklaşık 8 kg
ağırlığında bir ağırlık ölçüsü
battal: bâtil, boş, hükümsüz
bedâhet: açıklık, aşıkâr olma,
çok açık, âşikâr, ap açıklık
bedâheten: ap açık bir şekilde
bedbaht: talihsiz, bahtsız, kötü
bedel: karşılık
beden-i insan: insan bedeni
beden-i insanî: insan bedeni,
vücudu
bedevî: çölde yaşayan, göcebe
bedî: güzel; benzersiz
bedihî: açık, aşıkâr
belâğat: düzgün, kusursuz,
yerinde ve halin ve makamın
icabına göre söz söyleme,

sözün düzgün, kusursuz, halin
ve makamın icabına göre
yerinde söylemesi
beliğ: belâğat ilminin
inceliklerini bilen, maksadını
noksansız ve güzel sözlerle
anlatabilen
beliye: felâket, musibet
benî Âdem: insanoğlu
ber ve bahr: kara ve deniz
beraat: temize çıkma, kurtulma
berk: şimşek, yıldırım
berzah: geçit, aralık
berzahî: kabir âlemine ait
besaret: müjdeleme
beşer: insan, insanlar
beyan: açıklama, anlatım
beyan edilmek: açıklanmak
beyan etmek: açıklamak
beyan olunan: açıklanan (bk.
b-y-n)
bîçare: çaresiz, zavallı
biilmelyakîn: ilmî delillerle elde
edilen kesinlikle
bilâ istisna: istisnasız
bilâfasila: fasılsız, aralıksız
bilbedâhe: özellikle, ap açık bir
şekilde, açıkça

bilcümle: bütün
bilfiil: fiilen, uygulamalı olarak
bil'icmâ: toplu halde, hep
birlikte, bütünüyle, söz
birliğiyle, ittifakla, fikir birliğiyle
bilhassa: özellikle
bil'ittifak: ittifakla, söz birliğiyle,
birleşerek
bilmecburiye: mecburen,
zorunlu olarak
bilmüşahede: gözle görerek,
gözle görüldüğü gibi
binaen: –dayanarak
bizzarure: ister istemez,
zorunlu olarak
bizzat: doğrudan
buharî: buhar halinde
burhan: güclü ve sağlam delil,
sarsılmaz kanıt, mantıkî ve
kesin delil, kanıt
cihet: tarz, şekil
burhan-ı bâhir: açık güçlü delil
burhan-ı nurefşan: nur saçan
delil (bk. n-v-r)
burudet: soğukluk
butlan: hükümsüzlük, bâtil oluş

C

cadde-i Kübrâ-yı Muhammedî:
Hz. Muhammed'in (a.s.m.)
gittiği ve tarif ettiği büyük
İslâmiyet caddesi
câmi': kapsamlı, içine alan
câmid: cansız, katı, donuk
cami-i kebir: büyük cami
câmiyyet: genişlik, kapsamlılık

camus: manda
câri: geçerli, yürürlükte olan
cazibe: çekim
câzibe-i rahmet: rahmet çekimi
(bk. r-h-m)
Cebel-i Kamer: Kamer Dağı
cehalet: cahillik
celâl: büyülü, heybet,

haşmet
celâldarâne: haşmetlice,
büyükük gösterircesine
cemâl: güzellik
cemâl-i esmâ: isimlerin
güzelliği
cemâl-i esmâ: Allah'ın
isimlerinin güzelliği

cemâl-i kemâl: mükemmellikteki güzellik
cemâl-i masnuat: Allah'ın yaratıklarındaki sanatkârane, mükemmel, kusursuz güzellikler
cemâl-i rahmet: şefkat ve merhametteki güzellik
cemâl-i san'at: Allah'ın san'atının güzelliği
cemâl-i Zât: Allah'ın Zâtının güzelliği
cemaat: topluluk (bk. c-m-a)
cemaat-i meşhure: meşhur cemaat, topluluk
cemaat-i Müslimîn: Müslüman cemaat
cemaat-i nuraniye: nurlu cemaat
cemaat-i uzmâ: büyük topluluk
cemâl-i mutlak: sınırsız güzellik
cemâl-i san'at: san'atın güzelliği (bk. c-m-l; ş-n-a)
Cemîl: bütün güzelliklerin kaynağı ve sonsuz güzellik sahibi Allah
Cemîl-i Zülcelâl: heybeti ve yüceliği sınırsız, güzelliği sonsuz olan Allah (bk. c-m-l; zü; c-l-l)
cemâlperverâne: güzelliğe sahip olarak
Cenâb-ı Hak: Hakkın ta kendisi olan sonsuz şeref ve yücelik sahibi Allah
cenah: kanat, yön

cenup: güney
cereyan etmek: akmak, gezinmek, meydana gelmek
cesed-i hayvânî: hayvanların bedeni
cevelân: dolaşma, akma
cevher: öz, maden
Cevşenü'l-Kebîr: büyük zırh anlamında Peygamberimize vahiyle gelen büyük ve önemli bir dua
cevv: hava, gök boşluğu
cevv-i sema: gökyüzü, uzay
cevvâl: dâimâ hareket halinde olan, çalışkan
cezâlet: akıcı ve güclü ifade,
cezbe: Allah aşkıyla kendinden geçme
cezbekârâne: kendinden geçmiş bir şekilde
cihan: âlem, dünya
cihan-pesendâne: dünyaya kabul ettiren bir şekilde, dünyaya meydan okuyarak kabul ettirir bir şekilde
cihazat: organlar, cihazlar, âletler
cihazat-ı bedeniye: bedeni oluşturan organlar
cihazat-ı harbiye: savaş aletleri
cihet: yön, taraf, şekil,
cihet-i imkân: mümkün olma yönü
cihetiyle: yönyle

cilve: görüntü, görünme, yansıtma
cilve-i âzam: en büyük yansıtma, görünme
cilve-i esmâ: Allah'ın isimlerinin varlık ve olaylardaki yansımaları, Allah'ın isimlerinin görüntüsü, yansımıası (bk. c-l-y; s-m-v)
cilve-i in'ikâs: görüntünün yansıtması
cilve-i kudret-i Rabbâniye: Rabbâni kudret ve iradenin yansıtması
cilve-i rahmet: rahmetin cilvesi, görüntüsü
cilvelenmek: yansımak, görünümek
cilveli: güzel ve hoş bir şekilde görünme
cirm: cisim
cisim: beden
cismanî: maddi vücuda sahip, maddî yapısı olan
cûş u huruş: neşe ve âhenk
cünud: askerler
cüz: parça (bk. c-z-e)
cüz': kısım, parça
cüz'î: ferdî, az, basit, bireysel, küçük, sınırlı
cüz'iyat: küçük ve ferdî şeyler, bir bütününe parçaları, kısımları

C

çendant: gerçi
çeşm-i dil erbâbı: gönül gözü açık olanlar
çün: gibi

D

dafia: itme	duyurucu	ders-i imanîye: iman dersi
dağdağa: kargaşa, karışıklık	dellâl-ı âzam: en büyük duyurucu, ilân edici	ders-i marifet: Allah'ı tanıma, bilme dersi
dağdağalı: karışık, gürültülü	dellâl-ı saltanat-ı rububiyet: Allah'ın rububiyet sultanatının İlâncısı	ders-i tevhid: Allah'ın varlık ve birliğinden bahseden ders
dağvarî: dağ gibi	derc etmek: yerleştirmek, içine yerleştirmek	desâtir-i İslâmiye: İslâmiyetin düsturları, prensipleri
dâhi: deha sahibi, son derece zeki, üstün zekâ ve hikmet sahibi	derece-i azamet: büyülüük derecesi	dessâsâne: hileli ve aldatıcı bir şekilde
dâhiyâne: çok zekice, akıllıca	derece-i belâğat: belâğat derecesi	dest-i gaybî: görünmeyen el
dâhiye-i hilkat: yaratılış harikası (bk. ھـلـکـ)	derece-i hakkaniyet: doğruluk derecesi	dest-i hikmet: hikmet eli (bk. ھـکـمـ)
daimî: devamlı, sürekli	derece-i haşmet: heybet ve görkemin derecesi	dest-i kudret: Allah'ın kudret eli
daire-i akıl: akıl dairesi	derece-i i'cáz: mu'cizelik derecesi	devir: kısır döngü; tavuk mu yumurtadan, yumurta mı tavuktan çıktı gibi sonuçsuz iddialar
dâire-i azîme: büyük daire (bk. اـذـمـ)	derece-i iktidar ve hikmet: iktidar ve hikmetin derecesi (bk. ڪـدـرـ؛ ھـکـمـ)	dimağ: akıl, bilinç
daire-i hâkimiyet: egemenlik, üstünlük, âmirlik dairesi	derece-i inkıyat ve itaat: boyun eğme ve itaat derecesi	dindarâne: dindarca
dâire-i iktidar: gücün etkili olduğu alan (bk. ڪـدـرـ)	derece-i itaat ve musahhariyet: itaat ve boyun eğmişlik derecesi	diplomat: memleket ve millet meseleleri hakkında siyâsî söz sahibi
daire-i mümkünat: yaratılanların tamamının oluşturduğu âlem	derece-i kemâl: mükemmellik derecesi (bk. کـمـلـ)	dirâyet: zekâ, bilgi, kavrayış
daire-i saltanat: saltanat dairesi, egemenlik alanı (bk. سـلـتـانـ)	derece-i kudret ve hikmet: kudret ve hikmetin derecesi (bk. ڪـدـرـ؛ ھـکـمـ)	dirhem: eskiden kullanılan ve 3 gramlık ağırlığa karşılık gelen bir ölçü birimi
dakîk: çok ince	derece-i kudret ve teshir: güç ve emri altında bulundurma derecesi (bk. ڪـدـرـ)	divane: akılsız, deli
dalâlet: hak yoldan sapkınlık, inançsızlık, hak yoldan sapma, inkârcılık (bk. ڏـلـاـلـ)	derece-i rububiyette: bütün kâinatı kaplayan terbiye ve idare edicilik seviyesinde	divanece: akılsızca, delice
dam: tavan	derece-i san'at ve maharet: san'at ve maharetin derecesi (bk. ڦـنـاـتـ)	divanelik: akılsızlık
darağacı: idam sehpası	derece-i tavşif: Allah'ı vasiplandırma derecesi, nitelendirme seviyesi	dostâne: dostça
darb-ı mesel: meşhur söz, atasözü	dergâh: mûrşidin bulunduğu yer	dülger: yapı ustası
dâvâ: iddia		dülgerlik: yapı ustalığı
def'aten: birden bire, âni		düstur: kural, kanun, prensip
defter-i a'mâl: amel defteri		düstur-u esas: temel kanun, anayasa
dehşetli: korkunç, ürkütücü		düstur-u faaliyet: faaliyet prensibi, kuralı
delâil: deliller, işaretler		düstur-u hareket: hareket etme kanunu, kuralı
delâil-i nübüvvet: peygamberlik delilleri		düstur-u umumîye: genel düstur, kural
delâlet: delil olma, işaret etme		düşmanâne: düşmanca
delâlet etmek: delil olmak, işaret etmek		
dellâl: davetçi, ilân edici,		

E

ebed: sonu olmayan, sonsuzluk (bk. e-b-d)
ebeden: sonsuza kadar
ebedî: sonu olmayan, sonsuz
ebleh: ahmak; geri zekâlı
ecel: ölüm vakti
echeliyet: son derece cahillik
ecram: gök cisimleri, yıldızlar
ecrâm-ı semâviye: gök cisimleri
ecza: kısımlar, parçalar
eczahane-i kübrâ: büyük
eczane
eczahane-i kübrâ-yı âlem: büyük bir eczane olan âlem, kâinat
edîp: edebiyatçı
ednâ: en aşağı, basit, küçük
edviye: devâlar, ilâçlar
ef'âl: fiiller, işler
ef'âl-i ihtiyariye ve içtimâiye: hür iradeye ve sosyal hayatı dair fiiller (bk. f-a-l; h-y-r; c-m-a)
ef'âl-i Rabbâniye: Allah'ın kendi zâtına mahsus ve Rabîsminin tecellisi olan fiilleri, terbiye edici olan Allah'a ait fiiller, işler
efkâr: fikirler, düşünceler
efkâr-ı siyasiye: siyasi fikirler
efrad: fertler, bireyler
ehadiyet: Allah'ın her bir varlıkta görünen birlik tecellisi, Allah'ın birliğinin herbir varlıkta ayrı ayrı tecelli etmesi (bk. v-h-d)
ehemmiyet: değer, önem
ehemmiyetli: önemli
ehemmiyetsiz: öünsüz
ehl-i akıl: akıl sahipleri

ehl-i dalâlet: doğru ve hak yoldan sapanlar, inançsız kimseler
ehl-i dikkat: dikkat sahipleri
ehl-i fikir: düşünenler (bk. f-k-r)
ehl-i iman: Allah'a ve iman esaslarına inanan kimseler, mü'minler, Allah'a inananlar, ehl-i inkâr: inançsız kimseler
ehl-i keşif ve keramet: Allah'ın bir ikramı olarak, olağanüstü hal ve hareketlerin kendilerinde görüldüğü velî zâtlar ve mânevîyat âlemlerinde iman hakikatlerini gözleme yeteneğine sahip insanlar, veliler
ehl-i küfür: inkârcılar, inançsızlar, kâfirler
ehl-i marifet: Allah'ı bilme ve tanıma lütfuna eren kimseler
ehl-i tahkik: gerçeği delilleriyle bilen âlimler
ehl-i velâyet: velî kollar, Allah dostları
ekalliyet: azınlık
ekmel: en mükemmel
ekser: çok, çoğuluk, pek çok
ekseriyet-i mutlaka: büyük çoğuluk
Elhamdû lillâh: Allah'a hamd olsun
Elhamdû lillâhi alâ nimeti'l-îman: iman nimeti için Allah'a hamd olsun
elhasıl: özetle, sonuç olarak, kısaca, özet olarak
emare: belirti, işaret
emir tahtına: emir altına
emirber nefer: emre hazır asker
emr-i Rabbânî: herşeyi terbiye

edip idaresi ve tasarrufu altında bulunduran Allah'ın emri
emsal: benzer, benzerler, örnekler (bk. m-s-l)
emsâlsiz: benzersiz, eşsiz
enâniyet: benlik, gurur
enbiya: nebiler, peygamberler
endişe-i istikbal: gelecek endişesi
envâ: neviler, türler, çeşitler
envâ-i ehl-i şirk: Allah'a ortak koşanların çeşitleri
envâr: nurlar, ışıklar
enzâr-ı halk: halkın dikkati, bakışı (bk. n-ż-r; h-l-k)
erkân: rükünler, esaslar, temel unsurlar
erkân-ı âlem: maddî âlemin temel unsurları
erkân-ı imaniye: imanın esasları, şartları
ervâh-ı tayyibe: temiz ve iyi ruhlar
erzak: rızıklar, yenilecek ve içilecek şeyler (bk. r-z-k)
esaslı: köklü
esbab: sebepler (bk. s-b-b)
esbab-ı âlem: bu âlemdeki sebepler
esbab-ı maddiye: maddî sebepler
esbab-ı tabiiye: tabîî, doğal sebepler
esbabperest: sebeplere tapan
esbap-perest: Allah'ı unutup sebeplere haddinden fazla değer veren (bk. s-b-b)
eser-i san'at: sanat eseri
eser-i tereddüt: tereddüt eseri, kararsızlık belirtisi

esfel-i sâfilîn: aşağıların en aşağısı
 esmâ: isimler, Allah'ın isimleri
 Esmâ-i Hüsnâ: Allah'ın en güzel isimleri
 esmâ-i İlâhiye: Allah'ın isimleri
 esrar: sırlar, incelikler, gizemler
 eşcar: ağaçlar
 eşhas: şahıslar, kişiler
 eşya: şeyler, varlıklar

eşya-yı âhar: diğer varlıklar
 et'ime: yiyecekler
 evhâm: vehimler, kuruntular
 evliya: veliler, Allah dostları
 evliya-yı azîme: büyük veliler
 evride: toplardamarlar
 evsâf-ı cemâl ve celâl ve kemâl: güzellik, haşmet ve mükemmellik bildiren sıfatlar; cemâl, celâl ve kemâl sıfatları (bk. v-ş-f; c-m-l; c-l-l; k-m-l)

evvelâ: ilk önce, birinci olarak
 evvelce: daha önce
 ezcümle: örneğin
 ezel: başlangıcı olmayan, sonsuzluk (bk. e-z-l)
 ezelî: varlığının başlangıcı olmayan, sonsuz (bk. e-z-l)
 ezvâk: zevkler, lezzetler

F

fa'al: dilediği şeyi dileği gibi ve mükemmel bir şekilde devamlı yapan
 faal: çalışkan, hareketli
 faaliyet-i daime: sürekli, devamlı olan faaliyet
 faaliyet-i müstevliye: her tarafı istila eden, kaplayan faaliyet
 Fahr-i Âlem: bütün varlık âleminin kendisiyle övündüğü Peygamberimiz (a.s.m.)
 fail: işi yapan, özne
 fâil-i Ferd-i Samed: Kendisinin hiçbir şeye muhtaç olmadığı fakat her şeyin Kendisine muhtaç olduğu ve her şeyi tek başına yapan Allah
 Fâil-i Kadîr: her şeye gücü yeten, kudret sahibi olan fâil, Allah
 Fâil-i Muhtâr: kendi iradesiyle faaliyyette bulunan, istedığını yapan Allah
 fakt: fakirlik, ihtiyaç hali
 fâni: geçici, ölümlü
 faraza: varsayılmış
 farika: ayırcı özellik; birbirine benzememe özelliği
 farz: var sayma
 farz etmek: varsaymak

farz-ı muhal: varsayılmış
 fasıl: kısım
 fasl: mevsim
 fâtır: varlıkları eşsiz ve benzersiz olarak yaratılan Fâtır-ı Zülcelâl: sonsuz haşmet ve yükseliş sahibi olan ve herşeyi harika, üstün san'atiyla yaratılan Allah (bk. f-ş-r; zü; c-l-l)
 Fatiha-i şerife: Fatiha Sûresi
 fazilet: değer ve üstünlük
 fehm: anlayış, kavrayış
 fehmetmek: anlamak
 fen: bilim
 fennen: bilimsel olarak
 fenn-i askeriye: askerlik bilimi
 fenn-i elektrik: elektrik bilimi
 fenn-i iaşe: geçim bilimi
 fenn-i kimya: kimya bilimi
 fenn-i makine: makine bilimi
 fenn-i rızık: yiyecek ve içecek bilimi, aşçılık
 fenn-i ticaret: ticaret bilimi
 fenn-i ziraat: tarım bilimi
 ferâset: çabuk sezme ve anlama kabiliyeti
 ferd: kişi

ferd-i hayvânî: her bir hayvan
 ferman: buyruk, emir
 ferman etmek: buyurmak, emretmek
 fermân-ı kudsî: kutsal buyruk (bk. k-d-s)
 ferman-ı Rahmân: Rahmân olan Allah'ın buyruğu
 ferş: yer
 fesâhat: dilin doğru, düzgün, açık ve akıcı şekilde kullanılması
 festemi': dinle!
fesübâne men tehâyyere fi sun'ihi'l-ukul: her türlü eksiklikten yecedir o Zat ki, işleri karşısında akıllar hayrete düşer (bk. s-b-h)
 feth: açma
 fethetmek: açmak
 fetret: iki peygamber arasında peygamberlerin geçen dönem, İlâhî vahyin kesildiği dönem
 fevkâlâde: olağanüstü, çok güzel
 fevkâlhad: olağanüstü
 fevkinde: üzerinde
 feyiz: bereket, bolluk
 feyizdar: feyizli, bereketli

feyizli: bereketli
feylesof: filozof, felsefeci
feyz: ihsan, bolluk, bereket, mânevî gıda
feyz-i imanî: imanın bereketi
feza: uzay
feza-yı âlem: uzay (bk. a-l-m)
feza-yı kâinat: uzay (bk. k-v-n)
fıkra: kısım, bölüm, parça,
firka: tümen
fitrat: yaratılış, mizaç
fitrat-ı İlâhiye: İlâhi fitrat,

yaratılış kanunları (bk. f-t-r; e-l-h)
fitrî: doğal, yaratılıştan gelen
fitrî şeriat: Allah'ın yaratılışa ait koyduğu kanunlar (bk. f-t-r; ş-r-a)
fîrîste: özet, içerik, indeks, katalog, içindikiler bölümü
fîrîste-i san'at-ı Rabbâniye: herşeyin Rabbi olan Allah'ın sanatlı bir şekilde yarattığı varlıkların özeti ve listesi
fiilen: fiil ve davranışla
fîkr-i küfrî: Allah'ın varlığını

inkâr etme düşüncesi,
fîkr-i tabiat: her şeyi tabiatın yarattığını kabul eden düşünce
firavunlaşmak: kendisini Firavun gibi ilah seviyesine çıkaracak derecede büyük görme
forma: özel işaretli giysi
furkan-ı cismânî: cisim haline gelmiş, hakkı batıdan ayıran Kur'ân gibi Allah'ı tanıttıran kâinat kitabı
fütuhat: fetihler, zaferler

G

gabî: anlayışı kit, zekâsı az
gafil: duyarsız, sorumsuz, âhiretten ve Allah'ın emir ve yasaklarından habersiz davranışan kimse
galebe: üstün gelme
gaibâne: görmeyerek, gaybî olarak
galat-ı his: duyguya yanlışması
galebe: galip gelme
galebe çalan: üstün gelen
galiz: çırkin, kaba
garabet: gariplik, hayret vericilik

garb: batı
Gavs-ı Âzam: Abdülkadir-i Geylânî (k.s.)
gaybî: bilinmeyen, gayb âlemine ait
gayb-bîn: gaybı gören, görünmeyen âlemden haber veren
gaybiyâne: gaybı görür, görünmeyeni bilir bir şekilde
gaye-i fitrat: yaratılış amacı
gayet: çok, son derece
gaybî: bilinmeyen, gayb âlemine ait, görünmeyen
gayet: son derece

gazab: öfke, hiddet
gazât-ı muzırра: zararlı gazlar
gayr-ı kabil: imkânsız
gayr-ı mâkul: akla aykırı
gemi-i Cebbar: herşeyi kudretine boyun eğdirenen Allah'ın gemisi (bk. c-b-r)
güldeste-i marifet: Allah'ı tanıma ve imanın meydana getirdiği bilgilerden derlenmiş gül destesi
güya: sanki
güz: sonbahar

H

Habib-i Rabbü'l-Âlemîn: Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın sevgilisi, Hz. Muhammed

Habib-i Rahmânî: sonsuz şefkat ve merhamet sahibi olan Allah'ın sevgili kulu; Hz. Muhammed (a.s.m.)

Habibullah: Allah'ın en sevdiği kul olan Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (a.s.m.)

hâcât: ihtiyaçlar

hacet: ihtiyaç

had ve hesaba gelmemek: sonsuz ve sınırsız olmak

hâdis: sonradan var olan, sonradan yaratılan

hâdisât-ı cevviye: gökyüzündeki olaylar

hâdisat-ı kevniye: kâinat ve yaratılışla ilgili olaylar

hâdise-i acîbe-i cevviye: gök boşluğunundaki şaşırtıcı olay, hâdise

hadsiz: sınırsız, sayısız

hafîz: daima koruyan

Hâfîz-i Zülcelâl: sonsuz haşmet ve yücelik sahibi, olmakla beraber büyük küçük herşeyi kaydedip koruyan Allah

haffîyet: Allah'ın herşeyi koruyup saklaması

hak: doğru, gerçek (bk. ھ-ک-ڪ)

hâkezâ: bunun gibi

hakaik: gerçekler, doğrular, hakikatlar, esaslar (bk. ھ-ک-ڪ)

hakaik-i imaniye: iman hakikatleri, gerçekleri

hakaik-ı İslâmiye: İslâmın gerçekleri, esasları

hakaik-i kudsiye: mukaddes, yüce hakikatler

hakaik-i Kur'âniye: Kur'ân'ın

hakikatleri, gerçekleri ve doğruları

Hakem: herbir şey hakkında külli hükm veren ve onların hangi keyfiyetle olacağına hükmeden Allah

Hakem-i Zülcelâl: herbir şey nasıl olacağsa onun keyfiyeti hakkında genel hükmü veren sonsuz haşmet sahibi Allah

hâkezâ: bunun gibi

hakikat: gerçeklik, gerçek, doğru, asıl, esas, (bk. ھ-ک-ڪ)

hakikatbîn: hakikati gören

hakikaten: gerçekten

hakikat-i hariciye: gözle görülebilen gerçek

hakikat-ı kudsiye: kutsal gerçek

hakikat-i teavün: yardımlaşma gerçeği

hakikat-i meslek: takip edilen bir yöntemin gerçek yönü

hakikat-i vahy: vahyin gerçekliği

hakikatli: gerçek

hakikatmedar: hakikat kaynağı

hakikatperestâne: hakkı ve hakikati severek

hakiksiz: gerçek olmayan, asılsız, bir gerçeğe dayanmayan

hakîkî: asıl, gerçek, doğru (bk. ھ-ک-ڪ)

hâkim: hükmeden, idareci, yöneten, idaresi altında tutan, hüküm koyan (bk. ھ-ک-ڪ)

Hakîm: herşeyi, her işini hikmetle ve belli bir sebeple yapan Allah; hikmet sahibi; herşeyi hikmetle, belirli gayelere yönelik olarak, mânlâlı, faydalı ve tam yerli yerinde yapan (bk. ھ-ک-ڪ)

hâkimâne: hikmetli biçimde, hikmetle, bir maksat ve gaye yönelik bir şekilde, herşeyin belirli gayelere yönelik olarak, mânlâlı, faydalı ve tam yerli yerinde olmasıyla

hâkîmâne: herşeyi hükmü altında tutan, herşeye galip olan Allah'ın herşeye hükmetmesiyle

hâkim-i âdil: adalet ile iş gören hukmedici; adaletli hukum verici

Hakîm-i Ezelî: her işini hikmetle yapan ve varlığının başlangıcı olmayıp zamanla sınırlı olmayan Allah

Hâkim-i Hakem-i Hakîm-i Zülcelâli ve'l-Cemal: herşeyin hâkimi, her varlığın külli hükmünü veren, her şeyi hikmetle ve yerli yerinde yatan, sonsuz büyülüklük ve güzellik sahibi

hâkim-i mutlak: herşey üzerinde sınırsız egemenlik sahibi olan

Hâkim-i Mutlak: sınırsız egemenlik sahibi olan Allah (bk. ھ-ک-ڻ; ٿ-ل-ڪ)

Hakîm-i Mutlak: herşeyi belirli gayelere yönelik olarak, mânlâlı, faydalı ve tam yerli yerinde yatan sınırsız hikmet sahibi Allah, sınırsız hikmet sahibi olan Allah (bk. ھ-ک-ڻ; ٿ-ل-ڪ)

Hakîm-i Müdebber: ilmiyle herşeyin sonunu görüp idare eden, ona göre hikmetle iş yapan Allah

Hakîm-i Zülcelâl: sonsuz haşmet, yücelik ve heybet sahibi ve herşeyi hikmetle yapan Allah (bk. ھ-ک-ڻ; ڙ-ل-ڻ)

hakîmâne: hikmetle, bir maksat ve gayeye yönelik bir şekilde, mânâlı ve tam yerli yerinde	hâli: uzak, tenha, boş, ıssız	hariç: dışında, dış
hâkimiyet: egemenlik, hükümlânlık, hükmü ve idaresi altına alma	halîçe: kilim, halî	harika-i san'at-ı Hâlikane: Yaratıcının san'at harikası (bk. ş-n-a; ھ-l-ک)
hâkimiyet-i mutlaka: sınırsız ve tam bir egemenlik	halife: Müslümanların dinî reisi	harp: savaş
hakîmîyet-i nuraniye: nurlu hakîmîyet, egemenlik	halita: karışık halde olan, karışık	has: özel
hâkimiyet-i umumiye: genel hakîmîyet, hükümlânlık, egemenlik	halk ve idare: varlıklar yaratma ve idare etme	hasâret: zarar, kayıp
hakkalyakin: bizzat yaşamak suretiyle, kuşkuya yer bırakmayacak şekilde kesin bilme, bizzat yaşıanarak elde edilen kesinlik	halka-i kübrâ: büyük halka (bk. k-b-r)	hasene: sevap
hakkaniyet: hak oluş, doğruluk, gerçekçilik	halka-i zikr: zikir halkası	hâsıl olmak: meydana gelmek
hakk-ı hayat: yaşama hakkı halâvet: tatlılık, hoşluk	Hallâk: çokça ve sürekli olarak yaratan Allah	hâsiyet: özellik, hususiyet
hakperestâne: hakkı üstün tutarak	hallâkiyet: yaratıcılık	haslet: huy, özellik, karakter
halk: yaratma	halletmek: çözmek, deşifre etmek	hassa: özellik
halk eden: yaratın	halolmak: çözümlenmek	hassâse: hissetme duygusu
halk etmek: yaratmak (bk. ھ-l-ک)	hamd ü senâ: şükretme ve övme	hassasiyet: duyarlılık
Hâlik: yaratıcı, herşeyi yaratan Allah	hâme-i zerrîn-i kudret: kudretin altın kalemi (bk. ڪ-d-r)	hâşâ: asla öyle değil
Hâlik-ı Adl u Hakîm: herşeyi adaletle ve hikmetle yaratan Allah	hâmîz-ı karbon: karbondioksit	hâşâ ve kellâ: asla ve asla, kesinlikle öyle değil
Hâlik-ı Hakîm: her varlığı sayısız hikmetlerle yaratan Allah	hâmi: koruyucu	haşir: öldükten sonra âhiret âleminde tekrar diriltilip Allah'ın huzurunda toplanma,
Hâlik-ı Kâinat: evreni ve içindeki bütün varlıkları, herşeyi yaratan Allah	hane-i devvar: devamlı dönen ev	haşırsızlık: yeniden dirilmenin olmaması
Hâlik-ı Rahîm: herbir varlığa rahmet ve tecellisi olan ve herşeyi yaratan Allah	hangâh: büyük tekke	haşîye: dipnot, açıklayıcı not
hâlikîyet: yaratıcılık	harâb-ı arz: yeryüzünün yıkılışı	haşmet: heybet, görkem
Hâlik-ı Zîşan: şan sahibi, her şeyin yaratıcısı Allah	harap olmak: yıkılmak	haşmet-i Rububiyet: Allah'ın bütün varlık âlemini kuşatan terbiye ve idareciliğinin haşmeti, görkemi
	hararet: ısı, sıcaklık	haşmet-i saltanat: saltanatın haşmeti, görkemi (bk. s-l-ť)
	hararet-i gariziye: doğal ısı, vücut ısısı	haşmet-i saltanat-ı mânevîye: mânevî hükümlânlığının azameti, büyülüğu
	harekât: hareketler	haşmet-i sultan: sultanın, egemenliğinin haşmeti, görkemi (bk. s-l-ť)
	hareket-i devriye: dairesel hareket	haşmet-i sultânâne: haşmetli ve görkemli bir şekilde
	hareket-i seneviye: senelik hareket	haşmetli: görkemli, heybetli
	harf-i Rahmânî: rahmet ve merhameti sonsuz olan Allah'tan gelen ve Ona ait harf	haşr: yeniden diriliş; insanların öldükten sonra tekrar diriltilip Allah'ın huzurunda toplanması
	haricî: dışa ait	Haşr-i Âzam: öldükten sonra
	haric-i daire-i akliye: akıl dairesinin dışında	
	haricinde: dışında	

âhirette tekrar diriltilip Allah'ın huzurunda toplanma	hazinesi	mânâlı, faydalı ve tam yerli yerinde olması, Allah'ın gözettiği fayda ve gaye (bk. ھ-k-m; e-l-h)
hat: çizgi, yazı	hazine-i Rabbâniye: herbir varlığa yaratılış gayelerine ulaşmaları için muhtaç olduğu şeyleri veren, onları terbiye edip idaresi ve hâkimiyeti altında bulunduran Allah'ın hazinesi	hikmet-i insaniye: insan aklının ürünü olan fen ve felsefe ilmi
hâtime: son	hazine-i rahmet: Allah'ın rahmet hazinesi	hikmet-i Rabbânî: kâinatın Rabbi tarafından herşeyin belirli gayelere yönelik olarak anlamlı, faydalı ve tam yerli yerinde yaratılması (bk. ھ-k-m; r-b-b)
havaî: gaz halinde	imdat: yardım	hikmetli: belli bir amaç ve hedefe yönelik olma, yerli yerinde, anlamlı ve bir gayeye yönelik olarak, ilim ve yüksek bilgi sahibi
havale edilmek: gönderilmek, bırakılmak	hedâyâ: hediyeler	hikmet-medar: hikmetli, hikmet dolu
havale etmek: bir işi başka birine bırakma, göndermek	Hel min mezîd: Daha fazla yok mu? Daha olmayacak mı?	hikmetperverâne: hikmetli bir şekilde, hikmetli yapmayı pek sever bir şekilde
havârik-ı fitrat: yaratılış harikaları (bk. f-ṭ-r)	helâket: mahvolma, yok oluş	hilâf: ayrılık, terslik
havas: büyük zâtlar	hercümerc: karma karışıklık	hilâf-ı hakikat: gerçeğe aykırı
hayâlât: hayaller	heyet: yapı, şekil, suret, görünüm	hilâl: ay; yay şeklinde görülen ay
hayat-ı beşeriye: insan hayatı	heyet-i mecmua: genel yapı, bütün, bir şeyin tamamı, bütünü, birşeyin geneli, (bk. c-m-a)	hilkat: yaratılış
hayat-ı içtimaiye: toplum hayatı, sosyal hayat	hezeyan: boş söz, saçmalama	hilkat-ı arz: yeryüzünün yaratılışı (bk. ھ-l-ک)
hayat-ı içtimaiye ve siyasiye: sosyal ve siyasi hayat	hezeyancı: boş söz söyleyen, saçmalayan	hilkat-i kâinat: kâinatın, evrenin yaratılışı
hayat-ı siyasiye: siyasî hayat	hîyanet: hainlik, ihanet	himaye: koruma
hayat-ı şahsiye: şahsî, özel hayat	hicret: göç	himayet: himaye etme, koruma
hayatperverâne: hayatı besler tarzda	hiddet: öfke	hissedar: pay sahibi
hayattar: canlı (bk. ھ-y-y)	hidemât: hizmetler	hitab: konuşma
hayattârâne: canlı olarak, canlı bir şekilde	hikmet: felsefe ilmi	hizmetkâr: hizmetçi
hayret-engiz: hayret verici	hikmet: fayda, gaye, neden, espri, herşeyin belirli gayelere yönelik olarak, mânâlı, faydalı ve tam yerli yerinde olması, ilim, yüksek bilgi, faydalı, anlamlı, bir gayeye yönelik olarak ve tam yerli yerinde (bk. ھ-k-m)	hubub: tohum
hayretkârâne: hayret ederek	hikmet-i âmme-i kâinat: bütün kâinatta geçerli olan hikmet	hudûs: sonradan meydana gelme, yok iken varlık kazanma
haysiyet: itibar, özellik	hikmet-i hilkat: yaratılış hikmeti ve gayesi (bk. ھ-k-m; ھ-l-ک)	hudut: sınır
haysiyetle: özellikleyle	hikmet-i İlâhiye: İlâhî hikmet; Allah'ın hikmeti; herşeyin belirli gayelere yönelik olarak,	hudutsuz: sınırsız
hayvânât: hayvanlar (bk. ھ-y-y)		hukuk: haklar
hayvânî: hayvansal		hukuk-u hayat: hayat boyu
hayvaniyet: hayvanlık		
hazır ve nazır: bizzat bulunan ve gören (bk. n-ż-r)		
hâzırâne: hazırlcasına		
hazin: hüzün veren, acıklı		
hazine-i gayb: görünmeyen âlemdeki hazine		
hazine-i gaybiye-i rahmet: Allah'ın görünmeyen rahmet		

sahip olunan haklar	hutbe-i şirin: güzel, tatlı hutbe (bk. h-ť-b)	Hüdâ: Allah
hulûl: girme, içeri sızma		hükema: filozoflar, felsefeciler
hums: beşte bir		hükema-i İslâmiye: Müslüman felsefe âlimleri, filozofları
hurafe: delile dayanmayan saçma inanış		hükema-i mü'minîn: Müslüman âlimler, iman etmiş ilim adamları
hurafecilik: gerçekle bağdaşmayan iddiâlarda bulunma		hükümfermâ: hüküm süren
huruf: harfler		hükümran: hükümeden, hüküm sahibi
hurufat: harfler		hülâsa: esas, öz, özet
huruf-u Kur'âniye: Kur'ân'ın harfleri		hülâsa-i mezhep: takip edilen metodun belirgin özellikleri
husul: meydana gelme, ortaya çıkma		hüsнü hilkat: yaratılış güzelliği (bk. h-s-n; h-l-k)
hususan: bilhassa, , özellikle		hüsün: güzellik
hususî: özel		hüviyet: kimlik, şahsiyet, kişilik
hususiyet: özellik		

İ

iâşe: besleme, yedirip içirme	gerekmek	ihata: içine alma, kuşatma, kapsam, kapsama,
ibâd: kollar	i'câz: mu'cize oluş	ihatalı: kuşatıcı, kapsamlı
ibâdât: ibadetler	i'câz-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın mu'cize oluşu	ihbar: haber verme
ibaret: meydana gelen, oluşan	icmâ: fikir birliği, birleşme	ihbar etmek: haber vermek
ibdâ: eşsiz yaratma; Cenâb-ı Hakkın âletsiz, maddesiz, zamansız, mekânsız yaratması, benzersiz güzellikte yaratma	icmal: kısaca, özet olarak	ihbarat: haber vermeler
icabet etmek: cevap vermek	icmâlen: kısaca, özet olarak	ihbar-ı gaybî: gayb âleminden haber vermek
icad: var etme, yaratma (bk. v-c-d)	icra etmek: yerine getirmek	ihdas: yaratma, meydana getirme
icad etmek: vücut vermek, yoktan yaratmak, var etmek, yapmak	içitma: toplanma, bir araya gelme	ihdas etmek: meydana getirmek, yaratmak, ortaya koymak
icad vermek: yaratma özelliğini vermek, var etme özelliği vermek	idame etmek: devam etmek, devam ettirmek	ihlâs: ibadet ve davranışlarda sadece Allah rızasını gözetme; samimiyet
icad-ı eşya: varlıkların yaratılması	idam-ı ebedî: sonsuz yok oluş	ihsan: lütuf, bağış, ikram (bk. h-s-n)
icap etmek: gerekli olmak,	iddiha: kapsayıcılık, kapsama	ihsan'at-ı Rahmâniye: rahmet eserleri bütün varlık âlemini kuşatan Allah'ın ihsan ve

ikramları (bk. ھ-s-n; r-ھ-m)	iktidar: güç, kuvvet, kudret (bk. ڪ-d-r)	imtizâc-ı kimyevî: kimyasal bileşim
ihsanperver: bağısta bulunmayı pek seven	iktifa: yetinme	imtizaç: karmaşma, birleşme
ihsas etmek: hissettirmek	iktifa etmek: yetinmek	in'am: nimet verme, nimetlendirme
ihtar: hatırlatma, uyarı	iktisat: tutumluluk, savurganlık yapmama, israf etmemek	inâyet: Allah'tan gelen yardım, ihsan, iyilik, bütün yararların, hikmetlerin ve faydaların kaynağı olan düzen
ihtar etmek: hatırlatmak	iktiza eden: gerektiren	inbisat: genişleme, yayılma
ihtilâf: anlaşmazlık, uyuşmazlık	iktiza etme: gerektirme	infial: fiilden etkilenme, bir tesirin gücü altında hareket etme (bk. f-a-l)
ihtilâl: karışıklık	iktiza etmek: gerektirmek	infrad: tek başına olma
ihtilât: karışıklık	ilâ âhir-i âyet: âyetin sonuna kadar (bk. e-ھ-r)	inkâr etme: yok sayma, reddetme
ihtimâlât: ihtimaller	i'lâm etmek: bildirme, duyurma	inkâr etmek: kabul etmemek, inanmamak, reddetmek
ihtirâ etmek: yeni bir şey meydana getirme	ilânat: ilânlar, duyurular	inkâr-ı ulûhiyet: Cenâb-ı Allah'ı inkâr fikri
ihtirak: yanma	ilham: Allah tarafından insanın kalbine indirilen mânâ	inkılâb: değişim, dönüşüm
ihtiram: hürmet etme, saygı gösterme	ilhâmî: ilham ile elde edilen; ilham ile ulaşılan	inkılâb etmek: dönüşmek
ihtisar: kısaltma, özetleme	ilmelyakin: ilmî ve sağlam delillere dayanarak, kuşkuya yer bırakmayacak şekilde kesin olarak bilme	inkılâbat-ı dahiliye: iç hareketler, değişimler
ihtışam: haşmetlilik, heybetlilik, görkem	ilm-i belâğat: belâğat ilmi	inkılâp: değişme, dönüşme, büyük değişim, dönüşüm
ihtiyar: dileme, seçim gücü	ilm-i kelâm: kelâm ilmi; iman hakikatlerini ispat eden ve açıklayan bilim dalı	inkılâp etmek: dönüşmek
ihtiyar etmek: seçmek, tercih etmek	iman: Allah'a inanma	inkışam etmek: bölünmek, kısımlara ayrılmak
ihtiyârı: irade ile ilgili, tercih ve istekle, tercihe bağlı, iradeyle yapılan	iman-ı billâh: Allah'a iman	inkyâd: boyun eğme, itaat etme
ihtiyarkârâne: en iyisini seçerek	imdat: yardım	inkişaf: açığa çıkma, açılma, gelişme
ihtiyarsızı: irade ve tercih kabiliyeti olmayan	imdat etmek: yardım etmek	inkişaf etmek: meydana çıkmak
ihtiyat: önlem alma, tedbirli hareket etme	imha: yok etme	ins: insan, insanlar
ihtiyatî: tedbirli, yedek	imha etmek: yok etmek	insafsız: vicdansız
ihtiyatkârâne: önlem alarak, tedbirli hareket ederek	imkân: olabilirlik, varlığı ile yokluğu eşit olan ve varlığı Allah'ın var etmesine bağlı olan	inşa: vücuda getirme, yaratma, bina etme, yapma
ihtizâz: titreşim, sarsıntı	imkânat: imkânlar, ihtimaller, olasılıklar, olabilirlikler; varlığı ile yokluğu imkân dahilinde olanlar	inşad: şiir şeklinde okuma
ihya: hayat verme, diriltme	imtinâ: imkânsızlık	intihâ: son, netice
ihya etmek: diriltmek, hayat vermek	imtinan: çok sevilen ve beğenilen bir şeye nail olmak	intisap: bağlantı, bağlanma
ihzar: hazırlama	imtiyaz: ayrıcalık, farklılık	
ihzar etmek: hazırlamak		
ikâme etmek: yerine koymak		
ikram: bağış, ihsan		
iktida etmek: uymak		

intişar: yayılma		istifade etmek: faydalananmak, yararlanmak
intizam: tertip, düzen, düzenlilik, disiplin (bk. n-ż-m)		istifham-ı inkârî: bir şeyin öyle olmayacağı soru sorma şekliyle ifade etme; "Hiç böyle olur mu?"
intizamat: intizamlar, düzenlilikler düzenler, dengeler (bk. n-ż-m)		istiğnâ-yı mutlak: sınırsız zenginlik, hiçbir şeye muhtaç olmama
intizam-ı ekmel: çok mükemmel düzen, tertip, en mükemmel düzen (bk. n-ż-m; k-m-l)		istihdam: çalışma, kullanma, görevlendirme
intizamlı: düzenli, tertipli		istihdam etmek: çalıştmak
intizamsız: düzensiz (bk. n-ż-m)		istihdam-ı Rahmânî: rahmet ve merhameti sonsuz olan Allah'ın çalıştırması, hizmet ettirmesi
iptida: başlangıç		istihraç etmek: çıkarmak
irade: dileme, tercih, isteme, seçme gücü		istikamet: doğruluk, doğru yön
irade etmek: istemek, dilemek		istikametli: doğru yolda olan
iradesiz: tercih ve dileme özelliği olmayan		istiklâl: bağımsızlık
ırâz etmek: yüz çevirmek, başka tarafa dönmek		istiklâliyet: bağımsızlık
ırşadgâh: doğru yolu gösterme yeri		istiklâliyet-i mutlaka: kesin ve sınırsız bağımsızlık
irtibat: bağ, ilişki		istilâ: işgal, kaplama
irtikâp etmek: yapmak, işlemek		istilâ etmek: işgal altına almak, kuşatmak, kapsamak, içine almak
îsal: ulaştırma, eriştirme		istilzam: gerektirme
ism-i Adl: Allah'ın sonsuz adalet sahibi olduğunu bildiren ismi		istilzam etmek: gerekliliğe kılmak, gerekliliğini görmek
ism-i Adl ve Hakem: Allah'ın haklıyı haksızdan ayırip her hakkı yerine getirdiğini ve herbir şey hakkında adaletle külli hükmü verdiğini bildiren isimleri		istimal: kullanma
İsm-i Âzam: Cenâb-ı Hakkın binbir isminden en büyük ve mânâca diğer isimleri kuşatmış olanı		istimal etmek: kullanmak
ism-i Cemîl: Allah'ın bütün güzelliklerin kaynağı ve sonsuz güzellik sahibi olduğunu ifade eden ismi		istimdat: yardım dileme
ism-i Hakem: herbir şey nasıl olacağsa, o şeyin keyfiyeti		istimdat etmek: yardım dilemek, yardım istemek
		istinad: dayanma, güvenme
		istinad etmek: dayanmak
		istinaden: dayanarak
		istinkâf: aciz kalmak, çekinmek
		istinsah: nûshasını çıkarma, çoğaltma
		istirahat: dinlenme, rahatlama
		ış'âl etmek: tutuşturmak

ış'âr etmek: bildirmek
ışârât: işaretler
ışârât-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın işaretleri
iş'âr-ı Samedânî: her şeyin Kendisine muhtaç olduğu, fakat Kendisi hiçbirşeye muhtaç olmayan Cenâb-ı Hakkın bildirmesi
îşmam etmek: hissettirmek
îştirak: ortak olma, ortaklık
îştiyak: arzu, istek
it'am: yedirme, doyurma
it'am etmek: yedirmek
itibarıyla: özellikleyle

itikad: inanç, inanma
itminan: inanma, tatmin olma
itminankârâne: tam inanarak
ittibâ: uyma, tâbi olma
ittifak: birleşme, birlik
ittifakla: birleşerek, fikir birliği ederek
ittihad etmek: birleşmek
ittiham: suçlama
ittihaz etmek: edinmek, kabul etmek, kabullenmek
ittisaf: vasıflanma
ittisafkârâne: güzel bir şekilde niteleyen ve tanıtan

izah: açıklama
izah eden: açıklayan
izah etmek: açıklamak
izale: giderme
izale etmek: ortadan kaldırmak, gidermek
iz'an-rübâ-yı kâinat: kâinatın herkese iman veren yüzü (bk. k-v-n)
izhar: ortaya çıkarma, açığa çıkarma, gösterme
izhar etmek: göstermek
izzet: itibar, yükselik, şeref

K

Kab-ı Kavseyn: Cenâb-ı Hakkâ en yakın olan makam; Peygamberimiz Miracda bu makamda bizzat Cenâb-ı Hak ile görüşmüştür
kâbil: mümkün, olabilir
kabil: kabiliyetli
kâbiliyet: yetenek
kabza-i tasarruf: emri altında bulundurma (bk. ş-r-f)
kader: Allah'ın meydana gelecek hâdiseleri olmadan önce bilmesi, takdir etmesi, plânlaması (bk. ķ-d-r)
kaderî: kaderle bağlantılı
kader-i İlâhî: İlâhi kader, Allah'ın kader kanunu, Allah'ın meydana gelecek hadiseleri olmadan önce takdir etmesi,

planlaması (bk. ķ-d-r; e-l-h)
kadîm: eski
kadîm: varlığının başlangıcı ve öncesi olmayan
kadîr: güç ve iktidar sahibi, herşeye gücü yeten, herşeyi yapabilen, güç ve kudret sahibi (bk. ķ-d-r)
Kadîr: herşeye gücü yeten, herşeyi yapabilen, sonsuz güç ve kudret sahibi Allah (bk. ķ-d-r)
kadîrâne: kudretli, güçlü bir şekilde, güç ve iktidar sahibi olarak
Kadîr-i Ezeli: herşeye gücü yeten, varlığının başlangıcı olmayıp zamanla sınırlı olmayan Allah

Kâdir-i Külli Şey: sınırsız güç ve kudret sahibi olan ve herşeye gücü yeten Allah, sonsuz kudret sahibi Allah
Kadîr-i Mutlak: herşeye gücü yeten, sınırsız güç, kuvvet ve kudret sahibi olan Allah (bk. ķ-d-r; t-l-k)
Kadîr-i Zülcelâl: kudreti herşeyi kuşatan, sonsuz haşmet ve yükselik sahibi olan Allah, herşeye gücü yeten, kudret sahibi Allah (bk. ķ-d-r; zü; c-l-l)
Kadîr-i Zulkemâl: kudreti herşeyi kuşatan, mükemmellik ve kusursuzluk sahibi Allah (bk. ķ-d-r; zü; k-m-l)
kadîriyet-i mutlaka: Cenâb-ı Hakkın gücünün sınırsız olarak her şeyde görünmesi

kâfi: yeterli	kâtib: yazan	kelâmullah: Allah'ın kelâmi
kaide: düstur, prensip, kural, temel	Kâtib: bütün varlıklarını bir kitap yazar gibi, mükemmel bir şekilde yaratan Allah, varlıklarını bir kitap gibi yazan Allah	kelimât: kelimeler, sözler
kaide-i mukarrere: kesinleşmiş kural	Kâtib-i Zülkemâl: bütün varlıklarını bir kitap yazar gibi, mükemmel ve kusursuz bir şekilde yaratan Allah	kelimat-ı Rabbâniye: Rab olan Allah'a ait kelimeler, sözler
kâinat: doğa, evren, yaratılmış hersey, bütün yaratılmışlar (bk. k-v-n)	kâtip: yazıcı, yazar	kelime-i Sûbhânî: Allah'ın her türlü noksantılıktan uzak olduğunu dile getiren kelime
Kâinat Sultanı: evrenin ve herşeyin yaratıcısı ve Sultanı Allah	kat'iyen: kesin olarak	kemâl: olgunluk, mükemmelilik, kusursuzluk
kal'a-i semaviye-i arziye: yeryüzünün sarsılmaz İlâhî kalesi; kendisine sığınanları her türlü şer ve şerli varlıklardan koruyan sarsılmaz semâvî kale	kat'iyet: kesinlik	kemâlât: mükemmelilikler, kusursuzluklar, mükemmel ve kusursuz özellikler
kalem-i kader: kader kalemi	katletmek: öldürmek	kemâlât-ı ilmiye: ilimdeki mükemmelilikler, ilmî olgunluklar
kalem-i kudret: Allah'ın kudret kalemi	katre: damla	kemâlât-ı insaniye: insanlara ait mükemmelilikler, olgunluklar
kamer: ay	Katre Risalesi: Mesnevî-i Nuriye adlı eserde yer almaktadır	kemâl-i acz ve inkıyad: tam anlamıyla âcizlik ve itaat etme (bk. k-m-l; a-c-z)
kanâdil-i nuriye: ışık veren kandiller	kavânîn-i âdetullah: Allah'ın kâinatta uyguladığı kanunlar	kemâl-i adalet: eksiksiz adalet
kanun-u İlâhî: Allah'ın koyduğu kanun (bk. ķ-n-n; e-l-h)	kavânîn-i icraat: kâinattaki, tabiatîkî İlâhî icraat ve faaliyet kanunları	kemâl-i cemâl: güzellikteki mükemmelilik
kanun-u mukarrare: yerleşmiş kanun (bk. ķ-n-n)	kavânîn-i ilmiye: bilimsel kanunlar	kemâl-i haşmet: mükemmel bir heybet (bk. k-m-l)
kanun-u padişahî: padişah kanunu	kavânîn-i itibariye: maddî varlığı olmayan kanunlar	kemâl-i hikmet: Allah'ın herşeyi eksiksiz bir hikmetle yapması, tam ve mükemmel hikmet (bk. k-m-l; ħ-k-m)
karn: asır	kavânîn-i ubûdiyet: kulluk kanunları (bk. ķ-n-n; a-b-d)	kemâl-i ihtiram: mükemmel, kusursuz bir saygı ve hürmet, tam ve mükemmel saygınlık
kaside: şiir, övgü şiiri, on beş beyitten az olmayan ve büyük bir şahsı övmek için yazılan şiir	kavîl: söz, kelâm	kemâl-i ilim: ilimdeki mükemmelilik, mükemmel bilgi
kaside-i Rabbâniye: birer kaside gibi yaratıcılarının terbiye ve idaresini öven her bir bitki ve hayvan	kavim: insan topluluğu, kabile	kemâl-i intizâm: mükemmel ve eksiksiz düzen, tam ve mükemmel düzen, mükemmel ve kusursuz bir düzen (bk. k-m-l; n-ż-m)
kasr: saray	kavlen: sözle	kemâl-i intizam ve hikmet: mükemmel düzen ve hikmet (bk. k-m-l; n-ż-m; ħ-k-m)
kast: amaç, hedef, isteyerek, belli bir amacı kastederek	kavl-i leyyin: yumuşak söz	kemâl-i kudret: Allah'ın kudretinin mükemmelliği
kastsız: amaçsız	kazan-ı Rahmânî: Rahmanî kazan	kemâl-i kudret-i İlâhiye: Allah'ın kudretinin mükemmelliği (bk.
kastî: bilerken ve isteyerek yapma	kehkeşan: samanyolu	
kat-ı nazar: görmezden gelme	kehribar: elektrik	
kat'î: kesin, kesin bir şekilde	kelâm: ifade, söz, konuşma	
	kelâm-ı İlâhî: Allah kelâmi, sözü	
	kelâm-ı tevhidî: Allah'ın birliğini ifade eden söz (bk. k-l-m; v-ħ-d)	

k-m-l; k-d-r; e-l-h)	keşfiyat: keşifler, mânevî âlemlerde bazı olayları ve hakikatleri görme	kubbe: yarımküre şeklinde olan çatı
kemâl-i merak: tam bir merak	keşif: gizli birşeyi açığa çıkarma	kubbe-i semâ: gökkubbe (bk. s-m-v)
kemâl-i mizân: mükemmel ölçü ve denge, tam ve kusursuz ölçü (bk. k-m-l; v-z-n)	keşmekeş: karışıklık	kubh-u mutlak: mutlak cirkinlik
kemâl-i muvazene: tam ve kusursuz ölçü, denge	keşşaf: keşf edici, açığa çırarıcı	kudret: güç, kuvvet, iktidar, Allah'ın bütün varlığı kuşatan güç ve iktidarı (bk. k-d-r)
kemâl-i rububiyet: Allah'ın herşeyi kuşatan kusursuz rablığı (bk. k-m-l; r-b-b)	kevser: Cennette bulunan bir havuz	kudret-i İlâhiye: Allah'ın güç ve kudreti
kemâl-i saltanat: saltanatın mükemmelliği, kusursuzluğu (bk. k-m-l; s-l-t)	keyfiyat: durumlar, özellikler	kudret-i Rabbâniye: herşeyi terbiye ve idare eden Allah'ın sonsuz kudreti (bk. k-d-r; r-b-b)
kemâl-i san'at: eksiksiz ve mükemmeli san'at, san'at mükemmelliği (bk. k-m-l; ş-n-a)	keyfiyet: nitelik, özellik, esas, durum, temel nitelik, oluşum	kudret-i Vâhid-i Ehad: bir olan ve birliği her bir şeye göre Allah'ın güz ve iktidarı (bk. k-d-r; v-h-d)
kemâl-i sûhûlet: tam bir kolaylık	kism-i âzam: büyük kısım	kudretli: güç ve iktidar sahibi
kemâl-i ziynet: kusursuz ve mükemmeli süs (bk. k-m-l; z-y-n)	kiyamet: dünyanın sonu, varlığın bozulup dağılması	kudsî: her türlü kusur ve noksandan uzak, mukaddes
kemâlât: mükemmellıklar	kiyasen: benzeterek, kiyaslayarak	kudsiyet: kusur ve noksandan uzak oluş, kutsallık
kerâmât: Allah'ın bir ikramı olarak, Onun sevgili kollarında görünen olağanüstü haller	kiymettar: kıymetli, değerli	Kumandan-ı Âzam: en büyük komutan, Allah
keramet: Allah'ın bir ikramı olarak, Onun sevgili kollarında görülen olağanüstü hal ve hareketler, Allah'ın ikramına ve lütfuna nail olmuş	kiymettarlık: kıymetlilik, değerlilik	kumistan: kumluk, çöl
keremkâr: cömert olan; ikramda bulunan	kîssa: ibretli hikâyé	Kur'ân-ı Azîm-ı Kâinat: büyük bir Kur'ân gibi ince ve derin mânâlar ifade eden kâinat
keremkârâne: cömertlik ve ikramda bulunarak	kifayet: yeterli	Kur'ân-ı Azîmüşşan: şan ve şerefi yüce olan Kur'ân
kerîmâne: lütufkâr ve cömert bir şekilde	kimyahane: kimya deneylerinin yapıldığı laboratuvar	Kur'ân-ı Hakîm: her âyet ve sûresinde sayısız hikmet ve faydalara bulunan Kur'ân
kerîm: ikram sahibi	kitabet: yazım (bk. k-t-b)	Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: açıklamalarıyla ve anlatımıyla benzerini yapmakta akılları âciz bırakan Kur'ân
Kerîm: sonsuz cömertlik ve ikram sahibi Allah	kitab-ı kâinat: kâinat kitabı; bir kitap gibi yazılmış bütün âlem (bk. k-t-b; k-v-n)	Kur'ân-ı Rabbânî: herbir varlığa yaratılış gayelerine ulaşmaları için muhtaç olduğu şeyleri veren, onları terbiye edip idaresi ve egemenliği altında bulunduran Allah'ın Kur'ân'ı; kâinat kitabı
kesb: kazanma	kitab-ı kebîr: büyük kitap, kâinat kitabı, kâinat	kuvâ: duygular, hisler
kesret: çokluk	kitab-ı kebîr-i kâinat: büyük bir kitabı andıran kâinat, büyük kâinat kitabı	kuvve: duyu
kesretli: çok sayıda, pek çok (bk. k-ş-r)	kitab-ı Rabbânî: Allah'ın bu âlemde hakimiyetini ve Rabliğini bir kitap gibi anlatan eseri, kâinat	
keşfetmek: gizli bir şeyi açığa çıkarmak	kitab-ı Sübhânî: her türlü eksiklikten sonsuz derecede yüce olan Allah'a ait kutsal kitap	
	kozmoğrafya: astronomi, gök bilimi	

kuvve-i mâneviye: mânevi güç, moral

kuvvet-i iman: iman gücü

kuvvet-i şahsiye: kişisel kuvvet

küfür: inkâr, inançsızlık, Allah'ın varlığını inkâr etme (bk. k-f-r)

külfet: güçlük, zorluk

külli: geniş, büyük, kapsamlı, kapsamlı tür, genel

külliyyet: bütünlük, kapsamlılık

küre-i arz: yerküre, dünya

küreyvat: kürecikler, hücreler, alyuvarlar ve akyuvarlar

küreyvât-ı beyzâ: akyuvarlar

küreyvât-ı hamrâ: alyuvarlar

küreyvât-ı hamrâ ve beyzâ: alyuvarlar ve akyuvarlar

kütle-i nâriye: yanar ve ışık

veren gök cisimi

kütüb-ü mukaddese: kutsal kitaplar—Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân-ı Kerim

kütüb-ü mukaddese-i semâviye: vahye dayanan kutsal kitaplar—Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân-ı Kerim

lâakal: en az

Lâ ilâhe illâ Hû: Allah'tan başka ilâh yoktur, Ondan başka ilâh yoktur

lâ şerîke lehû: Onun (Allah'ın) ortağı asla yoktur

lâtif: güzel, hoş

lem'a: parıltı

letâif: duygular, güzel ve hoş şeyler, lâtifeler; insanın mânevi yapısındaki ince duygular (bk. I-ṭ-f)

letâif-i maneviye: mânevî

duygular (bk. I-ṭ-f; a-n-y)

levâzîmât: gerekli olan şeyler

levn: renk

leyle-i Regaib: Regaip Kandili; Hicrî aylardan olan Recep ayının, ilk Cuma gecesi

libas: elbise

lisân: dil

lisân-ı hâl: hal dili, hâl ve durumun ifade edişi, hâl ve beden dili

lisân-ı hikmet: hikmet dili (bk.

ḥ-k-m)

lisân-ı kal: sözlü olarak ifade, söz ile anlatım, konuşma dili, sözlü ifade

lütufkâr: iyilik, ihsan ve ikramda bulunan

L

M

maadâ: Ondan başka, Onun dışında
 maatteessüf: ne yazık ki
 Mâbûd-u Bilhak: hakkıyla ibadete layık olan Allah
 Mâbûd-u Ezelî: varlığının başlangıcı olmayan ve ibadete layık olan Allah
 Mâbûd-u Mutlak: ibadete layık tek varlık olan Allah
 macun: karışım halinde ilaç
 madde-i iştial: yakıt
 maddiyun: materyalistler, herşeyi madde ile açıklamaya çalışanlar
 maden-i hakikat: gerçeklerin ve doğruların kaynağı
 maden-i terakkiyat: ilerleme kaynağı
 mâdud: sayılı, sınırlı
 mağlûp etme: yenme
 mahdut: sınırlı
 mahiyet: esas, özellik, nitelik
 mahlûk: varlık
 mahlûkat: yaratılmışlar, varlıklar
 Mahkeme-i Kübrâ: âhirette Allah'ın huzurunda kurulacak olan büyük mahkeme
 mahkûm-u mutlak: her yönyle mahkum olmak
 mahlûk: yaratılmış, yaratık
 mahlûkat: yaratıklar, yaratılmışlar (bk. ہ-l-ک)
 mahsuldar: verimli
 mahsur: sınırlanmış, sınırlı
 mahsus: has, özel
 mahşer-i acaip: hayret uyandırıcı olayların toplandığı yer
 mahşer-i acâip ve garaip:

şaşırıcı ve garip şeylerin toplandığı yer (bk. ھ-س-ر)
 mahv: yok olma
 mahv u ispat: yok olma ve var olma
 mahzen: depo
 mahz-i vahşet: tam bir ilkellik
 makam: mevki, derece
 makam-ı hürmet: hürmet, saygı makamı
 makam-ı kudsî: kutsal makam, derece
 makbul: kabul gören, geçerli
 makbuliyet: kabul edilmiş olma
 makasîd-i âliye: yüce maksatlar, gayeler
 makasîd-i İlâhiye: Allah'ın varlıkları yaratmasındaki maksatları, Allah'ın gözettiği yüce maksatlar, gayeler
 makasîd-i Rabbâniye: herşeyin Rabbi olan Allah'ın yüce maksatları, gayeleri
 mâkes: yansıtma yeri
 makine-i vücud: kâinatın küçük bir örneği olan vücut makinası
 maksat: amaç, gaye
 maksatsız: gayesiz, hedefsiz
 mâkul: akla uygun
 mâlik: sahip (bk. م-ل-ک)
 Mâlik:sahip; herşeyin gerçek sahibi olan Allah (bk. م-ل-ک)
 mâmum: bilinen (bk. ا-ل-م)
 mâmûmat: bilgi, bilgiler
 mânen: mânevî olarak
 mânevîyat: mânevî âleme ait olan şeyler, soyut gerçekler; fazilet ve ahlâk
 mâni: engel
 mânidar: mânlâlı, anlamlı

mânidarâne: anlamlı bir şekilde
 manzum: kâfiyeli ve ölçülü bir şekilde yazılan, vezinli, ölçülü, düzenli (bk. ن-ڙ-م)
 manzume-i şemsiye: güneş sistemi
 marifet: bilgi, Allah'ı bilme ve tanıma
 marifet-âşinâ: Allah'ı tanıma ve bilmeye alışmış
 marifet-i İlâhiye: Allah'ı bilme ve tanıma
 mârifet-i imaniye: imanî bilgi
 marifet-i Rabbâniye: Cenâb-ı Allah'ı tanıma ve bilme
 marifetullah: Allah'ı bilme ve tanıma
 masarif: masraflar, harcamalar, giderler
 masârifât: giderler
 masdar: kaynak
 maskara: gülünç, rezil
 maslahat: fayda, gaye, yarar
 maslahatkârâne: faydalı ve yararlı bir şekilde
 masnu: san'at eseri, san'at eseri varlık, sanatla yapılmış (bk. ش-ن-ا)
 masnuat: san'at eserleri, san'atla yaratılmış varlıklar, san'at eseri varlıklar (bk. ش-ن-ا)
 masnu-u vâhid: tek bir elden çıkışlı sanat eseri
 mâsum: günâhsız
 mâşallah: "Allah dilemiş ne güzel yaratmış", "Allah'ın istediği olur" anlamında hayret ve memnunluk ifade etmek için kullanılır
 matbah-i Rabbânî: Rabbanî mutfak
 matbû: tâbedilmiş, basılmış

mazhar: erişme, nail olma, sahip olma	sebebi	menşe: kaynak, asıl, kök
mazhar olan: erişen, sahip olan	medar-ı şeref: şeref sebebi, kaynağı	menfez: delik
mazhar olmak: erişmek, edinmek, elde etmek, üzerine almak,	medar-ı tahakkuk: gerçekleşme sebebi	menzil: mekân, yer, konaklama yeri, durak (bk. n-z-l)
mazhariyet: nail olma, ayna olma, erişme,	medar-ı zuhur: görünme sebebi	meratib-i imaniye: iman mertebeleri, dereceleri
mazi: geçmiş	medâyh-i bâhire: açık ve aşıkâr övgüler	merci: kaynak, başvurulacak, sığınlacak yer
meb'us: gönderilmiş, görevli	medh ü senâ: övme ve yüceltme	merhamet: acıma, şefkat
mebzuliyet: bolluk, çöklük	medîhe: övgü	merhametsiz: acımasız
meclis-i tehlil: "Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur" mânâsınaındaki "lâ ilâhe illallah" sözünü söyleyen meclis	medrese-i nuraniye: nurlu medrese, okul	mertebe: derece, makam
mechrâ: kanal, akım yeri	mekân: yer (bk. m-k-n)	mertebe-i belâğat: belâğat derecesi
mecma-ı hakaik: hakikatlerin toplandığı yer	mekândan münezzeх: yerle ve mekânlâ sınırlı olmayan (bk. m-k-n; n-z-h)	mertebe-i ilmiye: ilim mertebesi, derecesi
mecmu: bütün, genel, bir şeyin tamamı	mektubat-ı Samedâniye: Allah tarafından gönderilmiş birer mektup gibi, şuur sahiplerine İlâhî sanatı anlatan eserler (bk. k-t-b; ş-m-d)	mertebe-i iman: iman mertebesi, derecesi
mecmu-u kâinat: kâinatın tamamı	mektub-u Samedâni: sadece Allah tarafından gönderilmiş birer mektup olan, şuur sahiplerine İlâhî sanatları anlatan eser	mertebe-i kat'iyet: kesinlik derecesi
mecusî: ateşe tapan	melâike: melekler (bk. m-l-k)	mertebe-i marifet: Allah'ı tanıma, bilme derecesi
mecmuâ-ı kavânîn: kanunlar derlemesi (bk. c-m-a; k-n-n)	melekiyet: meleklik	mertebe-i muvaffakiyet: başarı derecesi
mecmuu: bir şeyin tamamı	memnunâne: memnun bir şekilde	mertebe-i tevhid: Allah'ın bir olduğunu gösteren mertebe
mecmu-u cesed: vücutun tamamı, beden	memur: emir altında olan, görevli	mesâil: meseleler
mecmua-ı kavânîn-i âdât-ı İlâhiye: Allah'ın kainata koyduğu, devam eden kanunların tamamı; İlâhî âdetler ve kanunların toplamı	memuriyet: memurluk, emir altında olma	mescid-i seyyar: gezici mescid
meczup: cezbeye tutulmuş, cezbeye kapılmış, kendinden geçmiş	menba: kaynak	mesiregâh: gezinti yeri
medar: dayanak, kaynak, dayanak noktası, sebep, vesile, eksen, yörünge	menba-ı hak: hakkın ve doğrunun kaynağı	meslek: gidilen yol, usul, metod
medar-ı iftihar: iftihar vesilesi, övünme sebebi	menfi: ispat edilmemiş	mes'udâne: mutlu bir şekilde
medâr-ı inkişafât: gelişme ve yükselme kaynağı	men-i iştirak: ortaklı kabul etmemek	meşahir-i insaniye: insanların müşhurları, ünlü kişiler
medar-ı kemal: mükemmellik	mensucat: dokumalar	meşgale: meşguliyet, iş
	mensup: bağlı	meşher: sergi yeri
		meşher-i san'at-ı İlâhiye: Cenâb-ı Allah'ın san'at eserlerinin sergilendiği yer (bk. ş-n-a; e-l-h)
		meşhud: görünen
		meşiet: dilek, arzu
		meşrep: mânevi haz ve feyiz alınan yol

metanet: sağlamlık, kararlılık	meziyet: üstün özellik	muallâk: asılı, boşta
mevâddî hayatıye: hayat için gerekli maddeler	mezkûr: adı geçen	Muallâkat-ı Seb'a: yedi askı, Kur'ân nâzil olmadan önce, meşhur Arap şâirlerinin en beğenilmiş şiirlerinden, Kâbe'nin duvarına asılmış olanları
mevcud: varlık, var olan	mîntika-i hârre: sıcak bölge	muallim: öğretmen
mevcudât: varlıklar (bk. v-c-d)	mîftah: anahtar	muallim-i ekber: en büyük öğretmen; Peygamber Efendimiz (a.s.m)
mevcudat fihristesi: varlıkların sıralandığı liste	mîkyas: ölçü, ölçek	muallim-i ekmel: en mükemmel öğretmen
mevcudat-ı âlem: kâinattaki, âlemdeki varlıklar (bk. v-c-d; a-l-m)	minnettârâne: minnet duyarak, yapılan bir iyiliğe karşı teşekkür hissi taşıyarak	muamele: davranış, iş
mevcudiyet: varlık, var olma hali	minnettârlîk: şükran duyma, iyilik karşısında kendini borçlu hissetme	muammâ: anlaşılması zor sıر, gizem
mevcud-u haricî: gözle görülür şekilde maddî bir yapıya sahip olan	Mîrac-ı Ahmedî: Peygamberimizin (a.s.m.) Allah'ın huzuruna yükselişi ve bütün mânevî âlemleri gezdiği yolculuk	muannid: inatçı, direnen
mevcut: var, varlık	mîrac-ı imanî: iman yükselişi	muaraza: söyle mücadele
mevhüm: gerçekte olmadığı halde var sayılan	mîstar: birşeyin kaynağından çıkışmasına yarayan âlet	muaraza etme: karşı koyma
mevkîf: bölüm, kısım, durak	misal: benzer, örnek	muarız: karşı gelen
Mevlevî: Mevlevîlik tarikatına mensup kimse	misalî: yansıyan, görüntü şeklinde olan	muattil: Allah'ın sıfatlarını inkâr eden
mevsuf: belli bir sıfatı taşıyan, sıfat sahibi, sıfatlanan, vasıflandırılan	misbah-ı nevvar: nurlu, parlak lâmba (bk. n-v-r)	muavenet: yardım
mevsuf-u Vâcibü'l-Vûcud: varlığı zorunlu olan ve var olmak için hiçbir şeye ihtiyacı olmamakla nitelenen Allah	misil: benzer	muayyen: belirlenmiş, kararlaştırılmış, belirli
mevt: ölüm	misilli: gibi, benzeri	muazzam: büyük, azametli, çok büyük (bk. a-ż-m)
mevzun: ölçülü, dengeli	misillü: gibi (bk. m-ş-l)	mucid: icad eden, yaratatan, yoktan var eden (bk. v-c-d)
mevzuniyet: ölçülü olma (bk. v-z-n)	misilsiz: benzersiz, eşsiz	mu'cizane: mu'cizeli bir şekilde
meydan-ı muaraza: söyle mücadele meydani	misil: benzer	mu'cizât: mu'cizeler; Allah'ın izniyle peygamberler tarafından ortaya konulup bir benzerini yapmakta başkalarını aciz ve hayrette bırakan olağanüstü şeyler (bk. a-c-z)
meyus: ümitsiz	mîzan: ölçü, tartı, terazi, denge (bk. v-z-n)	mu'cizât-ı Ahmedîye: Peygamber Efendimizin (a.s.m) gösterdiği mu'cizeler
meyvedar: meyveli	mîzan-ı adl: adalet terazisi	mucizat-ı bâhire: ap açık, aşıkâr mu'cizeler
meyve-i bâki: kalıcı, sonsuzluğa ait meyve	mîzan-ı âzam-ı adalet: büyük adalet terazisi	mu'cizât-ı kudret: Allah'ın kudret mu'cizeleri (bk. a-c-z; k-d-r)
mezbeta: hayvan kesim evi	mîzan-ı hikmet: hikmet terazisi (bk. v-z-n; ḥ-k-m)	
mezbele: çöplük	mîzan-ı kazâ ve kader: kazâ ve kader terazisi	
mezc etmek: karıştırmak	mîzan-ı mahsus: özel ölçü (bk. v-z-n)	
mezhep: yol, usûl, dinde tutulan yol, ekol	mîzanlı: ölçülü, dengeli	
	mîzansız: ölçüsüz	

mucizât-ı kudret-i İlâhiye: Allah'ın kudret mucizeleri (bk. a-c-z; k-d-r; e-l-h)	Muhammed-i Arabî: Arapların içinden çıkan peygamberimiz Hz. Muhammed	yaraşır şekilde karşılık vermesi
Mu'cizât-ı Kur'âniye: Kur'ân'ın mu'cizeleri, Kur'ân'ın mu'cizeliğine dair yazılan risale; Yirmi Beşinci Söz	Muhammed-i Kureyşî: Kureyş kabillesine mensup olan Peygamberimiz Hz. Muhammed (a.s.m.)	mukâbil: karşılık
mu'cize: Allah tarafından gönderilen, Allah'ın izniyle peygamberler tarafından ortaya konulup bir benzerini yapmakta başkalarını aciz ve hayrette bırakan olağanüstü iş, yaratma noktasında bütün sebepleri âciz bırakan olağanüstü şey (bk. a-c-z)	muharebe: harp, savaş	mukaddime: başlangıç, giriş
mu'cize-i kudret: kudret mu'cizesi	muharrike: harekete geçiren duygusal refleks	mukâleme: konuşma
mu'ciz-i hikmet: hikmet mu'cizesi, Allah'ın hikmetinin mu'cizesi (bk. a-c-z; h-k-m)	muhâtab: hitap edilen, kendisine karşı konuşulan	mukarenet: yakınlık, ilişkili olma
muhabbet: sevgi	muhatabâne: kendisine hitap olunurcasına	mukayyet: kayıtlı, bağlı, sınırlı
muhabbetullah: Cenâb-ı Hakka duyulan sevgi	muhatab-ı Samedâniye: her şeyin Kendine muhtaç olduğu, fakat Kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'ın muhababı	mukteda: iktida edilen, uyulan
muhaftaza: koruma, saklama	muhatap: hitab olunan, kendisine söz söylenilen, kendisine karşı konuşulan	mukteza: birşeyin gereği
muhaftaza eden: koruyan	muhavere: karşılıklı konuşma	mumdar: ışık verici
muhaftaza etmek: korumak, saklamak	muhavere-i temsiliye: diyalog tarzında kıyaslamalı benzetme (bk. m-ş-l)	muntazam: düzenli, tertipli, intizamlı (bk. n-ż-m)
muhaftaza-i şâmil: kapsamlı bir koruma	muhibir: haber veren	murassâ: kıymetli taşlarla süslenmiş
muhakkik: gerçekleri araştıran ve delilleriyle bilen	muhibir-i sadık: doğru sözlü haber verici, peygamber	murassât-ı rahmet: rahmet süslemeleri (bk. r-ḥ-m)
muhakkikîn-i kelâmiye: gerçekleri araştıran ve delilleriyle bilen kelam âlimleri	muhit: kuşatıcı, kapsamlı, herşeyi kuşatan, kapsayıçı, çevre, etraf	musaddak: doğrulanan, onaylanan
muhal: olması imkansız şey, imkânsız, imkânsızlık, olmayacak şey	muhtasar: kısa, özet	musaffî: arındıran, temizleyen
muhâlât: olması imkânsız şeyler, imkânsızlıklar, olmayacak şeyler	muhtelif: değişik, çeşitli, farklı, ayrı ayrı	musahhar: boyun egen, emre uyan, boyun eğdirilmiş, emre verilmiş
muhalefet: aykırı davranış, ters düşme	muhterem: hürmete lâyık, saygıdeğer	Musannif: herşeyi istediği surette ve mükemmel bir şekilde sınıflandıran, düzenleyen Allah
muhalif: aykırı, zıt	muhteşem: ihtişamlı, görkemli	musavvire: şekil veren duyu (bk. ş-v-r)
muhâliyet: ihtimal dışı olma, imkânsızlık	mukâbele: karşılık verme	musibetzede: belâya, sıkıntıya düşmüş olan kimse
	mukâbele etmek: karşılık vermek	mutabık: uygun
	mukâbele görmek: karşılık görmek	mutasarrîf: dilediği gibi kullanan ve idare eden, tasarruf sahibi, dileceği gibi kullanan ve yöneten (bk. ş-r-f)
	mukâbele-i Rahmânî: Rahmân olan Allah'ın Zâtına has ve	Mutasarrif: sonsuz tasarruf sahibi olan, mülkünde dileceği gibi tasarruf eden, her işi kendi istek ve kurallarına göre idare eden Allah
		mutî: itaatkâr, emre uyan
		mutlak: sınırsız
		mutmainâne: şüphesiz bir şekilde

muvaffakiyet: başarı	araştıran, inceleyen	münakkaş: nakışlı (bk. n-ķ-ş)
muvafık: lâyık, uygun	müdakkikane: dikkatlice, araştırip inceleyerek	münasebet: ilişki, bağlantı, ilgi (bk. n-s-b)
muvakkat: geçici	müddeî: iddia sahibi, iddiada bulunan	münasebet-i şedide: çok sıkı ilişki (bk. n-s-b)
muvażene: denge, karşılaştırma, kıyaslama	müddet-i ömür: yaşam süresi	münasebetiyle: vesilesiyle, sebebiyle, ilişkisiyle, alâkasıyla
muvażene-i a'mâl: yapılan işlerin, amellerin tartılıp hesaplanması	müdebbir: idare eden, ilmiyle herşeyin sonunu görüp ona göre hikmetle iş yapan	münasebettar: bağlantılı, ilgili
muvażene-i âmme: umumi, genel denge	müdebbirâne: tedbirli bir şekilde, herşeyi önceden düşünerek	münasip: uygun
muvażene-i ekber: en büyük düzen, denge	Müdebbir-i Hakîm: herşeyi hikmetle yaratın ve herşeyi idare eden Allah	münâzara-i faraziye: varsayıma dayalı tartışma (bk. n-ż-r)
muvażene-i eşya: varlıkların ölçü ve dengesi	müellif: telif eden, yazan	müncezibâne: kendini kaptırarak
muvażene-i kâinat: kâinat dengesi	müfteri: iftiracı	münevver: nurlu, aydınlık, aydın, nurlanmış (bk. n-v-r)
muvażene-i vâisia: geniş alandaki dengeleme	mühim: önemli	münevvar: nurlandıran, aydınlatan
muvaženeli: dengeli, ölçülu	mühr-ü vahdâniyet: birlik mührü (bk. v-ħ-d)	münfail: fiilden etkilenen
muvaženet/muvażene: denge, denklik	mükâbere: büyülü taslayarak doğruyu kabul etmem, göz göre göre bir şeyi inkâr etme	Mün'im: gerçek nimet verici olan Allah
muzaaf: kat kat, katmerli	mükâleme: karşılıklı konuşma	münkir: Allah'ın varlığını inkâr eden, kabul etmeyen, inanmayan, inkar eden, inkârcı
muztar: çaresiz	mükâleme-i Rabbâniye: terbiye edici olan Allah'ın konuşması, Rab olan Allah'ın Zâtına has konuşması	müntehab: seçilmiş
mübârek: bereketli, hayatı	mükâleme-i Sübhânî: her türlü kusur ve noksandan yüce olan Cenâb-ı Hakkın konuşması	müptediyâne: yeni baştan başlayarak
mübaşeret: doğrudan temas	mükemmel: eksiksiz	müraat etmek: gözetmek, uymak
mübâyin: farklı, ayrı, birbirinin ziddi	mülhid: dinsiz	müracaat: başvurma
mücahadet: mücahedeler, mucoseleler	mûlk: sahip olunan ve hükmedilen şey (bk. m-l-k)	mürebâbî: terbiye edici, eğitici
mücahidâne: cihad ederek, mucoseleyle	mûlk-ü bâkî: devamlı ve kalıcı mûlk	mürebâbiyâne: terbiye ederek ve yetiştirek
mucessem: cisimleşmiş, maddi yapısı olan	mümkinat: olması imkan dahilinde olan, varlığı Allah'ın var etmesine bağlı olan şeyler	mürekkebat: bir bütünü oluşturan parçalar
mücmel: özet halinde	mümtaz: seçkin, üstün	mürekkep: –den oluşmuş, birleşik
müctehid: âyet ve hadîsler başta olmak üzere diğer dinî delillerden hüküm çıkarma bilgi ve kâbiliyetine sahip olan âlim zât	mümteni: imkânsız	mûridâne: her şeyi istediği gibi yaparak
müdafaa: savunma	münâcât: Allah'a yalvarış, dua, Allah'a yakarış	mûrşid: doğru yol gösteren
müdahale: karmaşa		mûrşid-i ekber: en büyük mûrşid, doğru yolu gösteren
müdakkik: inceden inceye araştıran, dikkatli bir şekilde		musaade etmek: izin vermek

müsavi: eşit, denk	müşahede etmek: görmek, gözlemlemek	Mütekellim-i Ezelî: ezelî kelâm sıfatına sahip olan ve konuşması, hiçbir varlığın konuşmasına benzemeyen Allah
müsbet: ispat edilen	müsâfîkane: şefkatli bir şekilde	mütemessil: içinde yansıyan, rengiyle renklenen
müsebbep: sebebin neticesi, sebebin ortaya çıkardığı sonuç	mûşkilât: zorluklar	mütereddit: kararsız, bir sûret almamış
müsebbepât: sebeplerle meydana gelen şeyler, sebeplerin sonuçları	mûşkûl: zorluk, zor	mûteşekkirâne: teşekkür ederek
müsebbih: tesbih eden (bk. s-b-h)	mûşrik: Allah'a ortak koşan	mûtenevvi: çeşitli
müsebbihâne: tesbih ederek	mûştaķ: arzulu, çok istekli	mûteselsilen: zincirleme bir şekilde
mûsellem: doğruluğu şüphesiz kabul edilmiş	mûştaķâne: iştiyakla, çok isteyerek	mûteveccih: yönelik, yönelen
mûsemmâ: isim sahibi, isimlendirilen	mûştemilât: içindekiler	mûttefikan: birleşerek, fikir birliğiyle, ittifak ederek,
mûsemmâ-i Vâhid-i Ehad: Zât ve sıfatlarıyla bir olan ve birliği her bir şeye tecelli eden şeklinde isimlendirilen Cenâb-ı Hak	mûtalââ etmek: dikkatle okumak, incelemek	mûvekkil: vekâlet veren (bk. v-k-l)
mûsrifâne: israf edercesine	mûtalâagâh: dikkatlice okuma ve inceleme yeri	mûvellide: doğurgan
mûstakbel: gelecek	mûteaddit: birden fazla, çok sayıda, bir çok, çeşitli, türlü türlü	mûvellidülhumuza: oksijen
mûstakim: istikametli, dosdoğru, doğru yolda olan	mûteâl: yüce, yüksek	mûvellidülmâ: hidrojen
mûstehak: layık (bk. h-ķ-ķ)	mûtebahhir: ilmi derin olan, çok bilgili	mûzahemet etmek: zahmet ve sıkıntı vermek, engel olmak
mûstekreh: çirkin	mûtecavizâne: haddi aşarak, saldırgan bir şekilde	mûzakkî: arındırın, ıslah eden
mûstemirrâne: devamlı olarak	mûtefavit: birbirinden farklı	mûzeyyen: süslü, süslenmiş (bk. z-y-n)
mûsvedde: karalama halinde yazı	mûtefekkir: düşünen, tefekkür eden	mûzeyyenat: süslemeler (bk. z-y-n)
mûşahede: seyretme, gözlemleme	mûtefennîn: bilgili, ilim sahibi, sanatkâr, fen ilimlerine sahip	
mûşahede etmek: görmek, seyretmek, gözlemlemek, görme, gözlem (bk. ş-h-d)	mûtecaviz: saldırgan, haddi aşan	
mûşahede olunma: gözlemlenme	mûteharrik: hareketli	
mûşahedat: gözlemler, mânevî âlemde yapılan gözlemler, müşahedeler	mûtehayyîr: şaşkın, hayrete düşen	
	mûtemadiyen: sürekli, sürekli olarak, aralıksız	
	mûtefekkir: düşünen, tefekkür eden	
	mûtekellimâne: konuşarak	

N

nadire-i hikmet: Allah'ın hikmetinin ender bir eseri (bk. ھ-k-m)

nâfiz: derinlere işleyen; etkili

nahiye: bucak, ilçelerin bir müdürlü yönetilen bölgülerinden her birisi

nakkaş: nakış ustası

Nakkaş: herşeyi san'atlı bir şekilde nakış nakış işleyen Allah

Nakkaş-ı Ezelî: başlangıcı olmayan ve bütün varlıklarını bir nakış halinde yaratan Allah, herşeyi san'atlı bir şekilde işleyen, varlığının başlangıcı olmayıp sonradan var olmayan Allah

Nakkaş-ı Zülcelâl: herşeyi nakışlı ve süslü bir şekilde yaratan, sonsuz haşmet ve yükseliş sahibi Allah

nakkaşlık: işleme ustalığı

nam: ad, ünvan

namdar: şan ve şöhret sahibi

name-i nurîn-i hikmet: hikmetin nurlu mektubu (bk. n-v-r; ھ-k-m)

namına: adına

nar: ateş

nâr-ı hayat: hayat ateşi (bk. ھ-y-y)

nâs: insanlar

nass-ı katî: açık ve kesin hüküm; Kur'ân ve sahîh sünnet gibi

nazar: bakmak, bakış, düşünce, görüş (bk. n-ż-r)

nazar-ı dikkat: dikkatli bakışlar (bk. n-ż-r)

nazar-ı teftiş: teftiş için bakmak, denetleme bakışı

nazenin: ince, lâtif, nâzik

nâzır: bakan, gözeten

nazikâne: nazikçe

nâzil olmak: inmek

nazir: benzer, eş

nebat: bitki

nebâtât: bitkiler

nebâtî: bitkisel

nefer: asker, er

nefis: kişinin kendisi, öz varlığı, insandaki günaha itici hisler, günah ve sevab ayırmadan saldıran istekler ve duygular

nesc: dokuma

nesil ve asıl: soy

Nessâc: dokuyucu; yeryüzünü harikâ, eşsiz ve mükemmel san'atıyla dokuyan Allah

neş'e almak: sevinmek

neş'et eden: doğan, meydana gelen

neş'et etmek: çıkmak, doğmak

neşir: yayma, yayılma, diriliş

neşretmek: yaymak

neşrettirmek: yaymak, yaydırılmak

netice: sonuç

netice-i hilkat: yaratılışın sonucu

nev': tür, çeşit

nevi: çeşit, tür

nev-i beşer: insanlar, insanlık

nev-i insan: insan türü, insanlık

nezafet: temizlik

nezihâne: temiz ve kibar bir şekilde

nîsf: yarı

nîsf-ı arz: yeryüzünün yarısı

nîsf-ı kutr: yarıçap

nihayet: son derece, sınırsız, son

nihayetsiz: sınırsız, sonsuz

Nil-i mübarek: bereketli Nil nehri

nimet: iyilik, lütuf

nisbet: kıyas, oran, ölçü, bağ (bk. n-s-b)

nisbeten: oranla, kıyasla (bk. n-s-b)

nisbetinde: ölçüsünde

nişan: bir kişiyi onurlandırmak için verilen madalya

nişâne-i tasdik: doğruluğunu gösteren işaret

nizam: kanun, düzen (bk. n-ż-m)

nizam-ı hikmet: Cenâb-ı Hakkın hikmetinin verdiği düzen

nizamat: düzenler, kanunlar (bk. n-ż-m)

nizâmât-ı âliye: yüce nizamlar, düzenler (bk. n-ż-m)

nizâmât-ı kâinat: kâinattaki düzenler

noksaniyet: eksiklik, noksanlık

nokta-i imaniye: imanî nokta

nokta-i istinad: dayanak noktası

nokta-i muzlim: karanlık nokta (bk. ژ-l-m)

nota: bildiri

nuranî: aydınlık, nurlu, parlak, aydın, nur saçan, aydınlanmış (bk. n-v-r)

nuranî kalbler: iman nuruyla aydınlanmış kalbler

nur-u iman: iman nuru, ışığı

nur-u velâyet: velilik ışığı	nûcûm: yıldızlar	nûmune: örnek
nutfe: memelilerin yaratıldığı su, meni	nûcumperest: yıldızlara tapan	nûsha: kopya
nutka gelmek: konuşmak, dile gelmek	nûcûm-u sevâbit: sabit yıldızlar	nûzul: inme
nutuk: konuşma	nûkte: ince ve derin anlamlı söz, bir söz veya ibareden özel bir dikkatle çıkartılan ince mânânın yer aldığı bölüm,	nûzul etmek: inmek
nûbüvvet: peygamberlik		

O

ordugâh: ordunun konakladığı yer
 ömr-ü mânevî: mânevî ömür

P

Padişah-ı Ezelî: varlığının başlangıcı olmayan Padişah, Allah	perestiş: aşırı derece sevmek, ibadet etmek
pamukmisâl: pamuk gibi	perestişkârâne: taparcasına
perde-i gayb: perde-i gayb: görünmeyen perde, görünmeyen âlemleri bizden gizleyen perde	pûr-iştiyak: çok istekli
perde-i izzet: izzet ve büyülüğün önündeki perde	pûr-merak: çok meraklı

R

ra'd: gök gürültüsü

Rab: herbir varlığa yaratılış gayelerine ulaşmaları için muhtaç olduğu şeyleri veren, onları terbiye edip idaresi ve egemenliği altında bulunduran Allah (bk. r-b-b)

Rabbanî: Rab olan Allah'a ait, herseyi terbiye edip idaresi ve tasarrufu altında bulunduran Allah'a ait

Rabb-i Zülcelâl: sonsuz heybet ve yücelik sahibi olmakla beraber herşeyin Rabbi olan Allah

Rabb-i Zülcelâl-i ve'l-İkram: sonsuz heybet ve yücelik sahibi olmakla birlikte çok ikramda bulunan ve herşeyin Rabbi olan Allah

Rabbü'l-Âlemîn: âlemlerin Rabbi olan Allah

rabîta: bağ

Radiyallahu Anh: Allah ondan razi olsun

rahîm: merhametli, şefkatlı

Rahîm: rahmeti herşeyi kuşatan her bir varlığa ayrı ayrı şefkatini gösteren Allah, rahmetinin çok özel tecellîleri olan ve sonsuz şefkat ve merhamet sahibi Allah

rahîmâne: merhametli bir şekilde, çok şefkatlı bir şekilde,

Rahîm-i Mutlak: sınırsız şefkat ve merhamet sahibi olan Allah

Rahîm-i Zülcemâl: sonsuz güzellik sahibi ve her varlığa özel merhameti olan Allah

Rahmân: çok merhamet sahibi olan ve şefkatle bütün yaratıkların rızkını veren Allah

Rahmân-ı Rahîm: rahmet ve merhameti herşeyi kapladığı gibi herbir varlık üzerinde de

tecelli eden, rahmet ve merhameti herşeyi kuşatan ve herbir varlıkta tecellişi görünen, Allah

Rahmân-ı Zülcelâl ve'l-İkram: güzellik ve ikram sahibi ve herşeye merhamet edip rızkını veren; Allah

Rahmânî: rahmeti sonsuz olan Allah tarafından gönderilen, rahmeti sonsuz olan Allah'a ait rahmâniyet: Allah'ın bütün varlıklarını kaplayan merhamet ediciliği

rahmet: İlâhî şefkat, merhamet

Rahmeten lî'l-Âlemîn: âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamberimiz

rahmetfeşan: rahmet saçan

rahmet-i rubûbiyet: herbir varlığa yaratılış gayelerine ulaşmaları için muhtaç olduğu şeyleri veren ve onları terbiye edip idaresi ve egemenliği altında tutan Allah'ın rahmeti

rahmet-i vâisia: geniş rahmet

raiyet: halk, tabi olanlar

Ramazan-ı Şerif: Ramazan ayı râsihâne: sağlam ve köklü bir şekilde

recm-i şeytan: şeytan taşlama

redd-i müdahale kanunu: hiç kimsenin karışmasını kabul etmemek kanunu

ree: akciğer

rehber: kılavuz, yol gösterici

rehber-i ekber: en büyük rehber

rehber-i ekmel: en mükemmel rehber, kılavuz

resmîgeçit-misal: resmîgeçit gibi (bk. m-ş-l)

resm-i küşâd: ilk açılış töreni

Resul-i Ekrem: Allah'ın en şerefli ve değerli elçisi olan Hz. Muhammed (a.s.m.)

reşha: sizıntı, damla

Rezzak: bütün canlıların rızıklarını veren Allah

rezzâkane: muhtaç olanlara rızıklarını vererek

rîza: memnuniyet, hoşnutluk

rîzîk: Allah'ın ihsan ettiği nimetler, yiyecekler, yenip içilen şeyler

riayet: gözetme, kollama

risale: mektup, küçük çaplı kitap; Risale-i Nur

Külliyyatı'ndan her bir bölüm

Risale-i Münâcât: Münâcât Risalesi (Üçüncü Şuâ)

risalet: elçilik, peygamberlik

risalet-i Ahmedîye: Hz. Muhammed'in (a.s.m.) peygamberliği

rububiyet: Allah'ın bütün varlık âlemi kuşatan egemenliği, yaratıcılığı, idaresi ve terbiyesi, Rabîlik; Allah'ın herbir varlığa yaratılış gayelerine ulaşmaları için muhtaç olduğu şeyleri vermesi, onları terbiye edip idaresi ve egemenliği altında bulundurması, (bk. r-b-b)

rububiyet-i mutlaka: Allah'ın herşeyi kuşatan, kayıtsız ve sınırsız egemenliği, yaratıcılığı, terbiyesi

rubûbiyetperver: ihtiyaca cevap vermeyi ve terbiye etmeyi seven

ruhanî: maddî yapısı olmayan ruh âlemine ait varlık

ruhanî reis: dinî lider; dinî konularda otorite sahibi kimse

S

saadet: mutluluk, huzur
saadet-i beşeriye: insanlığın mutluluğu
saadet-i dâreyn: dünya ve âhiret mutluluğu
saadet-i sermediye: sonsuz mutluluk
saat-i kübrâ: büyük saat (bk. k-b-r)
sabık: önceki
sabiyyun: yıldızlara tapan kimseler
sabit olmak: kesinleşmiş olmak
sadâ: ses
sadakat: doğruluk, bağlılık, sebat
sadık: doğru, gerçek
sadıkîyet: doğruluk, sadakat
safha-i rengin: süslü, parlak, rengârenk sahife
sâfî: saf, arınmış, temiz (bk. ş-f-y)
Sahabe: Hz. Peygamberi (a.s.m.) görüp onun yolundan giden Müslümanlar
sahife-i hayatıye-i bahariye: baharın hayat sayfası
sahife-i tevhid: herşeyin bir olan Allah'a ait olduğunu gösteren birlik sayfası
sahra: çöl, ova, geniş düzlük alan, meydan
sâir: diğer, başka
saltanat-ı kudsiye: kutsal saltanat, egemenlik
saltanat-ı rububiyet: Allah'ın herşeyi kuşatan egemenliği, Allah'ın bütün varlık âlemini kuşatan egemenliği (bk. s-l-t; r-b-b)
saltanat-ı Ulûhiyet: bütün varlıkların tek İlâhi olan ve hiçbir ortak kabul etmeyen

Allah'ın sultanatı, hiçbir ortak kabul etmeyen Allah'ın bütün âlemdeki egemenliği
samediyet: herşey Allah'a muhtaç olduğu halde, Onun hiçbir şeye muhtaç olmayışı (bk. ş-m-d)
San'at-ı Rabbâniye: herşeyi terbiye edip idaresi altında bulunduran Allah'ın san'atı (bk. ş-n-a; r-b-b)
San'atkâr: herşeyi san'atlî ve mükemmel bir şekilde yaratılan Allah
san'atkârâne: san'atlî bir biçimde, sanatlı bir şekilde (bk. s-n-a)
san'atperverâne:
san'atkârcasına
sandukça: küçük sandık
sâni: san'atkâr, her işini san'atla yapan (bk. ş-n-a))
Sâni: herşeyi mükemmel ve san'atlî bir şekilde yaratılan, herşeyin san'atkârı olan Allah, her şeyi san'atla yaratılan Allah (bk. ş-n-a)
Sâni-i Adl: herşeyi sanatlı bir şekilde yaratılan ve sonsuz adâlet sahibi olan Allah
Sâni-i Hakem-i Hâkim: her varlığa hakkını veren, herşeyi hikmetle ve san'atla yaratılan Allah
Sâni-i Hâkim: herşeyi hikmetle yaratılan ve herşeyin san'atkârı olan Allah (bk. ş-n-a; h-k-m)
Sâni-i Kadîm: ezelden beri var olan ve varlıklarını sa'natlî bir şekilde yaratılan Cenâb-ı Allah
Sâni-i Kadîr: herşeye gücü yeten ve herşeyi san'atla yaratılan Allah
Sani-i Zülcelâl: herşeyi san'atlî bir şekilde yapan, yaratılan, sonsuz haşmet ve yücelik

sahibi Allah (bk. ş-n-a; zü; c-l-l)
saniyen: ikinci olarak
sarahat: açıklık
saray-ı âlem: âlem sarayı; bir saray gibi inceliklerle yaratılmış olan âlem, kâinat
saray-ı kâinat: kâinat sarayı
saray-ı Samedânî: Kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan fakat her şeyin Kendisine muhtaç olduğu Cenâb-ı Hakkın sarayı; kâinat
saray-ı vücud: bin kubbeli harika bir saraya benzeten insan vücudu
sarfiyat: harcamalar, kullanımlar, giderler
sarhoşane: sarhoşça
sebat: kararlılık, sabit olma
sebatkârâne: kararlılıkla
sebatsız: sabit olmayan, kararlılık göstermeyen, istikrarsız
sebeb-i ihtilâf: anlaşmazlık ve uyuşmazlık sebebi
sefahet: zevk ve eğlenceye düşkünlük
sefine: gemi
sefine-i Rabbâniye: herşeyi terbiye ve idare eden Allah'ın bir gemi gibi yaratarak uzayda gezdirdiği dünya
sekene: bir yerde oturanlar, sakinler, ikamet edenler
sebeb-i telif: bir eserin yazılmış sebebi
selim: sağlam, temiz
sem': işitme
semâ: gök, gökyüzü (bk. s-m-v)
semâvât: gökler (bk. s-m-v)
semâvat ehli: yüce âlemlerde yaşayan varlıklar (bk. s-m-v)

semâvî: Allah tarafından olan, İlâhî, vahiyle gelen, gökten gelen, gökyüzünde olan	sifât: nitelikler, vasıflar, özellikler	sudur etmek: ortaya çıkmak
semerat: meyveler, neticeler	sifat-ı hayat: hayat sıfatı	suhuf: bâzı peygamberlere gelen sahife halindeki kitaplar
semere: meyve, netice	sifat-ı kelâm: konuşma sıfatı	suhuf-u semâviye: bazı peygamberlere gelen sahifeler halindeki küçük kitaplar
semere-i hayat: hayatın netice ve faydaları	sifât-ı kudsiye: kutsal sıfatlar, kusursuz özellikler, Allah'ın kutsal sıfatları ve vasıfları	suhulet: kolaylık
semere-i kâinat: kâinatın meyvesi	sifât-ı Samedâniye: her şey Kendisine muhtaç iken Kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'ın sıfatları	sûhûlet: kolaylık
semîâne: işiterek	sifât-ı seb'a: yedi sıfat	suhuletle: kolayca, kolaylıkla
semli: zehirli	sifât-ı seb'a-i kudsiye: kutsal yedi sıfat	sukut: düşüş
senet: delil, belge	sifât-ı Sübâhiye: her türlü kusur ve noksandan uzak olan Allah'ın sıfatları	Sultan-ı Ezel ve Ebed: başlangıç ve sonu olmaksızın, hüküm ve sultanatı ezelden ebede devam eden Sultan
serbeser: baştan başa	sırr-ı vahdet: birlik sırrı	Sultan-ı Ezeli: hüküm ve sultanatının başlangıcı olmayan Allah
sergerdan: başı dönmiş	sikke: daha çok maddî şeyler üzerine vurulan damga, mühür, işaret	Sultan-ı Zülcelâl: sonsuz yücelik, heybet ve haşmet sahibi, herşeyin sultani olan Allah (bk. s-l-t; zü; c-l-l)
sermaye-i insaniye: insanın sermayesi	sikke-i fitrat: yaratılış sikkesi, damgası	sun': san'at
sermedî: daimi, sürekli	sikke-i i'câz: mu'cizelik damgası, mührü	Sûre-i Feth: Fetih Sûresi, Kur'an-ı Kerimin 48. sûresi
sermedî ferman: hükmü sürekli devam eden ferman, buyruk	sikke-i kudret: Allah'ın kudretini gösteren mühür, Allah'ın kudret damgası (bk. k-d-r)	Sûre-i Rahmân: Rahmân Sûresi, Kur'an-ı Kerim'in 55. sûresi
seyahat-i fikriye: düşünmeye yapılan yolculuk	sikke-i samediyet: hiç kimseye muhtaç olmayan ve herşey Kendisine muhtaç olan Allah'a ait mühür (bk. ş-m-d)	suret: şekil, biçim, görüntü, görünüş, tarz (bk. ş-v-r)
seyr ü seyahat: hareket etme, gezme	sikke-i vahdet: birlik damgası, Allah'ın birlliğini gösteren mühür (bk. v-h-d)	suubet: zorluk
seyran: seyretme, gezme	sima: yüz, görünüş	sübhâallah: "Allah her türlü eksiklikten sonsuz derecede yûcedir"
seyrangâh: gezi ve seyir yeri	simaca: görünüş bakımından	sübut: sabit olma, kesin olarak meydana çıkma
seyyah: gezgin, yolcu	sine: göğüs, kalb	süflî: aşağı, aşağılık
seyyah-ı tâlip: öğrenmek için seyahat eden	Sofestât: kâinatın Yaratıcısını kabul etmemek için herşeyi, hattâ kendini dahi inkâr eden bir felsefe ekole bağlı kimse	sükûnet: durgunluk, sakinlik (bk. s-k-n)
seyyarat: gök cisimleri, gezegenler	Sofestâiler: kâinatın yaratıcısını kabul etmemek için herşeyi, hattâ kendilerini dahi inkâr edenler	sükût: suskunluk, sessizlik, sessiz kalma, susma
seyyâre: gezegen		sükût-u ecram: gök cisimlerinin sessiz hali
seyyid: efendi		sür'at: hız
siddîk: çok doğru ve sadık		
siddîkîn: daima doğruluk üzere ve Allah'a ve peygambere sadakatte en ilerde olanlar		
siddîkîn-i muhakkîkîn: daima doğruluk üzere ve Allah'a ve peygambere sadakatte en ilerde olan, hakikatleri delilleriyle bilen büyük araştırmacı âlimler		
sîdk: doğruluk		

Ş

şahit: tanık	tabir ezelden beri bütün varlıklarını aydınlatan Allah için bir benzetme olarak kullanılır	şöhretşiar: şöhretli, şöhret sahibi, şöhreti herkesçe bilinen
şahs-ı farazî: olmadığı halde var sayılmış kişi	şems-i hakikat: hakikat güneşini	şua: parıltı, ışık, ışık kaynağından çıkan ışık teli; İŞİN
şairane: şair gibi	Şems-i Sermedî: Devamlı Güneş, bu tabir devamlı olarak herşeyi nurlandıran ve aydınlatan Allah için bir benzetme olarak kullanılır	şuâât: ışınlar, parıltılar, ışık kaynağından çıkan ışık telleri; ışınlar
şâmil: kapsamlı	şe'n: hal, iş, nitelik	şuhur-u selâse-i mübareke: mübarek üç aylar
şâri': kanun koyucu	şerâyin: atardamarlar	şuûnât: özellikler, haller, işler, faaliyetler (bk. ş-e-n)
şark: doğu	şeref-i benî Âdem: Âdem oğullarının şerefi; insanoğlunun şeref kaynağı	şuûnât-ı Subhâniye: her türlü kusur ve noksandan uzak olan Allah'ın yüce sıfatlarının mahiyetlerinde bulunan ve onları tecelliye sevkeden Zâtına ait kutsal özellikler
şe'n: hal, nitelik, özellik, temel özellik	seriat: Allah tarafından bildirilen İlâhî emir ve yasaklara dayanan hükümlerin hepsi, İslâmiyet, İlâhî kanun	şuur: anlayış, idrâk, bilme, farkına varma, bilinc
şeâir: işaretler, semboller (bk. ş-a-r)	seriat-ı fitriye: Allah'ın yaratılışa koyduğu, bütün varlıkların tabi olduğu kanunlar	şuurdârâne: şuurlu gibi
şebâbet: gençlik, tazelik	seriat-ı fitriye-i Kübrâ: kainattaki düzen ve intizamı sağlayan, bütün varlıkların tabi olduğu büyük kanun; tabiat kanunlarının bütünü	şuûrkârâne: şuurlu bir şekilde, bilerek ve anlayarak
şecere: ağaç	seriat-ı fitriye-i Kübrâ-yı İlâhiye: kainattaki düzen ve intizamı sağlayan, bütün varlıkların tabi olduğu büyük, İlâhi kanunlar	şuurlu: bilinçli
şecere-i hilkat: yaratılış ağacı (bk. h-l-k)	Seriat-ı Kübrâ: İslâmın büyük ve yüce kanunları	şuursuz: bilinçsiz, idraksız
şecere-i mübareke: bereketli ağaç	şerik: Allah'a ortak koşulan şey	şuur-u insanî: insandaki bilinç
şefkat: acıma, merhamet	şevk-engizâne: şevke getirerek	şükür: Allah'a karşı minnet duyma, teşekkür etme
şefkat-i ulûhiyet: İlâhî şefkatı	şerîk-i zâtî: doğrudan Allah'ın Zâtına ortak olma	şümul: kapsamlılık
şefkatkârâne: şefkatli bir şekilde	şîk: bölüm	şümullü: kapsamlı
şefkatsız: merhametsiz, acımasız	şiddet-i ateş: ateşin şiddetliliği	
şehadet: şahid olma, tanıklık etme, şahitlik, tanıklık (bk. ş-h-d)	şimendifer: tren	
şehadet etmek: şahit olmak, tanık olmak, şahitlik, tanıklık etmek, şahitlik etmek,	şirk: Allah'a ortak koşma	
şehadet-i vücad: Allah'ın varlığına şahitlik		
şehr-i Rahmânî: rahmet ve merhameti sınırsız olan Allah'ın şehri; kâinat		
şek: şüphe		
şeksiz: şüphesiz		
şems: güneş		
Şems-i Ezelî: Ezelî Güneş, bu		

T

taaffün etmek: çürümek, kokuşmak	tagayyür: başkalaşma	gurup
taam: yemek, yiyecek	tagayyürsüz: değişmeyen, sabit	taife-i ilmiye: ilim sınıfı, tabakası,
taarruz: saldırır	tağyır: değişme, değiştirmeye çalışma	taife-i insaniye: insan taifesi, topluluğu
taarrüp-ü Rabbânî: Allah'ın kendisini tanıtması, Cenâb-ı Hakkın kendini bildirmesi, tanittırması	tahabbüb: kendini sevdirmeye çalışma	tâkat-i beşer: insana ait güç ve kuvvet, insan gücü
taassup: aşırı derecede, körükörüne bağlılık	tahabbüb-ü İlâhî: Allah'ın kendisini sevdirmesi	takdir: Allah'ın ezelî ilmiyle belirlemesi
tab edilmek: basılmak	tahakkuk: gerçekleşme	takriben: yaklaşık olarak
tab etmek: basmak	tahammuk etmek: ahmaklık dersi almak	takrir eylemek: bildirmek
tabâyi: tabiatlar	taharrî: araştırma, inceleme	taksim-i aklî: akıl ve fikir yoluyla bir konuyu bölümlere ayırmak
tâbi: bağlı, uyan	taharri-i hakikat: gerçeği araştırma, inceleme	takvâ: Allah'tan korkup emir ve yasaklarına titizlikle uyma
tabiat: doğa, canlı ve cansız bütün varlıklar, maddî âlem, materyalist düşünce (bk. t-b-a)	tahavvül: değişim, başkalaşma	talim: eğitim, öğretme, eğitme
Tabiat Lem'ası: Yirmi Üçüncü Lem'a	tahavvûlât: değişimler, başkalaşmalar	talim etmek: öğretmek
tabiat-ı eşya: varlıkların özelliği, tabiatı	tahayyül: hayal etme	talimat: eğitimler, bildiriler, emirler
tabiatperest: herşeyi tabiatın tesiriyle meydana geldiğini iddia eden, tabiatçı (bk. t-b-a)	tahayyül etmek: hayal etmek	talimgâh: eğitim yeri
tabîî: doğal	tahkikat: araştırmalar	tamirat: tamir işlemleri
tabiatperestlik: herşeyin tabiatın tesiriyle meydana geldiğini iddia etme, tabiatçılık	tahribat: tahripler, yıkımlar, bozulmalar	tanzif: temizleme, temizletme
tabiiyyun: tabiatçılar, herşeyi tabiatın tesiriyle meydana geldiğini iddia edenler (bk. t-b-a)	tahrip: yıkma, yıkılma	tanzim: düzenleme, düzene koyma (bk. n-ż-m)
tabiri caizse: söylenmesi uygun ise	tahrir eylemek: yazmak	tanzim etmek: düzenlemek
tabur: bölgelerden meydana gelen askerî birlik	tahsis etmek: husûsi kılmak, ait kılmak	tard etmek: kovmak
tâdil etmek: düzenlemek, dengeye getirmek	taht-ı hükmünde: hükmü altında (bk. h-k-m)	tard-ı şerik: ortağı, ortaklığını reddetmek
tafsil: ayrıntı, detaylı açıklama	taht-ı nezâret: gözetim altı (bk. n-ż-r)	tarih-i beşer: insanlık tarihi
tafsilât: ayrıntılar	taht-ı silâh: silâh altı, askerlik görevine alınma	tarîkat: mânevi ilerlemeye götüren yol, İlâhî hakikatlere ulaşmak için, şeyhin gözetiminde takip edilen yol
tafsilen: ayrıntılı olarak	tahvil: dönüşme, dönüştürme	tarik-i vahdâniyet: bütün varlıkların sadece Allah tarafından yaratıldığını kabul etme yolu
	taife: grup, topluluk	tarz: biçim, şekil
	tahvil: dönüşüm, dönüştürme	tarz-ı beyan: açıklama şekli
	taife: grup, topluluk	
	taife-i azîm: büyük topluluk, grup	
	taife-i azîme: büyük topluluk,	

tarzı fikir: düşünce şekli	tayyemek: atlama, çıkarmak	etme
tarzı mükâleme: karşılıklı konuşma tarzı	tazammun: içermeye, içine alma	tefrik: ayırma
tasannu: yapmacık hareket, zorla birşeyi iyi göstermeye çalışma	tazammun etmek: içine almak	tefsir: açıklama, yorum (bk. f-s-r)
tasarruf: dilediği gibi kullanma ve yönetme (bk. ş-r-f)	tazarruat: yakarışlar, niyazlar	tefsir etmek: açıklamak, yorumlamak
tasarruf etmek: dilediği gibi kullanmak ve yönetmek	teavün: yardımlaşma, dayanışma	tegannî eden: şarkılardan söyleyen
tasarrufât: kullanıcımlar, faaliyetler, dilediği gibi kullanma ve idare etme	teavün-ü umumî: genel yardımlaşma	tegayyür: başkalaşım
tasavvur etmek: düşünmek	tebaiyet: tabi olma, uyma	tekdir: azarlama
tasdik: doğrulama, onaylama, kabul etme	tebarüz: açıkça ortaya çıkma, görünme	tekellüm: konuşturma
tasdik etmek: doğrulamak, onaylamak	tebârûz-ü ulûhiyet: Allah'ın yaratıcılık ve herşeye hâkimiyetinin kendisini göstermesi	tekellüm-ü İlâhî: Allah'ın konuşması
tasdik-gerde: kabul edilmiş, tasdik edilmiş	tebdil: değişim, değişime, değiştirme	tekemmül: mükemmelleşme, olgunlaşma
tasfiye: arıtma, temizleme (bk. ş-f-y)	tebdil-i hayat-ı içtimaiye: sosyal hayatın değişimi	tekmil: mükemmelleştirme, tamamlama
tasrif: bir işi çekip çevirme, yönlendirme, istediği şekilde kullanma ve idare etme, bir şeyi bir yöne çevirmek, yönlendirmek,	tebeddül: değişim, değişim	tekmil etmek: tamamlamak
tasrih: açıkça ifade etme	tebeddül etmek: başkalaşmak, değişim	tekrâr-ı tilâvet: tekrar okumak
tasvir: şekil ve suret verme, resimleme; anlatma, ifade etme (bk. ş-v-r)	tebliğ: bildirme, ulaştırma	teksir: çoğaltma
tatmin etmek: doyurmak	tebliğ etmek: bildirmek	tekye: tekke; zikir veya ders için toplanılan yer, dervişlerin kaldığı yer
tavsif: vasıflandırma, niteliklerini bildirme	tecdid: yenileme	tekzip etmek: yalanlamak
tavsif etmek: özelliklerini anlatmak, sıfatlarını bildirmek, vasıflarını anlatmak	tecdit: yenileme	telâhuk: birbirine katılma, birleşme
tavzif: görevlendirme, vazifelendirme	teceddüd: yenilenme	telâhuk-u efkâr: düşünce ve tecrübelerin birikimi, fikirlerin birikimi
tayin etmek: belirlemek	tecâllî: yansımıma, görünme, belirme	telâkki: anlama, kabul etme
tayin olunan: belirlenen	tecâllî etmek: görünüme, yansımak	telâkki etmek: kabul etmek, algılamak
tayinat: erzak, yiyecekler	tecâllî-i âzam: en büyük yansımıma, görünüm	telif: yazma, kaleme alma
tayyare: uçak	tecessüm etmek: cisimleşmek, maddi yapıya bürünmek, cisim halinde belirmek	telkîh: aşılama, döllenme
tayyedilmek: atlanmak	teçhiz etmek: donatmak, cihazları takmak	telvis eden: kirleten
	tedbir: çekip çevirme, idare etme, ihtiyacını karşılama	temâşâ: seyir, seyretme
	tedvir: çekip çevirme, idare etme	temâşâ etmek: seyretmek, hoşlanarak bakmak
		temâşâgâh: ibret ve hayretle gözleme ve seyretme yeri, seyir yeri
		temessül: belirme, görünme

temsil: kıyaslama tarzında benzetme, analogi, benzetme, örnek (bk. m-s-l)	tesadüf: rastlantı	teşkil-i eşya: varlıkların oluşması, meydana gelmesi
temyiz: ayırt etme	tesanüd: dayanışma	teşrik etmek: ortak etmek
temyiz etmek: ayırt etmek	tesbih: Allah'ı her türlü kusurdan yüce tutarak şanına lâyık ifadelerle anma	tetabuk: uygunluk
tenasüp: uygunluk	teselsül: zincirleme; sonu gelmeyen soru ve iddialar	tetkik etmek: incelemek, derinliğine araştırmak
tenezzül etmek: inmek, alçalmak	Tesettür Risalesi: örtünmeyle ilgili risale; Yirmi Dördüncü Lem'a	tetkikat-ı amîka: ince tetkikler, derin ve kapsamlı araştırmalar
tenezzül-ü İlâhî: Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de emirlerini kullarının anlayabilecekleri şekilde bildirmesi, onların anlayış seviyelerine göre hitap etmesi	teshir: emir altında tutma, boyun eğdirme, emrine verme, emre boyun eğdirme	tevafuk: denk gelme, uygunluk
tenkis etmek: eksiltmek	teshir-i Rabbânî: herbir varlığa yaratılış gayelerine ulaşmaları için muhtaç olduğu şeyleri veren, onları terbiye edip idaresi ve egemenliği altında bulunduran Allah'ın herşeye boyun eğdirmesi	tevâtür: güvenilir insanların birbirlerine anlatarak getirdikleri kesin haber, yalan üzerine bireleşmeleri mümkün olmayan bir topluluk tarafından bir haber veya hadîs-i şerîfin aktarılması
tenvir etmek: nurlandırmak, aydınlatmak	teshirât: emir altına almalar	teveddüd-ü İlâhî: Allah'ın Kendini sevdirmesi
tenzil: indirme	teshir-i şems ve kamer ve nûcum: güneş, ayı ve yıldızları emrine boyun eğdirme	tevehhüm: kuruntu
terakki: ilerleme, yükselme	tesir: etki	tevellüdat: doğumlar
terakkî etmek: yükselmek, ilerlemek	tesirli: etkili	tevessü: genişleme, yayılma
terakkiyat: ilerlemeler, yükselmeler	teskin etmek: yatıştırmak, sakinleştirmek	tevkîf: yardım
terakkiyat-ı medeniye: teknolojik ilerlemeler	teşâhhus: belirlenme, maddi yapıya sahip olma	tevhid: birleme; herşeyin bir olan Allah'a ait olduğunu bilme ve inanma, Allah'ı bir olarak bilme ve ilân etme (bk. v-h-d)
terbiye etme: belli bir amaca erişecek şekilde geliştirme, yetiştirmeye	teşekkül etmek: meydana gelmek, oluşmak	tevkif: tutuklama
tereddüt: şüphe, kuşku, kararsızlık içinde olma	teşhir: sergileme	tevlid etmek: doğurmak, sebep olmak
terechküp: birleşme, meydana gelme, oluşma	teşhir etmek: sergilemek	tevehhüm etmek: varsaymak
terechküp etmek: birleşmek, meydana gelmek, oluşmak	teşhirci: sergileyici	tevzin: ölçülü yapma, dengeleme
tereşsuh etmek: sizmek, damlamak	teşhîrgâh: sergi yeri	teyid: destekleme, kuvvetlendirme
terfiân: yükselerek, terfi ederek	teşkil: şekillendirme, bir araya getirme, oluşma, şekillenme	teyid etmek: desteklemek
terkip etmek: birleştirerek, sentez yapmak	teşkil etmek: oluşturmak, meydana getirmek	tezahür: belirme, görünme, ortaya çıkma (bk. ȝ-h-r)
tertip etmek: düzenlemek, düzene koymak	teşkil ve tasvir: şekillendirme ve belli bir görünüm verme	tezahür etmek: görünümek, ortaya çıkmak
terhis: görevde son verme	teşkilât: meydana gelme, oluşma	tezâhürât: görünmeler, belirmeler
terhisat: görevin sona ermesi		tezahürât-ı cemâliye ve celâliye: Allah'ın sonsuz

güzelliğiyle birlikte heybet ve haşmetinin sürekli bir şekilde kendini göstermesi

tezahürât-ı rububiyet: Allah'ın bütün varlık âlemini kuşatan egemenliği, yaratıcılığı, idaresi ve terbiyesinin gözle görülür olması

tezahür-ü Rububiyet: Allah'ın bütün varlık âlemini kuşatan egemenliği, idare ve terbiyesinin kendisini göstermesi

tezgâh: dokuma aleti

tezkiye: temizleme, arındırma

tezyid etmek: arttırmak

tezyif etmek: hakaret; küçük düşürme; çürütmeye

tezyin: süsleme (bk. z-y-n)

tezyin etmek: süslemek

tılsım: sırr, gizem

tılsım-ı kâinat: evrenin ve yaratılan tüm varlıkların içinde gizli olduğu ve anlaşılması zor sırr, gizem

tıp fenni: tıp bilimi

tilmiz: öğrenci, talebe

tilâvet: okuma

tiryak: ilâç

tiryak-ı acip: hayret verici ilâç

tûbâ-yı hilkat: yaratılış ağacı (bk. h-l-k)

tuğyan: azgınlık, taşkınlık, zulüm ve küfürde çok ileri gitme (bk. t-ğ-y)

turra: mühür, nişan

turra-i ehadiyet: Allah'ın birliğini herbir şeyde ayrı ayrı gösteren mühür, imza (bk. v-h-d)

turra-i fitrat: yaratılış mührü (bk. f-t-r)

tuyûr: kuşlar

U

ubûdiyet: kulluk, Allah'a kulluk (bk. a-b-d)

uhrevî: âhirete ait (bk. e-ḥ-r)

ukul-ü müstakîme: doğru yolda olan akıllar

ulema: âlimler

ulûhiyet: ibadete ve itaat edilmeye layık olma, İlâhlîk

Ulûhiyet: İlâhlîk, Cenâb-ı

Allah'ın ilâhîlığı (bk. e-l-h)

ulûm-u âliye: yüksek ilimler

ulûm-u İslâmiye: İslâm ilimleri

ulvî: yüce, yüksek, büyük

ulviyet: yükselik

umum: bütün, genel

umumî: genel, herkese ait

umûr-u gaybiye: gayb âlemine

ait işler

unsur: madde, element, ana madde; hava, su, toprak, ateş

unsur-u kesif: yoğun element

usul ve erkân-ı imaniye: imanın esasları ve temelleri

usulüddin: din usulü, kelâm ilmi

Ü

ümmet: millet, topluluk

ümmî: okuma yazma bilmeyen

ümmîlik: okuma yazma bilmeme

ümmiyet: okuma yazma bilmeme

ünvan: isim, nam

üslûb-u ifade: ifade üslûbu, tarzı

üssü'l-esas: temel esas

üstâd-ı âzam: en büyük ustâd; Peygamber Efendimiz (a.s.m)

V

Vâcibü'l-Vücud: varlığı gerekli olan, varlığı zorunlu olan, var olmak için hiçbir sebebe muhtaç olmayan, Allah, varlığı mutlaka gerekli olan, var olmak için hiçbir sebebe ihtiyacı olmayan Allah

vâcip: zorunlu, mutlaka gerekli olan

vâfi: yeterli, yerine getiren

vahdâniyet: Allah'ın birliği, Allah'ın bir ve benzersiz oluşu ve ortağını bulunması (bk. v-h-d)

vahdâniyet/vahdâniyet-i İlhâhiye: Allah'ın birliği, ortağını ve benzerinin olmayışı, Allah'ın bir ve benzersiz oluşu ve ortağını bulunmayışı

vahdet: tek olma, birlik, Allah'ın birliği (bk. v-h-d)

vahdet-i Rabbâniye: bütün varlıklarını yaratılış gayelerine göre terbiye edip idaresi ve egemenliği altında tutan Allah'ın birliği

vâhid: bir olan ve birliği herseyi kaplayan

Vâhid-i Ehad: birliği herseyi kapladığı gibi herbir şeyde de ayrı ayrı tecellileri görülen Allah, bir olan ve birliği her bir şeyde görülen Allah (bk. v-h-d)

vahiy/vahy-i İlâhî: Cenâb-ı Hakkın Cebrâil vasıtasyyla peygamberlere göndermiş olduğu bilgiler, emir ve yasaklar

vahşet: ilkellik

vahşî: medeniyetten uzak, ilkel

vahy-i meşhud: görülen, şahit olunan vahiy

vahy-i semâvî: Cenâb-ı Hak tarafından peygambere bildirilen emirler

vakia: olay

vakit be vakit: her an, her zaman

vâridat:kaynaklar, gelirler

vâsil: ulaşan, kavuşan

vasıl olma: ulaşma, kavuşma

vasıta: araç, aracı

vasıtasyyla: aracılığıyla

vazifedar: vazifeli, görevli

vazifedarâne: vazifeli olarak, görevli olarak

vazife-i devriye: dönme

vazife-i hizmet: hizmet görevi

vazife-i ubûdiyet: kulluk görevi (bk. a-b-d)

vazife-i umumiye: genel vazife

vaziyet: durum, hâl

vaziyet alma: belli bir konuma gelme

vaziyet-i acibe: şaşırtıcı durum

vaziyet-i nâimane: uyku hali

vech: yön, taraf

vech-i i'câz: mu'cizelik yönü

vecih: şekil, yön

vücut bulmak: ortaya çıkmak (bk v-c-d)

veçh: yön

Vedûd: kollarını çok seven ve şefkat eden, Kendisine çok sevgi beslenen Allah

vefiyat: vefatlar, ölümler

velâyet: velilik

velvele: gürültü

velvele-i teşhir ve takdis: güzellikleri dile getirme ve kusursuzluğu ilân etme sesleri

vesâit: vasıtalar, araçlar

vesile: aracı

vesvese vermek: şüpheye düşürmek, kuşkulandırmak

vezâif: vazifeler

vikaye: koruma

vuzuh: açıklık

vücub: kesinlik, zorunluluk, gereklilik, Allah'ın varlığının zorunlu oluşu

vücub-u Sâni: herşeyi san'atlı bir şekilde yaratan Allah'ın varlığının gerekliliği (bk. v-c-b; ş-n-a)

vücub-u vahdet: Allah'ın birliğinin zorunlu oluşu

vücub-u vücud: Allah'ın varlığının zorunlu oluşu, var olmak için bir sebebe muhtaç olmaması

vücud: var olma, varlık, var oluş

vücud bulmak: meydana gelmek, var olmak

vücud ve vahdâniyet-i İlâhiye: Allah'ın varlığı, bir ve benzersiz oluşu

vücuda gelmek: meydana gelmek, var olmak, ortaya çıkmak (bk v-c-d)

vücudû: varlıklı ilgili, varlığa ait

vücud-u haricî: maddî varlık

vücud-u ilmî: ilmî varlık, maddî varlığı olmayan, ilmen var olan şey

vücud-u mahlûkat: yaratılmışların varlığı

vücuh: taraflar, yönler

vüs'at-i iman: iman genişliği, büyülüğu

Y

yakın: kesin ve doğru bilgi,
kuşku ve şüpheye yer
bırakmayacak şekilde kesin
bilme, görür gibi inanma

yakinî: şüphe edilmeyecek

derece kesinlik
yıldızlı: parlak
yaver: yardımcı

Z

zaaf: zayıflık, gücsüzlük
zâhir: açık, âşikar, görünen,
açıkça görünen
zâhiren: görünürde
zâhirî: açık, görünürde
zahmet: zorluk
zâlim: zulmeden, haksızlık
eden
zaman-ı Âdem: Hz. Âdem
zamanı
zaptetmek: tutmak, korumak,
saklamak
zarurî: zorunlu, gerekli
Zât-ı Adl: her hak sahibine
hakkını veren, sonsuz adalet
sahibi olan Zât, Allah
zât-ı Ahmedîye: Peygamber
Efendimizin (a.s.m.) kendisi
Zât-ı Akdes: her türlü kusur ve
eksiklikten uzak olan Zât, Allah
Zât-ı Ehad ve Samed: herşey
Kendisine muhtaç olduğu
halde Kendisi hiçbir şeye
muhtaç olmayan ve birliği
herbir şeye görününen Allah
Zât-ı Hayy-ı Kayyûm: hayatı
ezelî ve ebedî olup her canlıya
hayat veren ve Kendi varlığı
için hiçbir sebebe bağlı
olmayıp her şeyi ayakta tutan
Zât, Allah
Zât-ı Vâcibü'l-Vücad: varlığı
gerekli olan, var olmak için
hiçbir sebebe ihtiyacı
bulunmayan Zât, Allah
Zât-ı Zülcelâl: sonsuz büyülüklük

ve haşmet sahibi olan Zât,
Allah
zaviye: küçük tekke, zikir veya
ders için toplanılan yer
zayı etmek: kaybetmek
zekâvet: zeki oluş, keskin zihin
zelzele-i hercümerc: karma
karışıklığın sarsıntısı
zelzele-i muzırra: zarar veren
sarsıntı, sallantı
zemin: yer, yeryüzü, dünya
zemin hazırlamak: yer
hazırlamak, ortam oluşturmak
zemzeme-i belâğat: belâğat
nağmesi
zerrât: zerreler, atomlar
zerrât-ı zücâciye: camı
oluşturan atomlar
zerre: atom, en küçük madde
parçası
zerre miktar: çok az miktar
zerrecik: atom
zevk-i hakikat: doğruya ve
gerçeğe ulaşma zevki
zeyil: ilâve, ek
zeyl: ilâve, ek
zindîka: dinsizlik, inançsızlık
zîhayat: canlı, hayat sahibi (bk.
zî; h-y-y)
zikirhane: zikir edilen yer
zikretmek: anlatmak, anmak,
dile getirmek, Allah'ı anmak
zîkudret: kudretli, güçlü,
kuvvetli

zillet: alçaklık, aşağılık
zincir-i nuranî: nurlu zincir,
mânevî bağ
zîruh: ruh sahibi
zîrûzeber etmek: yerle bir
etmek, yıkmak
zîşuur: akıl ve şuur sahibi,
şuurlu, bilinçli (bk. zî; ş-a-r)
ziya: ışık, parlaklık
ziya-yı âzam: en büyük ışık
ziyade: çok, fazla
ziyadeleşmek: artmak,
çoğalmak
ziyafetgâh: ziyafer yeri
ziynet: süs (bk. z-y-n)
ziynetli: süslü (bk. z-y-n)
zîşuur: şuur sahibi, bilinçli
ziyade: çok, fazla
ziyadeleştirmek: artırmak,
fazlalaştırmak
zuhur etmek: ortaya çıkmak,
görünmek
zulmet: karanlık
zulmetli: karanlıklı
zulüm: haksızlık
zulümât: karanlıklar (bk. z-l-m)
Zülcelâl: sonsuz haşmet ve
yükselek sahibi Allah
Zülçemâl: mükemmellik,
kusursuzluk sahibi, sonsuz
güzellik sahibi Allah

SONÇAĞ YAYINCILIK MATBAACILIĞI
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48
İskitler 0 6 0 7 0 A N K A R A
T: (312) 341 36 67
soncagyayincilik@yandex.com
www.soncagyayincilik.com.tr

